

1688
2009

საქართველოს
საგარეო
აღმართმცემო
ეკლესიის
საგარეო
კავშირების
სამსახური

საგარეო-ეკონომიკური მეცნიერება და ტექნოლოგიები

№4

თბილისი
2009

სპორტულ-ეკონომიკური მეცნიერება და ტექნოლოგიები

№4
თბილისი
2009

**საგარეო-ეკონომიკური
მეცნიერება და ტექნოლოგიები**
№4 (5)

საერთაშორისო სამეცნიერო-
მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული,
ყოველკვარტალური რეფერირებული
ჟურნალი

**Agrarian-economic
Science and Technologies**
№4 (5)

International Scientific-
Methodological and Applied,
Quarterly Referenced Journal

**Аграрно-экономическая
наука и технологии**
№4 (5)

Международный научно-
методологический и практический,
ежеквартальный реферированный
журнал

ქართლის დამუშავებელი და გაყოფხველია
საგარეო ეკონომიკის ინსტიტუტი
(დაფუძნებულია საქართველოს მთავრობის
დადგენილებით-№74, 2006 წლის 5 აპრილი)

თბილისი, იჭავჭავაძის 37, კ.14.
25-81-21; 25-81-20; 25-81-19; 25-81-29
E-mail: areal 44444@gmail.com
www. agroeco.org.ge

თბილისი- Tbilisi
200

ომარ ქეშელაშვილი

სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე და მთავარი რედაქტორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი.

სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭო:

მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსები: შჭალაგანიძე, გალექსიძე, რასათიანი, ნბალათურია, ადიღებულიძე, ივასაძე, ავაშაძე, თ.ზარდალიშვილი, ჯ.კაციტაძე, აკოზმანიშვილი, ლმარშანია, რ.მახარობლიძე, ც.მირცხულავა, თ.ნანიტაშვილი, პ.ნასყიდაშვილი, ონიანი, ნ.ქარქაშაძე, ვ.ქევიშვილი, რ.ჩაგელიშვილი, ნ.ჩხარტიშვილი, ზ.ჩანქსელიანი, ვ.კანაფა, გ.ჯაფარიძე, ნ.ჭითანაფა. სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი თ.ურუშაძე.

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები: გ.დოლონაძე, თ.კანდელაკი, პ.კოლუაშვილი (სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი), თ.კუნჭულია (სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი), რ.მანველიძე, ჯ.მახარაძე, გ.ნიკოლეიშვილი (სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი), ნ.ტურაბელიძე, ს.ყამარაული, ე.ხრაიშვილი. სრული პროფესორები: გ.ჯავახიშვილი, რ.კოპალიანი, ნ.ოსებაშვილი, ლ.ჩიბურდანიძე.

სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭოს უცხოელი წევრები:

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის საზღვარგარეთელი წევრები: ადელ ელ ბელტაგი (გერმანია), სერგი კაზარიანი (სომხეთი), ლუის ფეიგა კუნი (პორტუგალია), მარტინ აპენბრიკი (გერმანია), ჯანიკო მურუსიძე (რუსეთი), გენადი რომანენკო (რუსეთი), ალექსი სიზონოვი (უკრაინა), ჩაბა ჩაკი (უნგრეთი).

- სადიგ სალახოვი (აზერბაიჯანი), გალიბ გაჯიევი (აზერბაიჯანი).

სარედაქციო კოლეგია:

ნუკრი მიხანაშვილი-მთავარი რედაქტორის მოადგილე, ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ჯ.მახარაძე-ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ალაფარი-ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ე.მაგანია-ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, თ.მახარაძე-ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, მ.ჩავლეიშვილი-ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ნ.დამენია-აკადემიური დოქტორი; ი.ჯალალონია-აკადემიური დოქტორი; რ.ჯაბნიძე-მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

O. Keshelashvili

Editor – in – chief and Head of Editor-Scientific Board; Doctor of Economical Science; Professor; Academician of the Academy of Agricultural Science

Editor-Scientific Board:

Doctors of Science, professors, academicians of the Academy of Agricultural Science: Sh. Chalaganidze (president of the Academy); G. Alexidze; R. Asatiani; N. Bagaturia; A. Didebulidze; I. Vasadze; A. Vashakidze; O. Zardalashvili; J. Katsitadze; A. Kozmanishvili; L. Marshania; R. Makharoblidze; Ts. Mirtskhulava; T. Nanitashvili; P. Naskidashvili; O. Oniani; N. Karkashadze; V. Kevkhishvili; R. Chagelishvili; N. Chkharishvili; Z. Charkseliani; V. Chagelishvili; N. Chkartishvili; Z. Chankseliani; V. Tsanava; G. Japaridze; N. Chitanava. Corresponding - of Science and Academy of Agricultural Science – T. Urushadze.

Doctors of Economical Science, Professors: G. Dogonadze; T. Kandelaki; P. koguashvili (corresponding member of the Academy of Agricultural Science); T. Kunchulia (cirresponding member of the Academy of Agricultural Science); R. Manvelidze; J. Makharadze; G. Nikoleishvili (corresponding member of the Academy of agricultural Science); S. Kamarauli; E. Kharaishvili, N. Turabelidze.

Professors: G. Javakhishvili; P. Kopaliani; N. Iosebashvili; L. Chiburdanidze.

Foreign members of Editorial – Scientific Board:

Foreign members of Georgian Academy of Agricultural Science: Adel EL Beltagi (German); Sergi Kazariani (Armenia); Luis Feiga Kuuni (Portugal); Martin Apenbreke (German); Janiko Murusidze (russia); Genadi Romanenko (russia); Aleksei Sizonov (Ukrain); Chaba Chaki (Hungary).

- Sadig Salaxov (Azerbaijan), Galib Gadjev (Azerbaijan),

Editorial Board:

N. Mikhanashvili – Vice editorin–chief, Candidate of Economical Science, J. Makharadze – Doctor of Economical Science; Professor, A. Lapachi –Candidate of Economical Science; E. Dzagania – Candidate of Economical Science; T. Makharadze - Candidate of Economical Science; M. Chavleishvili –Candidate of Economical Science, N. Damenia; I. Jalagonia, P. Jabnidze – Doctor of Science; Professor,.

1. სამეურნეო რისკი

რისკის გაზარტლმზულობის სინთეზირმზული ეკონომიკური პარამეტრმზი და პროპორციულობის კომფიციენტმზი

ომარ ქმელაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებმზათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებმზათა
აკადემიის აკადემიკოსი,
აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის
სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე-ინსტიტუტის
სამეცნიერო ხელმძღვანელი

მურთაზ მეჭურჭლიშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებმზათა კანდიდატი,
ეთერი ბგანი

ეკონომიკის მეცნიერებმზათა კანდიდატი,
ნინო დამენია

აკადემიური დოქტორი

ნიკოლოზ ქმელაშვილი

რეფერატი

(ინტერნეტული ვერსია)

სამეურნეო რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების იბტიმალური დონეების დადგენამ, ჩვენს მიერ შემუშავებული მეთოდით სრულიად ახლებურად ასახა რისკის გაწვევის დასაბუთებულობა და მიზანშეწონილობა.

დადგინდა, რომ რისკი სოფლის მეურნეობამზი ერთ და ორ ფაქტორსა და პირობას როდი უკავშირდება, იგი ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ დონისძიებმზათა მთელი კომპლექსის მოთხოვნა, გამოვლინება და ამავე დროს შედეგია, და, თუ უფრო ჩაუდრმავედებით ამ საკითხს, რისკი უკავშირდება არა მარტო ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ, არამედ ეკონომიკურ-ტექნოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, სამართლებრივ და სხვა ასპექტებსა და ფაქტორებს, რომელმზა ურთიერთშეწონასწორებული მოქმედების გათვალისწინება, როგორც წესი აუცილებელია.

ამ მოსაზრების მხედველობამზი მიღებით ჩვენ შევეცადეთ ერთმანეთთან დაგვეკავშირებინა რისკის განმპირობებელი რამდენიმე ფაქტორ-პიზიცია, კერძოდ ეკონომიკურ-ორგანიზაციული, ეკონომიკურ-ტექნოლოგიური, საფინანსო-საკრედიტო და მარკეტინგული ფაქტორ-პიზიციები, რისთვისაც შემოვიღეთ და გამოვიყენეთ ისეთი ახალი პარამეტრები, როგორიცაა რისკის მიზანშეწონილობისა და უკუგების სინთეზირებული მაჩვენებლები, რომელიც წარმოადგენს იბტიმპირებულ, შეწონასწორებულ, ინდექსური ტიპის მაჩასიათებელს. იგი გასამუშავე ბულად იქონებს და ყველა ძირითადი ფაქტორისა და პირობის ურთიერთკავშირში განზოგადებულად სწინის ჯერ ერთი, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვარს და მეორეც - მისი უკუგების, ანუ ეფექტიანობის დონეს, რომელიც მყარ საფუძველს გვაძლევს განზოგადებულად ემსჯელოთ რისკის საერთო გამართლებულობასა და შედეგზე.

ჩატარებული კვლევის შედეგების ანალიზის საფუძველზე დადგინდა, რომ რაც უფრო დაბალია რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვარი და მაღალია უკუგების დონე, მით

უფრო გამართლებულია სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციათა მხედველობაში მიღებით გაწვევად რისკი. ასევე დადგინდა პროპორციული დამოკიდებულება რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებულ მაჩვენებლებს შორის, რომელმაც გამოავლინა დამოკიდებულების კანონზომიერება და მათი ურთიერთქმედების ტენდენცია ამ ორ მაჩვენებელს შორის, რაც საკმაოდ საინტერესო და მნიშვნელოვანია რისკის რეგულირებისა და მართვის თვალსაზრისით.

საერთოდ, გამოკვლევებმა საშუალება მოგვცა საქართველოს პირობებში პირველად დაგვედგინა სამეურნეო რისკის მიზანშეწონილობისა და ეკონომიკური უკუგების დონის სინთეზირებული-ოპტიმიზირებული პარამეტრები, სხვადასხვა საწარმოო მიმართულების ფერმერული მეურნეობებისათვის, არსებით ფაქტორ-პოზიციათა შესაბამისად, რაც უნდა მივიჩნიოთ პრაქტიკული (გამოყენებითი) ხასიათის სტრატეგიულ მეცნიერულ რეკონსტრუქციად, რომელიც საწარმოო და ეკონომიკურ-ორგანიზაციული პირობების ცვლილებისდაკავალად, ეტაპობრივად უნდა კორექტირდებოდეს და სრულყოფილი ხდებოდეს.

ნაშრომი შესრულდა სახელმწიფო საგრანტო პროექტის „რისკის მართვა ფერმერულ მეურნეობებში“ ფარგლებში. აღნიშნული პროექტი განხორციელდა სსიპ-ქართველილოვლის, პუბლიკაციური და სოციალური მეცნიერებების ფონდში (რუსთაველის ფონდი) მიზანშეწონილი გრანტის მეშვეობით (გრანტის № 020-08; კოდი: 07-15-2-610). წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი აზრი ეკუთვნის ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სსიპ-ქართველილოვლის, პუბლიკაციური და სოციალური მეცნიერებების ფონდის (რუსთაველის ფონდი) შეხვედრებს.

სამეურნეო რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების ოპტიმალური დონეების დადგენამ, ჩვენს მიერ შემუშავებული მეთოდით სრულიად ახლებურად ასახა რისკის გაწვევის დასაბუთებულობა და მიზანშეწონილობა.

დადგინდა, რომ რისკი სოფლის მეურნეობაში ერთ და ორ ფაქტორსა და პირობას როდი უკავშირდება, იგი ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ დონისძიებათა მთელი კომპლექსის მოთხოვნა, გამოვლინება და ამავე დროს შედეგაა, და, თუ უფრო ჩაუღრმავდებით ამ საკითხს, რისკი უკავშირდება არა მარტო ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ, არამედ ეკონომიკურ-ტექნოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ, სამართლებრივ და სხვა ასპექტებსა და ფაქტორებს, რომელთა ურთიერთშეწონასწორებული მოქმედების გათვალისწინება, როგორც წესი აუცილებელია.

ამ მოსაზრების მხედველობაში მიღებით ჩვენ შევეცადეთ ერთმანეთთან დაგვეკავშირებინა რისკის განმპირობებელი რამდენიმე ფაქტორ-პოზიცია, კერძოდ, ეკონომიკურ-ორგანიზაციული, ეკონომიკურ-ტექნოლოგიური, საფინანსო-საკრედიტო და მარკეტინგული ფაქტორ-პოზიციები, რისთვისაც შემოვიღეთ და გამოვიყენეთ ისეთი ახალი პარამეტრები, როგორიცაა რისკის მიზანშეწონილობისა და უკუგების სინთეზირებული მაჩვენებლები, რომელიც წარმოადგენს ოპტიმიზირებულ, შეწონასწორებულ, ინდექსური ტიპის მახასიათებელს. იგი გასაშუალებულად ავლენს და ყველა ძირითადი ფაქტორისა და პირობის ურთიერთკავშირში განზოგადებულად ხსნის ჯერ ერთი, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკურ ზღვარს და მეორეც-მისი უკუგების, ანუ ეფექტიანობის დონეს, რომელიც მყარ საფუძველს გვაძლევს განზოგადებულად ვიმსჯელოთ რისკის საერთო გამართლებულობასა და შედეგზე.

აღნიშნული სინთეზირებული მაჩვენებელი გათვლილი იქნა შემდეგი ფორმულით:

$$SR = (R_1 + R_2 + R_3 + \dots + R_n) / n$$

$$SL = (L_1 + L_2 + L_3 + \dots + L_n) / n$$

სადაც: SR – არის რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი;

SL – არის რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი;

$R_1; R_2; R_3 \dots R_n$ - არის რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვარი 1,2,3...n ტიპური მუერნობებისათვის;

$L_1; L_2; L_3 \dots L_n$ - არის რისკის უკუგების ღონე 1,2,3...n ტიპური მუერნობებისათვის;

n - მუერნობათა რაოდენობა.

ამრიგად, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი გაიანგარიშება, ცალკეული მიმართულების მუერნობების რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის ჯამის შეფარდებით მუერნობათა რაოდენობაზე. ხოლო რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი კი, ცალკეული მიმართულების მუერნობების რისკის უკუგების დონის ჯამის შეფარდებით მუერნობათა რაოდენობაზე.

ამ მაჩვენებლების ანალიზით დადგინდა, რომ რაც დაბალია SR და მაღალია SL მით უფრო გამართლებულია სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციათა ერთობლიობით გაწეული რისკი.

აღნიშნული ფორმულების გამოყენებით გაანგარიშებული იქნა რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები და დადგინდა ამ ორ მაჩვენებელს შორის პროპორციული დამოკიდებულების კოეფიციენტი, რომელიც გაიანგარიშება რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლის შეფარდებით რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელთან და გვიჩვენებს რისკის გაწევის გამართლებულობას, ანუ რაც უფრო მაღალია პროპორციულობის კოეფიციენტი, მით უფრო გამართლებულია რისკი და მეტია მოგების მიღების შანსი.

გაანგარიშებები შესრულდა საკვლევად შერჩეული ცალკეული საწარმოო მიმართულების (მეზოსტნეობის, მევენახეობის, მეხილეობის, მეჩაიეობის, მეცენტრუსეობის, მემარცვლეობის, მეცხოველეობის) ფერმერული მუერნობების მიხედვით, რომელიც მოცემულია ქვემოთ წარმოდგენილ ცხრილებში:

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების სინთეზირებული მაჩვენებლები მეზოსტნეობის მიმართულების

ფერმერულ მუერნობებში ცხრილი 1

	კოეფიციენტი - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,56
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,98
პროპორციულობის კოეფიციენტი	1,75

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების სინთეზირებული მაჩვენებლები მევენახეობის მიმართულების

ფერმერულ მუერნობებში ცხრილი 2

	კოეფიციენტი - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,65
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	1,03
პროპორციულობის კოეფიციენტი	1,58

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
 სინთეზირებული მაჩვენებლები მეხილეობის მიმართულების
 ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 3

	კ ო მ ფ ო ც ი მ - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,52
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	143
პროპორციულობის კოეფიციენტი	2,75

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
 სინთეზირებული მაჩვენებლები მეცხვრეულობის მიმართულების
 ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 4

	კ ო მ ფ ო ც ი მ - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,64
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	104
პროპორციულობის კოეფიციენტი	1,63

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
 სინთეზირებული მაჩვენებლები მეცხოველეობის მიმართულების
 ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 5

	კ ო მ ფ ო ც ი მ - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,53
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	100
პროპორციულობის კოეფიციენტი	1,89

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
 სინთეზირებული მაჩვენებლები მემარცვლეობის მიმართულების
 ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 6

	კ ო მ ფ ო ც ი მ - ნ ტ ე ბ ი
რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,61
რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი	0,95
პროპორციულობის კოეფიციენტი	1,56

ჩატარებული კვლევის შედეგების ანალიზის (იხილეთ ცხრილები 1,2,3,4,5,6 მონაცემები) საფუძველზე დადგინდა, რომ რაც უფრო დაბალაა რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვარი და მაღალია უკუგების დონე, მით უფრო გამართლებულია სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციათა მხედველობაში მიღებით გაწეული რისკი. ასევე დადგინდა პროპორციული დამოკიდებულება რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებულ მაჩვენებლებს შორის, რომელმაც გამოავლინა დამოკიდებულების კანონზომიერება და მათი ურთიერთქმედების ტენდენცია ამ ორ მაჩვენებელს შორის, რაც საკმაოდ საინტერესო და მნიშვნელოვანია რისკის რეგულირებისა და მართვის თვალსაზრისით.

სინთეზირებული მაჩვენებლების გაანგარიშებამ კიდევ უფრო ნათელი გახადა და დადასტურა ჩატარებული კვლევის შედეგების სანდოობა. გამოვლინდა, რომ რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები მეზოსტნეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (14 მეურნეობა) საშუალოდ შეადგენს შესაბამისად 0,56 და 0,98, ანუ ყოველ დახარჯულ 0,56 ლარზე მიღებულია 0,98 ლარის შემოსავალი. ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი, ანუ დამოკიდებულება ამ ორ მაჩვენებელს შორის შეადგენს 1,75 (ცხრილი 1), რაც ნიშნავს, რომ აღნიშნულ შემთხვევაში რისკი მეტ-ნაკლებად გამართლებულია.

მევენახეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (14 მეურნეობა) რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი საშუალოდ შეადგენს 0,65, ხოლო უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი - 1,03, პროპორციულობის კოეფიციენტი - 1,58 (ცხრილი 2).

მეხილეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (14 მეურნეობა) ანალოგიური მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,52, 1,43 და 2,75 (ცხრილი 3).

მეცენტრუსეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (10 მეურნეობა) რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი საშუალოდ შეადგენს 0,64, უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი კი 1,04, პროპორციულობის კოეფიციენტი ამ ორ მაჩვენებელს შორის კი 1,63-ია (ცხრილი 4).

მემარცვლეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (27 მეურნეობა) რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი საშუალოდ შეადგენს 0,61, რისკის უკუგების დონის მაჩვენებელი კი 0,95, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი ამ მაჩვენებლებს შორის - 1,56 (ცხრილი 6).

მეხილეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში (22 მეურნეობა) რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი საშუალოდ შეადგენს 0,53, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი კი 1,00, პროპორციულობის კოეფიციენტი - 1,89 (ცხრილი 5).

ზემოთ წარმოდგენილი გაანგარიშებების საფუძველზე, დადგინდა სამეურნეო რისკის შეფასების სინთეზირებული, ოპტიმიზირებული ეკონომიკური პარამეტრები არსებითი ფაქტორების მოქმედების გათვალისწინებით. დადასტურდა კვლევის შედეგად გამოვლენილი სამეურნეო რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების ოპტიმალური დონეების სანდოობა და არსებულ პირობებში მათი დამკვერბლობის ხარისხი.

გამოკვლევების შედეგად, შერჩეული ტიპური, სხვადასხვა საწარმოო მიმართულების ფერმერული მეურნეობების მიხედვით დადგინდა აგრეთვე რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების კონკრეტული სინთეზირებული მაჩვენებლები ცალკეულ ფაქტორ-პოზიციათა შესაბამისად, რამაც საშუალება მოგვცა ჩამოგვეყალიბებინა გამოყენებითი ხასიათის მეცნიერულად დასაბუთებული წინადადებები.

ჩატარებულმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ ოპტიმალურია მებოსტნეობის მიმართულებების ფერმერული მეურნეობები, სადაც სპეციალიზაციის კოეფიციენტი მერყეობს 0,21-0,40 - ის ფარგლებში. აღნიშნულ პირობებში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,41, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,53, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 3,73.

ოპტიმალურია ის ფერმერული მეურნეობები, სადაც ბოსტნეულის ფართობი მერყეობს 0,1-დან 2,0 ჰექტრის ფარგლებში. ამ დროს რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,48, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,26 და პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,63.

მოსავლიანობის მიხედვით ოპტიმალურია მეურნეობები, სადაც ბოსტნეულის მოსავლიანობა საშუალოდ ჰექტარზე შეადგენს 100-200 ცენტნერს, ამ შემთხვევაში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,45, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,22-ს, პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,71.

პროდუქციის სარეალიზაციო ფასის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც 1 ც. ბოსტნეულს ყიდიან 15-50 ლარის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,45, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,33 და პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,96 (ცხრილი 7).

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრისა და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლების ანალიზი ადასტურებს, რომ მებოსტნეობის მიმართულ მერყეულ მეურნეობებში მიზანშეწონილია: წარმოების სპეციალიზაციის სრულყოფა, არსებული ფართობის პირობებში ბოსტნეული კულტურების ოპტიმალური (რაციონალური) შეთანაწყობა, მოსავლიანობის შენარჩუნება საშუალოდ 1 ჰა-ზე 150-200 ცენტნერის და 1 ცენტნერი პროდუქციის საშუალო სარეალიზაციო ფასის 80-100 ლარის ფარგლებში (ცხრილი 7).

მევენახეობის მიმართულების ფერმერული მეურნეობებიდან სპეციალიზაციის კოეფიციენტის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, სადაც სპეციალიზაციის კოეფიციენტი 0,61-0,70 - ის ფარგლებში მერყეობს. ამ მეურნეობებში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,62, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,05, ხოლო ამ ორ მაჩვენებელს შორის პროპორციულობის კოეფიციენტი 1,69-ს.

ფართობის სიდიდის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, სადაც ვენახის ფართობი საშუალოდ შეადგენს 20-23 ჰა-ს. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,37 და 1,93, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 5,21.

მოსავლიანობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, სადაც ყურძნის მოსავლიანობა საშუალოდ ჰექტარზე მერყეობს 60-100 ცენტნერის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი შეადგენს 0,53, რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი 1,15 და პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,17.

ერთი ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც 1 ც. ყურძენს ყიდიან 51-80 ლარის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,58 და 1,31, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,26 (ცხრილი 8).

როგორც კვლევის შედეგებიდან ჩანს, მევენახეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში, მიზანშეწონილია გაღრმავდეს წარმოების სპეციალიზაციის დონე; ვენახის ფართობი ერთ მეურნეობაზე საშუალოდ უნდა შეადგენდეს 20-25 ჰექტარს;

მოსავლიანობა უნდა იყოს 80-100 ცენტნერის ფარგლებში; ერთი ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასი სასურველია მერყეობდეს 70-100 ლარის ფარგლებში.

მეხილეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში წარმოების სპეციალიზაციის კოეფიციენტის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომელთა სპეციალიზაციის კოეფიციენტი მერყეობს 0,40-0,60 - ის ფარგლებში. ამ მეურნეობებში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,53 და 1,24, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 2,34.

ფართობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც ფლობენ 3,1-5,0 ჰექტარ ხილის ფართობს. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,47 და 1,56, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 3,32.

მოსავლიანობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც ჰექტარზე საშუალოდ ღებულობენ 150-160 ცენტნერ ხილს. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,42 და 1,92, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 4,57.

ერთი ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც 1ც. პროდუქციას საშუალოდ ყიდენ 41-60 ლარის ფარგლებში ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,26 და 2,91, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი 11,2 (ცხრილი 9).

ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მეხილეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში საჭიროა კიდევ უფრო გაღრმავდეს წარმოების სპეციალიზაციის დონე (0,61-0,70-მდე);

ხილის ფართობი გაიზარდოს საშუალოდ ერთ მეურნეობაზე გაანგარიშებით 10-15 ჰა-მდე;

მოსავლიანობა საშუალოდ ჰექტარზე გაიზარდოს 180-200 ცენტნერამდე;

ერთი ცენტნერი ხილის საშუალო სარეალიზაციო ფასი სასურველია შეადგენდეს 70-90 ლარს.

ხილის წარმოების გადიდების მიზნით სასურველია ხეხილის ნარგავების ჯიშობრივი სტრუქტურის გაუმჯობესება და მეჩხერიანობის დონის მინიმუმამდე შემცირება.

მეციტრუსების მიმართულების ფერმერული მეურნეობების ანალიზით გაირკვა, რომ სპეციალიზაციის კოეფიციენტი ყველა შესწავლილ მეურნეობებში ერთის ტოლია, რაც მიანიშნებს იმაზე, რომ მეურნეობები მხოლოდ ერთდარგაიანია. ამ მეურნეობებში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,43 და 2,32, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 5,38. ეს მონაცემები აშკარად მიუთითებს, რომ სპეციალიზაციის ასეთ პირობებში გაწეული რისკი უზრუნველყოფს მეურნეობათა მომგებიან საქმიანობას ანუ სასურველი შედეგის მომტანი იქნება.

ფართობის მიხედვით ოპტიმალურია ის ფერმერული მეურნეობები, რომელთა ფართობი მერყეობს 1,1-2,0 ჰექტარის ფარგლებში. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,56 და 1,32, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 2,36.

მოსავლიანობის მიხედვით ოპტიმალურია მეურნეობათა ის ჯგუფი, სადაც მოსავლიანობა ჰექტარზე საშუალოდ 151-250 ცენტნერის ფარგლებში მერყეობს. ამ დროს, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,44 და 1,33, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 3,02.

ერთი ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც 1 ცენტნერ ციტრუსს საშუალოდ 31-40 ლარის ფარგლებში ყიდნან. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,48 და 1,07, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი 2,23 (ცხრილი 10).

კვლევა გვიჩვენა, რომ მეციტრუსეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში მიზანშეწონილია: შენარჩუნებული იქნას წარმოების სპეციალიზაციის არსებული დონე; ციტრუსის ფართობი საშუალოდ ერთ მეურნეობაზე გაანგარიშებით გაიზარდოს 2,5-3,0 ჰექტარამდე;

ხოლო მოსავლიანობა საშუალოდ ჰექტარზე გაიზარდოს 180-220 ცენტნერამდე;

მემარცვლეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში ჩატარებულმა ანალიზმა გამოავლინა, რომ ღრმა სპეციალიზაციის პირობებში (0,71 და მეტი) რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები მაღალია და შესაბამისად შეადგენს 0,52 და 1,22, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 5,38.

ფართობის მიხედვით თუ განვიხილავთ სინთეზირებულ მაჩვენებლებს, დასტურდება, რომ ოპტიმალურია ის ფერმერული მეურნეობები, რომელთა ფართობი 21-50 ჰექტარის ფარგლებში მერყეობს. ამ მეურნეობებში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,45 და 1,23, პროპორციულობის კოეფიციენტი - 2,73.

მოსავლიანობის მიხედვით ოპტიმალურია ის ფერმერული მეურნეობები, რომლებიც ჰექტარზე 31 და მეტი ცენტნერ მოსავალს ღებულობენ. მიზანშეწონილობის ამ შემთხვევაში, ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები მაღალია და შესაბამისად შეადგენს 0,51 და 1,11, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 2,18.

რაც შეეხება ერთი ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასის ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც ერთ ცენტნერ მარცვალს საშუალოდ 51-60 ლარის ფარგლებში ჰყიდნან. ამ დროს, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები ამ მეურნეობებში შესაბამისად შეადგენს 0,43 და 1,63, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი კი 3,79 (ცხრილი 10).

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლების ანალიზი ადასტურებს, რომ მემარცვლეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში დაბალი რისკისა და მაღალი უკუგების მისაღებად რეკომენდირებულია:

წარმოების სპეციალიზაციის გაღრმავება (0,70-0,75);

საშუალოდ ერთ მეურნეობაში მარცვლეული კულტურების ფართობი იყოს 30-50 ჰა;

საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე იყოს 31-40 ცენტნერი;
1 ცენტნერი მარცვლის სარეალიზაციო ფასი მერყეობდეს საშუალოდ 51-60 ლარის ფარგლებში.

მეცხოველეობის (მერძეული) მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში ჩატარებული ანალიზით დასტურდება, რომ რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი დაბალია და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი მაღალი, იმ ფერმერულ მეურნეობებში, რომელთა საკეც-ალიზაციის კოეფიციენტი მერყეობს 0,71-0,80-ის ფარგლებში. აქ რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და მისი უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენს 0,44 და 1,28, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი - 2,91.

მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის მთლიანი სულადობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობა, სადაც მათი სულადობა 51-100 სულის ფარგლებში მერყეობს. ამ შემთხვევაში რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შეადგენს 0,51 და 1,02, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი - 2,0.

ფურების სულადობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, სადაც ფურების სულადობა საშუალოდ 31-50 სულის ფარგლებში მარყეობს. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შეადგენს 0,45 და 1,22, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი - 2,71.

ფურების საშუალო წლიური წველადობის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, სადაც ერთ სულ ფურზე წელიწადში 1500-1900 კგ. რძეს დებულობენ, ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შეადგენს 0,46 და 1,18, ხოლო პროპორციულობის კოეფიციენტი კი - 2,57.

ერთი ცენტნერი რძის სარეალიზაციო ფასის მიხედვით ოპტიმალურია ის მეურნეობები, რომლებიც 1 ცენტნერ რძეს 61-80 ლარის ფარგლებში ჰყიდნიან. ამ შემთხვევაში, რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის და რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებლები შეადგენს 0,51 და 1,13, პროპორციულობის კოეფიციენტი კი - 2,22.

დადგინდა, რომ მერძეული მიმართულების ფერმერული მეურნეობების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით სასურველია:

შენარჩუნდეს წარმოების სატეკნოლოგიური ფართობი (0,71-0,80-ის ფარგლებში);

წველადობის ამაღლების მიზნით (2000-2200 კგ. ერთ სულზე) გაუმჯობესდეს ფურების ჯიშობრივი შემადგენლობა;

გაუმჯობესდეს კვების რაციონი და მიუახლოვდეს მეცნიერულად დადგენილ ნორმებს.

ქვემოთ წარმოდგენილია პარამეტრული (ციფრობრივი) მონაცემები, ცხრილების სახით.

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონების
სინთეზირებული მაჩვენებლები სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციების მიხედვით
მეზოსტრუქტურის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 7

რისკის განმპირობებელი ფაქტორ-პოზიციები	მეურნეობათა	პარამეტრები	რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	პროპორციულობის კოეფიციენტი
სპეციალიზაციის კოეფიციენტი	1*	0,21-0,40	0,41	1,53	3,73
	2	0,41-0,60	0,54	1,07	1,98
	3	0,61-1,00	0,51	1,04	2,04
ფართობი (ჰა)	1*	0,1-2,0	0,48	1,26	2,63
	2	2,1-4,0	0,49	1,05	1,54
	3	4,1 და ზევით	0,52	1,03	1,98
მოსავლიანობა ც/ჰა	1	1-100	0,51	1,10	2,16
	2*	101-200	0,45	1,22	2,71
	3	201 და ზევით	0,49	1,18	2,41
1 ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასი (ლარი)	1*	15-50	0,45	1,33	2,96
	2	51-100	0,56	0,82	1,41
	3	101 და ზევით	0,54	0,83	1,53

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონების
სინთეზირებული მაჩვენებლები სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციების მიხედვით
მევენახეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 8

რისკის განმპირობებელი ფაქტორ-პოზიციები	მეურნეობათა ჯგუფი	პარამეტრები	რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	პროპორციულობის კოეფიციენტი
სპეციალიზაციის კოეფიციენტი	1	0,20-0,40	0,71	1,50	0,70
	2	0,41-0,60	0,67	0,50	0,75
	3*	0,61 და ზევით	0,62	1,05	1,69

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
სინთეზირებული მაჩვენებლები სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციების მიხედვით
მეცენტრულების მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 10

რისკის განმპირობებელი ფაქტორ-პოზიციები	მეურნეობათა კატეგორია	პარამეტრები	რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	პროპორციულობის კოეფიციენტი
სპეციალიზაციის კოეფიციენტი	1*	0,00-1,00	0,43	2,32	5,39
ფართობი (ჰა)	1	0,1-1,0	0,66	0,58	0,88
	2*	1,1-2,0	0,56	1,32	2,36
მოსავლიანობა ც/ჰა	1	22-150	0,62	1,43	2,31
	2*	151-250	0,44	1,33	3,02
	3	251 ზევით	0,72	0,39	0,54
1 ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასი (ლარი)	1	28-30	0,66	0,56	0,85
	2*	31 და ზევით	0,48	1,07	2,23

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონეების
სინთეზირებული მაჩვენებლები სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციების მიხედვით
მემარცვლეობის მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 11

რისკის განმპირობებელი ფაქტორ-პოზიციები	მეურნეობათა კატეგორია	პარამეტრები	რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	რისკის უკუგების დონის სინთეზირებული მაჩვენებელი (კოეფიციენტი)	პროპორციულობის კოეფიციენტი
სპეციალიზაციის კოეფიციენტი	1	0,30-0,50	0,59	0,75	1,27
	2	0,51-0,70	0,68	0,57	0,84
	3*	0,71 ზევით	0,52	1,22	2,35
ფართობი (ჰა)	1	1-20	0,70	0,50	0,71
	2*	21-50	0,45	1,23	2,73
	3	51-80	0,64	0,72	1,13
	4	81 ზევით	0,79	0,29	0,37

მოსავლიანობა ც/ჰა	1	1-20	0,85	0,23	0,27
	2	21-30	0,72	0,44	0,61
	3*	31 ზევით	0,51	1,11	2,18
I ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზაციო ფასი (ლარი)	1	30-51	0,70	0,54	0,77
	2*	51-60	0,43	1,63	3,79
	3	61 ზევით	0,63	0,58	0,92

რისკის მიზანშეწონილობის ეკონომიკური ზღვრებისა და უკუგების დონების
სინთეზირებული მაჩვენებლები სხვადასხვა ფაქტორ-პოზიციების მიხედვით
მეტხოველებების მიმართულების ფერმერულ მეურნეობებში

ცხრილი 12

რისკის განმპირობე- ბელი ფაქტორ- პოზიციები	მეურნეობათა ჯამური	პარამე- ტრები	რისკის მიზანშე- წონილობის ეკო- ნომიკური ზღვ- რის სინთეზირე- ბული მაჩვენებე- ლი (კოეფიციენტი)	რისკის უკუ- გების დონის სინთეზირე- ბული მაჩვე- ნებელი (კოე- ფიციენტი)	პროპორ- ციულობის კოეფიცი- ენტი
სპეციალიზაცი- ის კოეფიცი- ენტი	1	0,30-0,50	0,58	0,88	1,52
	2	0,51-0,70	0,55	0,91	1,65
	3*	0,71 ზევით	0,44	1,28	2,91
შსხეილფენსა რქოსანი პირ- უტყვის სულა- დობა(სული)	1	10-50	0,65	0,66	1,02
	2*	51-100	0,51	1,02	2,00
	3	101 ზევით	0,79	0,31	0,39
ფურების სულადობა (სული)	1	1-30	0,56	0,93	1,66
	2*	31-50	0,45	1,22	2,71
	3	51 ზევით	0,51	0,95	1,86
საშუალო წველადობა ერთ ფურზე (გ)	1	1-1000	0,45	1,22	2,71
	2	1001-	0,58	0,85	1,46
	3*	1500 1501 ზევით	0,46	1,18	2,57
I ცენტნერი პროდუქციის სარეალიზა- ციო ფასი (ლარი)	1	10-60	0,65	0,64	0,98
	2*	61-80	0,51	1,13	2,22
	3	81 ზევით	0,53	0,94	1,77

ამრიგად, გამოკვლევებმა საშუალება მოგვცა საქართველოს პირობებში პირველად
დაგვედინა სამეურნეო რისკის მიზანშეწონილობისა და ეკონომიკური უკუგების დონის
სინთეზირებული-ოპტიმიზირებული პარამეტრები, სხვადასხვა საწარმოო მიმართულების
ფერმერული მეურნეობებისათვის, არსებით ფაქტორ-პოზიციათა შესაბამისად, რაც უნდა
მოეხმოდეს პრაქტიკული (გამოყენებითი) ხასიათის სტრატეგიულ, მეცნიერულ რეკო-
მენდაციებად, რომელიც საწარმოო და ეკონომიკურ-ორგანიზაციული პირობების ცვლი-
ლებისდაკავალად, ეტაპობრივად უნდა კორექტირდებოდეს და სრულყოფილი ზედბოდეს.

საქართველოს
ჯანდაცვის
მინისტროს
გამოცემის
N 365/01

Risk Reasonability synthesized Economic Parameters and Proportion Coefficient

Omar Keshelashvili

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician
of Georgian Academy of Agricultural Sciences,
Chairman of Scientific Board of
Agrarian Economic Institute – Scientific Director of the Institute

M. Mechurchlishvili

Candidate of Economic Sciences

E. Dzagania

Candidate of Economic Sciences

N. Damenia

Academic Doctor

N. Keshelashvili

Abstract (Internet Version)

The article shows a new way of economic risk and its reasonability. It was found that risk in agriculture does not involve only one or two factors, but is the request of the whole complex of economic-organizational activities. Risk is connected not only with economic-organizational, but also economic-technological, psychological, legal and other aspects. According to this view we tried to connect risk factors with each other, in particular economic-organizational, economic-technological, financial-credit and marketing factor-positions. For this we used such parameters as risk reasonability and output synthesized parameters, which are optimized, balanced, index type characteristics. It reveals and explains all factors terms connected with economic threshold of risk reasonability and the level of effectiveness. These Altogether gives possibility to estimate risk factors and results.

On the base of analysis it is determined that as lower economic threshold of risk reasonability and higher output level is a reasonable to take into account different risk positions. Proportional relationship between economic threshold of risk reasonability and risk output level was found.

The research has permitted to determine the first time economic risk reasonability and economic output level at the example of Georgia.

The research should be taken into consideration as practical useful strategic scientific recommendations, which should be improved and perfected gradually.

ომარ ქეშელაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა
აკადემიის აკადემიკოსი,
ჯამბულეთ ბაყრაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,

რეფერატი

(ინტენტიული ვერსია)

რისკის ცნება მეცნიერების ბევრ დარგში გამოიყენება. სამართალი რისკს განიხილავს მის მართლზომიერებასთან დაკავშირებით. კატატროფების თეორია ამ ტერმინს იყენებს ავარიებთან და სტიქიურ უბედურებებთან დაკავშირებით. რისკის ანალიზის გამოკვლევები გეგმდება ფსიქოლოგიურ, სამედიცინო და სხვა სახის ლიტერატურაში; თითოეულ მათგანში რისკის შესწავლა დაფუძნებულია მოცემული მეცნიერების გამოკვლევის საფაზე და, ბუნებრივია, ეყრდნობა საკუთარ მიდგომებს და მეთოდებს. რისკის გამოკვლევის მიმართულუბების ასეთი მრავალფეროვნება განპირობებულია ამ მოვლენის მრავალსაქებულობით.

კატეგორია “რისკი” შეიძლება განისაზღვროს როგორც პოტენციურად შესაძლებელი, რესურსების მოსალოდნელი (ალბათური) დაკარგვის ან შემოსავლების მიუღებლობის საფრთხე ამ ვარიანტთან შედარებით, რომელიც გათვლილია რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე სამეწარმეო საქმიანობის მოცემულ სფეროში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რისკი არის იმის სამიზრობა, რომ მეწარმე განიცდის დანაკარგებს დამატებითი დანახარჯების სახით ან მიიღებს ნაგარაუდევზე ნაკლებ შემოსავალს.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფენ რისკის შემდეგ ფუნქციებს: საინოვაციო, სარეგულაციო, დაცვითი და ანალიზური.

სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის წყაროების მიხედვით გამოიყოფა საწარმოო, საფინანსო, საბაზრო, სამართლებრივი რისკები, დამკველების რისკი, სტიქიური უბედურებების რისკი, რისკის ადამიანისეული ფაქტორი; წარმოშობის დროის მიხედვით რისკები შეიძლება დაყოფილი იქნას წარსულის, მიმდინარე და მომავლის რისკებად; მოქმედების სფეროს მიხედვით – შინაგან და საგარეო რისკებად; გამოვლენის ობიექტურობის მიხედვით – ობიექტურ და სუბიექტურ რისკებად; რისკის ხარისხის რეგულირების შესაძლებლობების მიხედვით განარჩევენ მართვად და უმართავ რისკებს.

სამეწარმეო რისკის მართვა უნდა ხდებოდეს ეტაპობრივად, რომელთა შორის მთავარია: რისკის ანალიზი, რისკის კონტროლი, რისკის დაფინანსება.

რისკის (ინდივიდუალურის და სოციალურის) მნიშვნელობის მთელი სპექტრი ე.წ. “შუქნიშის” პრინციპის შესაბამისად დაყოფილია სამ არეად:

- დაუსმეველი (გადაჭარბებული) რისკის არე – “ფიტილი” არეალი;
- მისაღები რისკის არე – “ყვიტილი” არეალი;
- უგულველყოფადი რისკის არე – “მშპანში” არეალი.

თუ რისკის შეფასებისას დადგინდა, რომ მისი სიდიდე იმყოფება “დაუსმეველი” რისკის ზონაში, მაშინ საწარმოს მეპატრონეებმა უნდა მიიღონ სერიოზული ზომები რისკის მისაღებ ღონემდე შესამცირებლად.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა (ფერმერული მეურნეობების) რისკის მართვის ტექნიკის ჩამოყალიბების პირველ ეტაპს წარმოადგენს რისკ-მენეჯმენტის ჯგუფის (სამსახურის) შექმნა. საქართველოს აგრარული სექტორის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ამ სტრუქტურის მიზანს უნდა წარმოადგენდეს ფერმერული მეურნეობების დანაკარგების მინიმიზაცია მათი საქმიანობის მონიტორინგის, რისკ-მართვის ტექნიკის მთლიანი

კომპლექსის ანალიზის, რისკის შემცირების რეკომენდაციების შემუშავების და შესრულების კონტროლის მეშვეობით.

ნატარებული კვლევებისა და შესწავლილი ფერმერული მეურნეობების მონაცემების განზოგადების საფუძველზე შეიძლება დავასწავლოთ, რომ საქართველოს ფერმერულ მეურნეობებში რისკის მართვის მექანიზმს უნდა ჰქონდეს მკაფიო იერარქიული სტრუქტურა რისკის უარყოფითი ზემოქმედების შესამცირებლად დასახულ ღონისძიებათა განხორციელების შედეგად მისი შესაძლო კორექტირების მიზნით.

ნაშრომი შესრულდა სახელმწიფო საგრანტო პროექტის „რისკის მართვა ფერმერულ მეურნეობებში“ ფარგლებში. „ალიშული პროექტი განხორციელდა სსიპ-ქართველოლოგის, პუბლიცისტური და სოციალური მეცნიერებების ფონდში (რუსთაველის ფონდი) მოპოვებული გრანტის მეშვეობით (გრანტის № 020-08; კოდი: 07-15-2-610). წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი აზრი ეკუთვნის ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სსიპ-ქართველოლოგის, პუბლიცისტური და სოციალური მეცნიერებების ფონდის (რუსთაველის ფონდი) შეხედულებებს.

ფერმერული მეურნეობის წარმატებული გაძლიერება თანამედროვე რთულ და ცვალებად პირობებში მოითხოვს რისკისა და განუსაზღვრელობისადმი დაპირისპირებას და შესაბამისი ზომების მიღებას. გარემოების მუდმივი ცვლილებები, რომელშიც იმყოფება ფერმერული მეურნეობა, ფერმერებისგან მოითხოვს ამ ცვლილებებთან დაკავშირებული რისკის აწონ-დაწონას.

მეურნეობის გაძლიერების ფერმერმა არ იცის და არც შეიძლება იცოდეს, თუ რა მოხდება მომავალში. მას გადაწყვეტილებების მიღება უხდება განუსაზღვრელობის პირობებში, ხოლო რისკი კი ჩვეულებრივ წარმოადგენს ასეთი მოქმედებების შედეგად არახელსაყრელი რეზულტატების დადგომის შესაძლებლობას ან ალბათობას.

სამეწარმეო საქმიანობას საერთოდ ახასიათებს სარისკო ნაბიჯები, თუმცა მეწარმეს (ჩვენ შემთხვევაში ფერმერს) უნდა ახსოვდეს, რომ კარგი გადაწყვეტილება ავტომატურად არ იძლევა კარგი შედეგის გარანტიას. კარგი გადაწყვეტილება მხოლოდ და მხოლოდ არ ეწინააღმდეგება არსებულ ინფორმაციას შესაძლო რისკზე და დასახულ მიზნებზე. მიუხედავად ამისა, აუცილებელია ფერმერი ფლობდეს რისკის მართვის უნარებს, შეეძლოს გადაწყვეტილებების მიღება რისკისა და განუსაზღვრელობის პირობებში.

რისკის განსაზღვრა

რისკის ცნება მეცნიერების ბევრ დარგში გამოიყენება. სამართალი რისკს განიხილავს მის მართლზომიერებასთან დაკავშირებით. კატატროფების თეორია ამ ტერმინს იყენებს ავარიებთან და სტიქიურ უბედურებებთან დაკავშირებით. რისკის ანალიზის გამოკვლევები გვხვდება ფსიქოლოგიურ, სამედიცინო და სხვა სახის ლიტერატურაში; თითოეულ მათგანში რისკის შესწავლა დაფუძნებულია მოცემული მეცნიერების გამოკვლევის საგანზე და, ბუნებრივია, ეფრდნობა საკუთარ მიდგომებს და მეთოდებს. რისკის გამოკვლევის მიმართულებების ასეთი მრავალფეროვნება გააბრბებულია ამ მოვლენის მრავალასპექტურობით.

სამამულეო ეკონომიკურ ლიტერატურაში პრაქტიკულად არ არსებობს საყოფელთაოდ მიღებული თეორიული დებულებები სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის შესახებ, არ არის დამუშავებული რისკის შეფასების მეთოდები ამა თუ იმ საწარმოო სიტუაციების ან სამეწარმეო საქმიანობის სახეების მიმართ, არ არსებობს რეკომენდაციები რისკის შემცირების და აცილების გზების და მეთოდების შესახებ. ამ მხრივ სრულიად სპირისპირო სურათია განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში (აშშ,

ფორკეშირი და სხვ.); გარკვეული წინსვლა შეინიშნება დსთ-ის რიგ ქვეყნებში, განსაკუთრებით რუსეთში.

რისკის ცნების განმარტებისას აუცილებელია გამოვავლინოთ განსხვავება გაურკვევლობასა და საკუთრივ რისკს შორის. გაურკვევლობაზე მაშინ ლაპარაკობენ, როცა შეუძლებელია დანამდვილებით ვიწინასწარმეტყველოთ, თუ რა მოხდება მომავალში. რისკი არა უბრალოდ გაურკვევლობაა, არამედ ისეთი, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იქნეს ამა თუ იმ მოქმედების განხორციელებისას, რადგან მან შეიძლება გავლენა მოახდინოს ადამიანების კეთილდღეობაზე. ამრიგად, გაურკვევლობა არის რისკის აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობა. ყოველი სარისკო სიტუაცია გაურკვეველია, თუმცა გაურკვევლობა რისკის გარეშეც შეიძლება არსებობდეს.¹

რისკის მრავალრიცხოვანი განმარტებების [1, 2, 5, 7] ანალიზი საშულებას იძლევა გამოვყოთ ის ძირითადი მომენტები, რომლებიც ახასიათებენ სარისკო სიტუაციას:

მოვლენის (ხდომილების), რომელიც განსაზღვრავს, თუ რომელი შესაძლო შედეგი რეალიზდება პრაქტიკაში, შემთხვევითი ხასიათი;

ალტერნატიულ გადაწყვეტილებათა არსებობა;

ცნობილია ან შეიძლება განისაზღვროს შედეგების ალბათობა და მოსალოდნელი რეზულტატები;

დანაკარგების წარმოქმნის ალბათობა;

დამატებითი მოგების მიღების ალბათობა.

ამრიგად, კატეგორია “რისკი” შეიძლება განისაზღვროს როგორც პოტენციურად შესაძლებელი, რესურსების მოსალოდნელი (ალბათური) დაკარგვის ან შემოსავლების მიუღებლობის საფრთხე იმ ვარიანტთან შედარებით, რომელიც გათვლილია რესურსების რაციონალურ გამოყენებაზე სამეწარმეო საქმიანობის მოცუბულ სფეროში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რისკი არის იმის საშიშროება, რომ მეწარმე განიცდის დანაკარგებს დამატებითი დანახარჯების სახით ან მიიღებს ნავარაუდევზე ნაკლებ შემოსავალს.

თუმცა რისკის შედეგები უმეტეს შემთხვევებში ვლინდება საფინანსო დანაკარგების სახით ან მოსალოდნელი მოგების მიღების შეუძლებლობით, რისკი მხოლოდ უარყოფითი თვისებებით არ ხასიათდება. სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების გარკვეული ვარიანტებისას შესაძლებელია არა მარტო მიღწეული იქნეს დასახული შედეგი, არამედ არსებობს მოსალოდნელი მოგების გადაჭარბების ალბათობა. სწორედ ამამა სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის არსი, რომელიც ხასიათდება დაგეგმილი რეზულტატებისგან როგორც არასასურველი, ისე ხელსაყრელი გადახრების შეხამებით. ამრიგად, სამეწარმეო რისკი წარმოადგენს ისეთ რისკს, რომელიც წარმოიქმნება ნებისმიერი სახის სამეწარმეო საქმიანობისას, როგორცაა პროდუქციის, საქონლების და მომსახურების წარმოება, მათი რეალიზაცია; საფინანსო და საკრედიტო-ფულადი ოპერაციები; კომერცია და ა.შ.

2. სამეწარმეო რისკის ფუნქციები

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფენ რისკის შემდეგ ფუნქციებს: საინოვაციო, სარეგულაციო, დაცვითი და ანალიზური.

¹ ფორმალურად რისკი წარმოადგენს ცოდნის მდგომარეობას, როდესაც ცნობილია თითოეული ალტერნატივის ერთი ან რამოდენიმე შედეგი და როდესაც თითოეული შედეგის რეალიზაციის ალბათობა დანამდვილებით ცნობილია გადაწყვეტილების მიმღები პირისთვის.

საინოვაციო ფუნქციას სამეწარმეო რისკი ასრულებს მეწარმის წინაშე არსებული პრობლემების არატრადიციული მეთოდებით გაჭრის გზების ძიების სტიმულირებით. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების სათანადო ლიტერატურის ანალიზი ადასტურებს, რომ საერთაშორისო სამეურნეო პრაქტიკაში დაგროვდა საინოვაციო სარისკო მეურნეობრიობის დადებითი გამოცდილება. ფირმების, კომპანიების უმრავლესობა წარმატებას აღწევს, კონკურენტუნარიანი ხდება რისკთან დაკავშირებული საინოვაციო ეკონომიკური საქმიანობის საფუძველზე. სარისკო გადაწყვეტილებებს, მეურნეობრიობის სარისკო ტიპს მიყვავართ უფრო ეფექტურ წარმოებასთან, რითაც მოგებული რჩება როგორც მეწარმეები, ისე მომხმარებლები და მთლიანად საზოგადოება.

სარეგულაციო ფუნქცია წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა და ორი ფორმით ვლინდება: კონსტრუქციულით და დესტრუქციულით. მეწარმის რისკი, როგორც წესი, ორიენტირებულია არატრადიციული მეთოდებით ნიშნადი შედეგების მიღებაზე. ამით იგი საშუალებას იძლევა გადაიღახოს კონსერვატიზმი, დოგმატიზმი, ფსიქოლოგიური ბარიერები, რომლებიც ხელს უშლიან პერსპექტიულ სიახლეებს. ამაში ვლინდება სამეწარმეო რისკის სარეგულაციო ფუნქციის კონსტრუქციული ფორმა. მაგრამ რისკი შეიძლება იქცეს ავანტურისმიის, სუბიექტივიზმის გამოვლინებად, თუ კი გადაწყვეტილებების მიღება ხდება არასრული ინფორმაციის პირობებში, მოვლენის განვითარების კანონზომიერების არასაკმარისი გათვალისწინებით. ამ შემთხვევაში რისკი წარმოადგენს მადესტაბილიზებელ ფაქტორს, გვევლინება როგორც სამეწარმეო რისკის სარეგულაციო ფუნქციის დესტრუქციული ფორმა.

რისკის დაცვითი ფუნქცია იმაში ვლინდება, რომ, თუ კი მეწარმისთვის რისკი ბუნებრივი მდგომარეობაა, მაშინ ნორმალური უნდა იყოს მოსათმენი დამოკიდებულება შესაძლო წარუმატებლობასთან. რისკზე წასვლისას მეწარმე დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ შესაძლო შეცდომა არ მოახდენს მისი საქმიანობის კომპრომეტაციას და არ შელახავს მის საქმიან იმიჯს. შეცდომის აღბათობა უნდა განიხილებოდეს როგორც მეწარმის დამოუკიდებლობის განუყრელი ატრიბუტი და არა როგორც მისი პროფესიული უსუსურობის შედეგი. აქ იეულისხმება შეცდომა, რომელიც გვევლინება ასეთად გათვლილი, მაგრამ არ გამართლებული რისკის შედეგად.

რისკის ანალიზური ფუნქცია იმასთან არის დაკავშირებული, რომ რისკის არსებობა გულისხმობს გადაწყვეტილებების ერთ-ერთი ვარიანტის არჩევას, რასთანაც დაკავშირებით, მეწარმე გადაწყვეტილების მიღების პროცესში აანალიზებს ყველა შესაძლო ალტერნატივას, ირჩევს რა ყველაზე უფრო რენტაბელურ და ყველაზე ნაკლებად სარისკო გადაწყვეტილებას. სარისკო სიტუაციის კონკრეტული შინაარსიდან გამომდინარე, ალტერნატიულობა ხასიათდება სირთულის სხვადასხვა ხარისხით და მისი გადაჭრის სხვადასხვა ხერხით.

სამეწარმეო რისკის ფუნქციების განხილვისას კიდევ ერთხელ ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ მიუხედავად რისკისთვის დამახასიათებელი დანაკარგების მნიშვნელოვანი პოტენციალისა, იგი წარმოადგენს შესაძლო მოგების წყაროსაც. ამიტომ მეწარმის მთავარი ამოცანაა არა საერთოდ რისკისთვის თავის არიდება, არამედ რისკთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღება ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე, სახელდობრ, თუ რა ფარგლებში უნდა იმოქმედოს მან გარისკვის დროს.

3. სამეწარმეო რისკის კლასიფიკაცია

სამეწარმეო რისკების კლასიფიკაციის სირთულე გამოწვეულია მათი მრავალფეროვნებით. სამეწარმეო ფირმებს ყოველთვის აქვთ შეხება რისკთან როგორც მიმდინარე, ისე გრძელვადიანი ამოცანების გადაჭრისას. არსებობს რისკის განსაზღვრული

სახეები, რომელთა ზემოქმედებას ექვემდებარება ყველა სამეწარმეო ორგანიზაცია, მაგრამ, ამავე დროს, რისკის საერთო სახეებთან ერთად არსებობს მისი სპეციფიკური სახეები, რომლებიც დამახასიათებელია მხოლოდ გარკვეული სახის საქმიანობისათვის. ასე, მაგალითად, საბანკო რისკები განსხვავდება სადაზღვევო რისკებისგან, ხოლო ეს უკანასკნელი თავის მხრივ – რისკებისგან საწარმოო მეწარმეობაში.

რისკების სახეობრივი მრავალფეროვნება მათ ფართო სპექტრს მოიცავს: ხანძრებიდან და სტიქიური უბედურებებიდან საერთაშორისო კონფლიქტებამდე, სამეწარმეო საქმიანობის მარეგულირებელი კანონმდებლობის ცვლილებებიდან ინფლაციურ რყევებამდე.

გარდა ამისა, თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება წარმოშობს რისკის ახალ სახეებს, რომელთა განსაზღვრა და რაოდენობრივი შეფასება საკმაოდ რთულია. გლობალიზაცია და ბიზნესის ტრანსნაციონალიზაცია ხასიათდება რთული საფინანსო და საწარმოო ურთიერთობების შექმნით. წარმოშობა ეწ. “დომინოს ეფექტი”, რომელიც ერთი კომპანიის კრახის შემთხვევაში იწვევს მასთან დაკავშირებული კომპანიების გაკოტრებას. სამეწარმეო ორგანიზაციების სამეურნეო საქმიანობის კომპიუტერიზაციის გაღრმავებას თან სდევს კომპიუტერული სისტემების მოშლასთან დაკავშირებული შესაძლო დანაკარგების საფრთხე და ა.შ.

მეწარმეობის საკითხებისადმი მიძღვნილ ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ მოიხილება სამეწარმეო რისკის კლასიფიკაციის მწყობრი სისტემა. არსებობს რისკების კლასიფიკაციისადმი სხვადასხვა მიდგომა. ერთ-ერთი მათგანის მიხედვით, გამოიყოფა ორი სახის რისკი: წარმოების ტექნიკურ ჩავარდნასთან დაკავშირებული რისკი (მასვე განეკუთვნება სტიქიური უბედურებებით გამოწვეული დანაკარგები) და კომერციულ წარუმატებლობებთან დაკავშირებული რისკი. მიდგომით განარჩევენ სამეწარმეო რისკის სამ სახეს: ინფლაციურს, საფინანსოს და საოპერაციოს. არსებობს სამეწარმეო რისკების კლასიფიკაციისადმი სხვა მიდგომებიც, მაგრამ ისინი, როგორც წესი, იმორჩებიან ზემოთ მოყვანილს. ამავე დროს, რისკის ჩამოთვლილი სახეები არასრულად ასახავენ მის მრავალფეროვნებას, ამიტომ აუცილებელია პირველ რიგში გამოიყოს რისკების ტიპები და დაჯგუფდეს ისინი გარკვეული ნიშნების მიხედვით.

რისკთან მეწარმეს შეხება აქვს თავისი საქმიანობის სხვადასხვა ეტაპებზე და, ამიტომ, ბუნებრივია, კონკრეტული სარისკო სიტუაციის წარმოშობის მრავალი მიზეზი შეიძლება არსებობდეს. ჩვეულებრივ, სარისკო სიტუაციის წარმოშობის მიზეზად გულისხმობენ რაღაც პირობას, რომელიც იწვევს გაურკვეველობას სიტუაციის შედეგში ამ გაურკვეველობის წყაროებია: უშუალოდ სამეურნეო საქმიანობა, თვითონ მეწარმის საქმიანობა, სამეწარმეო საქმიანობის შედეგებზე გამკლენი გარემოს მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის უკმარობა. აქედან გამომდინარე, არჩევენ:

- სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებულ რისკს;
- მეწარმის პიროვნებასთან დაკავშირებულ რისკს;
- გარემოს მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის უკმარობასთან დაკავშირებულ რისკს.

იმასთან დაკავშირებით, რომ უკანასკნელი რისკის წარმოშობის ალბათობა უკუპროპორციულია იმასა, თუ რამდენად არის სამეწარმეო ფირმა ინფორმირებული მის მიმართ გარემოს მდგომარეობის შესახებ, ეს რისკი ყველაზე მნიშვნელოვანია მეურნეობრიობის თანამედროვე პირობებში. პარტნიორების შესახებ ინფორმაციის უკმარობა, განსაკუთრებით მათი საქმიანი იმიჯისა და საფინანსო მდგომარეობის შესახებ, მეწარმეს რისკის წარმოშობით ემუქრება. საქართველოში ან საზღვარგარეთელი პარტნიორის ქვეყანაში საგადასახადო სისტემის შესახებ ინფორმაციის უკმარობა წარმოადგენს დანაკარგების წყაროს სამეწარმეო ფირმისათვის სახელმწიფო ორგა-

ნოების მიერ საჯარო საწესდების დაცისრების შედეგად. კონკურენტების შესახებ ინფორმაციის უკმარობა ასავე შეიძლება იქცეს დანაკარგების წყაროდ მეწარმისათვის.

მეწარმის პიროვნებასთან დაკავშირებული რისკი იმით განისაზღვრება, რომ მეწარმეებს გააჩნიათ განსხვავებული ცოდნა მეწარმეობის სფეროში, სამეწარმეო საქმიანობის გაძღოლის განსხვავებული ჩვევები და გამოცდილება, ცალკეული გარიგებების რისკიანობის მიმართ განსხვავებული მოთხოვნები და მიდგომები.

წარმოშობის სფეროს მიხედვით სამეწარმეო რისკები შეიძლება დაეყოს საგარეო და შინაგანად. საგარეო რისკების წარმოშობის წყაროს წარმოადგენს სამეწარმეო ფირმის მიმართ არსებული გარეშე გარემო. მეწარმეს არ შეუძლია რაიმე გავლენა იქონიოს მასზე, მას მხოლოდ შეუძლია განჭვრიტოს და გაითვალისწინოს იგი თავის საქმიანობაში.

ამრიგად, საგარეოს განეკუთვნება რისკები, რომლებიც უშუალოდ არ უკავშირდებიან მეწარმის საქმიანობას. ლაპარაკია სამეწარმეო საქმიანობის მარეგულირებელი კანონმდებლობის გაუთვალისწინებელ ცვლილებებზე, ქვეყანაში პოლიტიკური რეჟიმის არამდგრადობაზე და სხვა სიტუაციებზე, ხოლო შესაბამისად მეწარმეთა დანაკარგებზე, რომლებიც წარმოიშობა ნაციონალიზაციის, გაფიცვების, ემბარგოს შემოღების და სხვა ანალოგიური მოვლენების შედეგად.

შინაგანი რისკების წყაროს უშუალოდ სამეწარმეო ფირმა წარმოადგენს. ეს რისკები წარმოიშობა არაფექტური მენეჯმენტის, მცდარი მარკეტინგული პოლიტიკის შემთხვევებში, აგრეთვე შიდასაფირმო დანაშაულებების შედეგად. შინაგან რისკებს შორის ძირითადია საკადრო რისკები, რომლებიც დაკავშირებულია სამეწარმეო ფირმის თანამშრომელთა პროფესიულ დონესთან და ხასიათის თვისებებთან.

მეურნეობრიობის თანამედროვე პირობებში გადაწყვეტილებათა მიღების დონის მიხედვით გამოყოფენ სამეწარმეო რისკის ორ ტიპს: მაკროეკონომიკურ (გლობალურ) რისკს და რისკს ცალკეული ფირმების დონეზე (ლოკალურს). გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლომდე ყოფილ საბჭოთა კავშირში რისკის უდიდესი წილი მოდიოდა გლობალურ დონეზე-სახელმწიფოს დონეზე. საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო პერიოდში და მის შემდგომ ახალ დამოუკიდებელ ქვეყნებში დამოუკიდებელი სამეურნეო სუბიექტების წარმოშობის შედეგად სიტუაცია მკვეთრად შეიცვალა, ამჟამად რისკის უდიდესი ნაწილი ეკისრება სამეწარმეო ორგანიზაციებს. დამოუკიდებლად ახორციელებენ რა თავიანთ ინვესტიციებს და საინოვაციო საქმიანობის მიმართულებებს, აფორმებენ ხელშეკრულებებს მომხმარებლებთან და მომწოდებლებთან, ისინი მთლიანად იღებენ თავიანთ თავზე ამ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებულ სამეწარმეო რისკს.

დროში ხანგრძლიობის მიხედვით სამეწარმეო რისკები შეიძლება დაიყოს მოკლევადიან და მუდმივ რისკებად. მოკლევადის განეკუთვნება ის რისკები, რომლებიც ემუქრება მეწარმეს დროის გარკვეული ცნობილი მონაკვეთის განმავლობაში, მაგალითად სატრანსპორტო რისკი, როდესაც დანაკარგები შეიძლება წარმოიშვას ტვირთის ტრანსპორტირებისას, ან კონკრეტული გარიგების გადაუხდელობის რისკი. მუდმივს განეკუთვნება ის რისკები, რომლებიც უწყვეტ საფრთხეს უქმნიან სამეწარმეო საქმიანობას მოცემულ გეოგრაფიულ რაიონში ან ეკონომიკის გარკვეულ დარგში, მაგალითად, გადაუხდელობის რისკი არასრულყოფილი სამართლებრივი სისტემის ქვეყანაში ან შენობათა ნგრევის რისკი გაზრდილი სეისმური საფრთხის რაიონში.

ვინაიდან მეწარმის მთავარი ამოცანაა გარისკოს ანგარიშთანად, არ გადაღახოს ის მოჯნა, რომელსაც შეიძლება ფირმის გაკოტრება მოჰყვეს, გამოყოფენ დასაშვებ კრიტიკულ და კატასტროფულ რისკებს.

დასაშვები რისკი არის მოგების სრული დაკარგვის საფრთხე ამა თუ იმ პროექტის რეალიზაციის ან საერთოდ სამეწარმეო საქმიანობის შედეგად. ამ შემ-

თხვევაში დანაკარგები შესაძლებელია, მაგრამ მათი სიდიდე ნაკლებია მოსალოდნელ სამეწარმეო მოგებაზე. ამრიგად, სამეწარმეო საქმიანობის ეს სახე ან კონკრეტული გარიგება, რისკის მოუხედავად ინარჩუნებს ეკონომიკურ მიზანშეწონილებას.

რისკის შემდეგი სახე, უფრო სახიფათო დასაშვებთან შედარებით, არის კრიტიკული რისკი. ეს რისკი დაკავშირებულია მოცემული სახის სამეწარმეო საქმიანობის განზოციელებასთან ან კონკრეტულ გარიგებასთან დაკავშირებული დანახარჯების სიდიდის დანაკარგების საფრთხესთან. ამასთან, პირველი ხარისხის კრიტიკული რისკი დაკავშირებულია ნულოვანი შემოსავლის მიღების საფრთხესთან მეწარმის მიერ განზოციელებული მატერიალური დანახარჯების ანაზღაურების პირობებში. მეორე ხარისხის კრიტიკული რისკი დაკავშირებულია მოცემული სამეწარმეო საქმიანობის განზოციელების შედეგად მთელი დანახარჯების დაკარგვის საფრთხესთან, ანუ არსებობს დასახული მოგების დაკარგვის ალბათობა და დანახარჯების ანაზღაურება მეწარმეს თავის ხარჯზე მოუწევს.

კატასტროფული ეწოდება რისკს, რომელიც ხასიათდება მეწარმის მთელი ქონებრივი მდგომარეობის ან მასზე მეტი რაოდენობის დანაკარგების საფრთხით. კატასტროფულ რისკს, როგორც წესი, მიყვარათ სამეწარმეო ფირმის გაკოტრებამდე, ვინაიდან მოცემულ შემთხვევაში შესაძლებელია არა მარტო გარკვეულ საქმიანობაში ან კონკრეტულ გარიგებაში მეწარმის მიერ დაბანდებული სახსრების დაკარგვა, არამედ მისი ქონებისაც. ეს შემთხვევა დამახასიათებელია იმ სიტუაციისათვის, როდესაც მოსალოდნელი მოგების მისაღებად სამეწარმეო ფირმა იღებს სესხებს; კატასტროფული რისკის წარმოშობისას მეწარმე იძულებულია პირადი სახსრებით დაფაროს კრედიტი.

სამეწარმეო რისკის მართლზომიერების ხარისხის მიხედვით გამოიყოფა: გამართლებული (მართლზომიერი) და გაუმართლებელი (არამართლზომიერი) რისკები. თვლება, რომ ეს სამეწარმეო რისკის კლასიფიკაციის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტია, რომელსაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა გააჩნია. გამართლებული და გაუმართლებელი სამეწარმეო რისკის გამიჯვნისათვის პირველ რიგში უნდა გათვალისწინებული იქნეს ის გარემოება, რომ საზღვარი მათ შორის სამეწარმეო საქმიანობის სხვადასხვა სახეებში, ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში განსხვავებულია. ასე, მაგალითად, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის სფეროში უარყოფითი შედეგის მიღების დასაშვები ალბათობა ფუნდამენტურ გამოკვლევათა სტადიაზე შეადგენს 5-10%, გამოყენებითი სამეცნიერო დამუშავებების სტადიაზე—80-90%, საბრუნველ-საკონსტრუქციო დამუშავებების სტადიაზე—90-95%. ცხადია, საქმიანობის მოცემული სფერო გამოირჩევა რისკის მაღალი დონით. ამასთან, არსებობს ცალკეული დარგები, მაგალითად, ატომური ენერგეტიკა, სადაც რისკის შესაძლებლობა საერთოდ არ დაიშვება.

ყველა სამეწარმეო რისკი დაზღვევის შესაძლებლობის შესაბამისად შეიძლება დაიყოს ორ დიდ ჯგუფად: დაზღვევადები და დაუზღვევადები. მეწარმეს შეუძლია ნაწილობრივ გადაიტანოს რისკი ეკონომიკის სხვა სუბიექტებზე, კერძოდ, უზრუნველყოს თავისი უსაფრთხოება, როდესაც გაიღებს გარკვეულ დანახარჯებს სადაზღვევო შენატანების სახით. ამრიგად, მეწარმეს შეუძლია დააზღვიოს რისკის ზოგიერთი სახე, მაგალითად, ქონების განადგურების რისკი, ხანძრის გაჩენის რისკი, ფარების რისკი და სხვა.

სადაზღვევო რისკი წარმოადგენს ალბათურ მოვლენას ან მოვლენათა ერთობლიობას, რომელთა დადგომის შემთხვევაში ხდება დაზღვევა. საფრთხის წყაროსგან გამოდინარე, სადაზღვევო რისკები იყოფა ორ ჯგუფად:

- ბუნების სტიქიური ძლების გამოვლინებასთან დაკავშირებული რისკები (კლიმატური პირობები, მიწისძვრები, წყალდიდობები და სხვა);

- ადამიანის მიზანდასახულ საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკები, რისკებს, რომელთა დაზღვევა მიზანშეწონილია, განეკუთვნება;
- ხანძრების და სხვა სტიქიური უბედურებების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- საავტომობილო ავარიების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ტრანსპორტირების დროს პროდუქციის დაზიანების ან განადგურების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ფირმის თანამშრომელთა შეცდომების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ფირმის თანამშრომელთა მიერ კონკურენტებისათვის კომერციული ინფორმაციის გადაცემის შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ქვემოიჯარების მიერ ვალდებულებების შეუსრულობლების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ფირმის საქმიანი აქტიურობის შეჩერების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ფირმის ხელმძღვანელის ან წამყვანი თანამშრომლის გარდაცვალების ან ავადმყოფობის შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- ფირმის თანამშრომელთა გარდაცვალების ან ავადმყოფობის შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები.

გარდა ამისა, არსებობს რისკების ისეთი ჯგუფი, რომლის დაზღვევას არ კისრულობენ სადაზღვევო კომპანიები, მაგრამ, ამავე დროს, დაუზღვევადი რისკის თავის თავზე ატობს წარმოადგენს შემწარმის მოგების პოტენციურ წყაროს. მაგრამ, თუ კი დაზღვეული რისკის დანაკარგები იფარება სადაზღვევო კომპანიების გადახდების ხარჯზე, დაუზღვევადი რისკის დანაკარგების ანაზღაურება ხდება სამეწარმეო ფირმის საკუთარი სახსრებიდან. რისკის დაფარვის ძირითად შიდა წყაროს წარმოადგენს ფირმის საკუთარი კაპიტალი, აგრეთვე სპეციალურად შექმნილი სარეზერვო ფონდები.

უნდა გამოიყოს კიდევ რისკების ორი დიდი ჯგუფი: სტატისტიკური (უბრალო) და დინამიკური (საეკულაციური). სტატისტიკური რისკების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ მათ ყოველთვის მოაქვთ დანაკარგები სამეწარმეო საქმიანობისათვის. ამასთან, დანაკარგები სამეწარმეო ფირმისათვის, როგორც წესი, წარმოადგენს დანაკარგებს მთლიანად საზოგადოებისათვის.

დანაკარგების მიზეზების შესაბამისად სტატისტიკური რისკები იყოფა შემდეგ ჯგუფებად:

- ფირმის აქტივებზე სტიქიური უბედურებების ნეგატიური ზემოქმედების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;
- სამეწარმეო ფირმისთვის არახელსაყრელი კანონმდებლობის მიღების შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები (დანაკარგები დაკავშირებულია საკუთრების პირდაპირ ჩამორთმევასთან ან არასრულყოფილი კანონმდებლობის გამო ბრალეულისგან ანაზღაურების მიღების შეუძლებლობასთან);
- მესმე პირთა საკუთრებისადმი საფრთხის (რასაც თან სდევს ძირითადი მომწოდებლის ან მომხმარებლის საქმიანობის იძულებითი შეწყვეტა) შედეგად მოსალოდნელი დანაკარგები;

სტატისტიკური რისკისგან განსხვავებით, დინამიკურ რისკს სამეწარმეო ფირმისთვის მოაქვს როგორც დანაკარგები, ისე მოგება. ამიტომ დინამიკურ რისკებს "საეკულაციურს" უწოდებენ. გარდა ამისა, დინამიკური რისკები, რომლებსაც მოაქვთ

დანაკარგები ცალკეული ფირმისთვის, შეიძლება ხელსაყრელი იყოს მთლიანად საზოგადოებისთვის.

ბიზნესის თეორიისადმი მიძღვნილ ლიტერატურაში ხშირად გამოიყენება ტერმინები “მაღალი რისკი” და “სუსტი რისკი”. მოცემულ შემთხვევაში ლაპარაკია რისკის სხვადასხვა დონეებზე. რისკის დონე დამოკიდებულია მოსალოდნელი დანაკარგების მასშტაბის შეფარდებაზე სამეწარმეო ფირმის ქონების მოცულობასთან და ამ დანაკარგების დადგომის ალბათობაზე.

სამეურნეო რისკის მოცემული კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს გავამარტივოთ მისი ხარისხობრივი (თვისებრივი) ანალიზი, განვსაზღვროთ მასზე მოქმედი ფაქტორები და წარმოშობის პოტენციური სფეროები, განვსაზღვროთ ყველა ძირითადი რისკი და შევარჩიოთ მისი მართვის სტრატეგია.

4. სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის წყაროები

სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის წყაროების მიხედვით გამოიყოფა საწარმოო, საფინანსო, საბაზრო, სამართლებრივი რისკები, დაძველების რისკი, სტიქიური უბედურებების რისკი, რისკის ადამიანისეული ფაქტორი; წარმოშობის დროის მიხედვით რისკები შეიძლება დაეყოს წარსულის, მიმდინარე და მომავლის რისკებად; მოქმედების სფეროს მიხედვით—შინაგან და საგარეო რისკებად; გამოვლენის ობიექტურობის მიხედვით—ობიექტურ და სუბიექტურ რისკებად; რისკის ხარისხის რეგულირების შესაძლებლობების მიხედვით განარჩევენ მართვად და უმართავ რისკებს.

სამეურნეო რისკის ეს კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს გავამარტივოთ მისი ხარისხობრივი (თვისებრივი) ანალიზი, დავადგინოთ მასზე მოქმედი ფაქტორები და წარმოშობის პოტენციური სფეროები, განვსაზღვროთ ყველა ძირითადი რისკი და შევარჩიოთ მათი მართვის სტრატეგია.

სამეურნეო რისკის მართვა უნდა ხდებოდეს უტაყბად, რომელთა შორის მთავარია: რისკის ანალიზი, რისკის კონტროლი და რისკის დაფინანსება.

რისკების ხარისხობრივი (თვისებრივი) ანალიზი გულისხმობს ყველა შესაძლო სახის რისკის გამოვლენას. მისი მთავარი ამოცანაა, განისაზღვროს რისკის ფაქტორები და სამუშაოთა ის უტაყბები, რომელთა შესრულების დროსაც იგი წარმოიშობა. ხარისხობრივი (თვისებრივი) შეფასება უკავშირდება ეკონომიკურ ინტერესებზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა გავლენას, დროით ფაქტორებს და ეროვნული ეკონომიკის სხვადასხვა დონეზე ეკონომიკური ურთიერთობების რეგულირებას.

რისკის რაოდენობრივი ანალიზი არის რისკის კონკრეტული სახეების რიცხობრივი განსაზღვრა როგორც ცალ-ცალკე, ისე ერთობლიობაში. ნებისმიერი რისკის რაოდენობრივი შეფასების საფუძველს შეადგენს დამოკიდებულება დანაკარგთა ზომებსა და მათი წარმოშობის ალბათობას შორის. ეს დამოკიდებულება გამოისახება დანაკარგთა კონკრეტული დონის ალბათობათა მრუდის სახით.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია რისკის პირობებში გადაწყვეტილებათა მიღებისას მეწარმის მიერ სტრატეგიის შერჩევის რამდენიმე ვარიანტი, რაც უშუალოდ უკავშირდება მეწარმის პიროვნებას. ამას ის განაპირობებს, რომ მეწარმეებს გააჩნიათ განსხვავებული ცოდნა მეწარმეობის სფეროში, სამეწარმეო საქმიანობის გაძლოლის განსხვავებული ჩვევები და გამოცდილება, ცალკეული გარიგებების რისკიანობის მიმართ განსხვავებული მოთხოვნები და მიდგომები.²

პირველი ვარიანტია რისკის აცილება. ფაქტიურად, იგი გეთავაზობს სამეწარმეო საქმიანობის სტაგნაციას, რადგან ამ შემთხვევაში მეწარმე ვერ მიიღებს დამა-

² Сно К.К. Управленческая экономика/Пер. с англ. – М.: Издательство ИНФРА-М, 2000, – 671с., ил.

ტებით შემოსავალს, რაც მის მიზანს შეადგენს. აქვე ხაზი უნდა გაესვას გარემოებას, რომ მიუხედავად რისკისთვის დამახასიათებელი დანაკარგების ლოვანი პოტენციალისა, იგი შესაძლო მოგების წყაროცაა. ამიტომ მეწარმის ამოცანა არა რისკისთვის თავის საერთოდ არიდება, არამედ რისკთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღება ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე, სახელდობრ, თუ რა ფარგლებში უნდა იმოქმედოს მან გარისკვის დროს.

მეორე ვარიანტია რისკის მიღება. ეს სტრატეგია იმას გულისხმობს, რომ მეწარმე შეგნებულად მიდის რისკზე და მანამდე საქმიანობს, სანამ დამდგარი რისკების შედეგად განცდილი ზარალი აუნაზღაურებელ დანაკარგებამდე არ მიიყვანს მას.

მესამე ვარიანტია რისკის მართვა, ე.ი. მისი გამოვლენა და შეფასება, აგრეთვე, დანაკარგების მინიმიზაციის ან დამატებითი შემოსავლის მიღების ზომების დამუშავება და დანერგვა. სამეურნეო რისკის ოპტიმალური მართვა, ჩვენი აზრით, უნდა მოიცავდეს სტრატეგიულ და ტაქტიკურ მართვას. სტრატეგიული გადაწყვეტილებები გამოიხატება მართვადი სისტემის გაურკვევლობასთან და სტოქასტურობასთან მაქსიმალურად ადაპტირებული საბაზო პარამეტრების შერჩევაში, ხოლო ტაქტიკური მართვა მეურნეობრიობის პირობების ცვლილებებზე ოპერატიული რეაგირების საშუალებას გვაძლევს.

სტრატეგიული ამოცანების გადაჭრისას მიზანშეწონილია საოპტიმიზაციო მეთოდების გამოყენება. წარმოების რეალური პირობების ადეკვატური ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელები უნდა ითვალისწინებდენ აგრარულ სფეროში კვლავწარმოებითი პროცესის სტოქასტიკურ ბუნებას, კლიმატური, ეკონომიკური და სოციალური პირობების ცვალებადობას.

რისკის დაფინანსების ეტაპზე უნდა დამუშავდეს ღონისძიებათა ის სისტემა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად დაეკავშირება ისეთი რისკებისგან მიღებულ ფინანსურ დანაკარგებს, რომლებიც ან თავიანთი შედეგებით დაუშვებელია მეწარმისათვის, ან ის ვერ აკონტროლებს მათ. რისკის დაფინანსების მთავარი მიზანია დროში მისი ღირებულების ისე განაწილება, რომ შემცირდეს ის ფინანსური წნეხი, რომლის ქვეშაც მოყვება სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელი სერიოზული დანაკარგების შემთხვევაში. რისკის დაფინანსების შესაძლო ვარიანტებად უნდა განვიხილოთ სარეზერვო ფონდების შექმნა, რისკის გადაცემის სხვადასხვაგვარი ხერხების გამოყენება და ა.შ.

5. სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის მართვა

სამეწარმეო რისკის მართვა უნდა ხდებოდეს ეტაპობრივად, რომელთა შორის მთავარია: რისკის ანალიზი, რისკის კონტროლი, რისკის დაფინანსება.

რისკების ხარისხობრივი (თვისებრივი) ანალიზი წარმოადგენს ყველა შესაძლო სახის რისკის გამოვლენას, მისი მთავარი ამოცანაა განისაზღვროს რისკის ფაქტორები, სამუშაოთა ის ეტაპები, რომელთა შესრულებისას იგი წარმოიშობა. ხარისხობრივი (თვისებრივი) შეფასება დაკავშირებულია ეკონომიკურ ინტერესებზე მიღებულ გადაწყვეტილებათა გავლენასთან, დროით ფაქტორებთან, ეროვნული ეკონომიკის სხვადასხვა დონეებზე ეკონომიკური ურთიერთობების რეგულირებასთან.

რისკის რაოდენობრივი ანალიზი—არის რისკის კონკრეტული სახეების რიცხობრივი განსაზღვრა როგორც ცალ-ცალკე, ისე ერთობლიობაში. ნებისმიერი რისკის რაოდენობრივი შეფასების საფუძველს წარმოადგენს დამოკიდებულება დანაკარგთა განსაზღვრულ ზომებსა და მათი წარმოშობის ალბათობას შორის. ეს დამოკიდებულება გამოიხატება დანაკარგთა კონკრეტული ღონის ალბათობათა მრუდის სახით.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია რისკის პირობებში გადაწყვეტილებათა მიღება-სთან დაკავშირებული მეწარმის სტრატეგიის რამდენიმე ვარიანტი, რომელიც უშუალოდ არის დაკავშირებული მეწარმის პიროვნებასთან. მეწარმის პიროვნებასთან დაკავშირებული რისკი იმით განისაზღვრება, რომ მეწარმებს გააჩნიათ განსხვავებული ცოდნა მეწარმობის სფეროში, სამეწარმეო საქმიანობის გაძლიერების განსხვავებული ჩვევები და გამოცდილება, ცალკეული გარიგებების რისკიანობის მიმართ განსხვავებული მოთხოვნები და მიდგომები.

პირველი ვარიანტი—რისკის აცილება. ფაქტიურად იგი გვთავაზობს სამეწარმეო საქმიანობის სტაგნაციას, რადგან ამ შემთხვევაში მეწარმე ვერ მიიღებს დამატებით შემოსავალს, რაც მის მიზანს წარმოადგენს. აქვე ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ მიუხედავად რისკისთვის დამახასიათებელი დანაკარგების მნიშვნელოვანი პოტენციალისა, იგი წარმოადგენს შესაძლო მოგების წყაროსაც. ამიტომ მეწარმის მთავარი ამოცანა არა საერთოდ რისკისთვის თავის არიდება, არამედ რისკთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების მიღება ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე, სახელდობრ, თუ რა ფარგლებში უნდა იმოქმედოს მან გარისკვის დროს.

მეორე ვარიანტი—რისკის მიღება. ეს სტატეგია გულისხმობს, რომ მეწარმე შეგნებულად მიდის რისკზე და მანამდე საქმიანობს, სანამ ზარალი დამდგარი რისკების შედეგად არ მიიყვანს მას აუნაზღაურებელ დანაკარგებებამდე.

ნულოვანი რისკის (“0”-რისკის) პრინციპი

“0”-რისკის პრინციპის შესაბამისად იგულისხმება ნებისმიერი რისკის მიუღებლობა, რაც არ უნდა მცირე იყოს ის და რა ხელსაყრელიც არ უნდა იყოს ის საზოგადოებისათვის.

რისკის მისაღებლობა

რისკის ანალიზი, ალბათური შეფასებების ჩათვლით, არ იძლევა პასუხს კითხვაზე “რამდენად სახიფათოა ან უსაფრთხოა?” საბოლოო სიტყვა ეკუთვნის პოლიტიკოსებს და რისკ-მენეჯერებს—განსაჯონ რამდენად უსაფრთხოა და დაადგინონ მისაღები დონე მრავალი კრიტერიუმის მიხედვით ხელსაყრელობის და რისკის სხვადასხვა ასპექტებზე დაყოფილებით.

სახელმწიფო დონეზე მისაღები რისკის კონცეფციაზე დაფუძნებული რისკის ანალიზის და მართვის მეთოდოლოგია პირველად ნიდერლანდებში იქნა მიღებული. აღნიშნულმა მიდგომამ უკანასკნელ დროს საზღვარგარეთ ფართო გავრცელება ჰპოვა რისკის მართვის პრაქტიკულ საქმიანობაში. ამ მიდგომის შესაბამისად რისკის (ინდივიდუალურის და სოციალურის) მნიშვნელობის მიელი სპექტრი ე.წ. “შუქნიშის” პრინციპის შესაბამისად დაყოფილია სამ არედ:

- დაუშვებელი (გადაჭარბებული) რისკის არე – “წითელი” არეალი;
- მისაღები რისკის არე – “ყვითელი” არეალი;
- უგულველყოფადი რისკის არე – “მწვანე” არეალი.

თუ რისკის შეფასებისას დადგინდა, რომ მისი სიდიდე იმყოფება “დაუშვებელი” რისკის ზონაში, მაშინ საწარმოს მენეჯერებს უნდა მიიღონ სერიოზული ზომები რისკის მისაღებ დონემდე შესამცირებლად.

თუ რისკის შეფასებისას დადგინდა, რომ მისი სიდიდე იმყოფება მისაღები და მიუღებელი რისკის ზონების გამყოფი “ორი წრფის” შორის, მაშინ საწარმოს მენეჯერებს უნდა მიიღონ ისეთი ზომები, რაც გონივრულად თვლება პრაქტიკული თვალსაზრისით: აქ იგულისხმება, რომ ამ ზომების გატარება

არ მოითხოვს გაუმართლებლად დიდ დანახარჯებს ან ძალისხმევას. ეს არის ALARA/ALARP-ის პრინციპი.³

ამრიგად, საზღვარგარეთის პრაქტიკაში გამოყენებული ნორმატიული მდგომარეობის საფუძველს წარმოადგენს “დაუსვებელი” (ან “გადაჭარბებული”) რისკის ცნების შემოღება. “დაუსვებელი” (ან “გადაჭარბებული”) რისკის მიდამოს შემოღება იმთავითვე ეფუძნებოდა ინდივიდუალური რისკის მაქსიმალურად დასაშვები დონის (მდდ) ცნებას. რისკის მდდ უნდა იყოს საკმარისად დაბალი, რათა არ გამოიწვიოს ინდივიდუალური რისკის რაიმე შემოფარგვლა.

რისკი: შედეგების და ალბათობის რაოდენობრივი შეფასება⁴

№	რისკის სახეობა	შედეგი და ალბათობა
1	მინიმალური რისკის მიდამო	ხასიათდება გათვლილი მოგების შესაძლო დანაკარგებით 0-25%-ის ფარგლებში
2	მომატებული (დასაშვები) რისკის მიდამო	ხასიათდება გათვლილი მოგების შესაძლო დანაკარგებით 25-50%-ის ფარგლებში
3	კრიტიკული რისკის მიდამო	ხასიათდება გათვლილი მოგების შესაძლო დანაკარგებით 50-75%-ის ფარგლებში
4	დაუსვებელი (კატასტროფული) რისკის მიდამო	შესაძლო დანაკარგები მახლოებულია საკუთარი სახსრების სიდიდესთან. რისკის კოეფიციენტი შეადგენს 75-100%-ს

დასაშვები რისკის დონის შემდეგი ემპირიული სკალა⁵:

რისკის სიდიდე ბალებში	გრადაციის დასახელება
0,0 – 0,1	მინიმალური რისკი
0,1 – 0,3	მცირე რისკი
0,3 – 0,4	საშუალო რისკი
0,4 – 0,6	მაღალი რისკი
0,6 – 0,8	მაქსიმალური რისკი
0,8 – 1,0	აზარტული რისკი

საბაზრო ურთიერთობათა ჩამოყალიბების პირობებში ეკონომიკური სიტუაციის განუსაზღვრელობის გათვალისწინებით, აღნიშნული სკალის საფუძველზე ზემოთ მოტანილი მახასიათებლების გათვალისწინებით შეიძლება გამოვყოთ რისკის შემდეგი მიდამოები (ზონები):

რისკის სიდიდე ბალებში	რისკის მიდამოები
0,0 – 0,1	ურისკო მიდამო
0,1 – 0,3	მინიმალური რისკის მიდამო
0,3 – 0,4	დასაშვები რისკის მიდამო
0,4 – 0,6	კრიტიკული რისკის მიდამო
0,6-ზე მეტი	კატასტროფული რისკის მიდამო

³ ALARA/ALARP (As Low As Reasonably Applicable/Practicable) – რისკის მართვისადმი მდგომარეობა, რომელიც გულისხმობს მის მაქსიმალურად შემცირებას, რაც მიიღწევა რეალურად არსებული (შეზღუდული) რესურსების ხარჯზე.

⁴ Тэпман Л.Н. Риски в экономике: Учеб. пособие для вузов / Под ред. проф. В.А.Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000, с.32

⁵ Хозяйственный риск и методы его измерения: Пер. с венг. / Бачкаи Т., Мессена Д., Мико Д. и др. – М.: Экономика, 1979, с. 79

საუბარი საწარმოს განსაზღვრულ მიდამოში მოხვედრაზე მაშინ, როცა დანაკარგებს უკვე აქვს ადგილი, რამდენიმე აზრს მოკლებულია (თუმცა გასაანალიზებლად და მომავალში გასათვალისწინებლად მათი განხილვა უადრესად აქტუალურია). აუცილებელია ჯერ კიდევ სარისკო სიტუაციის დადგომამდე, მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში განისაზღვროს, რომელ მიდამოში შეიძლება მოხდეს საწარმო მიღებულ გადაწყვეტილებათა რეალიზაციის შემთხვევაში. ეს უადრესად მნიშვნელოვანია, რადგან მეურნე სუბიექტი შეძლებს შეაფასოს მათი მიზანშეწონილობა და მასზე ზემოქმედი არახელსაყრელი გადახრების შემცირების კონკრეტული მეთოდები.

რისკი: შედეგებისა და ალბათობის რაოდენობრივი შეფასება⁶

№	შედეგები	ალბათობა
1	შეზღუდული ან უმნიშვნელო გავლენა ორგანიზაციის ძირითად საქმიანობაზე – რამდენიმე ათასი დოლარის ფარგლებში	რისკის მატერიალიზაციის ალბათობა 25%-ზე ნაკლებია
2	გავლენის დაბალი ხარისხი ორგანიზაციის ძირითად საქმიანობაზე – რამდენიმე ათეული ათასი დოლარის ფარგლებში	რისკის მატერიალიზაციის ალბათობა 25-50%-ის ფარგლებშია
3	გავლენის მაღალი ხარისხი ორგანიზაციის ძირითად საქმიანობაზე – ბევრი ათეული ათასი დოლარის და, შესაძლოა, ასი ათას დოლარზე მეტის ფარგლებში	რისკის მატერიალიზაციის ალბათობა 50-75%-ის ფარგლებშია
4	გავლენის ძალიან მაღალი ხარისხი ორგანიზაციის ძირითად საქმიანობაზე – ასეულობით ათასი და, შესაძლოა, მილიონობით დოლარის ფარგლებში	რისკის მატერიალიზაციის ალბათობა 75%-ზე მეტია

მესამე ვარიანტი – რისკის მართვა, ე.ი. მისი გამოვლენა და შეფასება, აგრეთვე დანაკარგების მინიმიზაციის ან დამატებითი შემოსავლის მიღების ზომების დამუშავება და დანერგვა. სამეურნეო რისკის ოპტიმალური მართვა, ჩვენი აზრით, უნდა მოიცავდეს სტრატეგიულ და ტაქტიკურ მართვას. სტრატეგიული გადაწყვეტილებები გამოიხატება მართვადი სისტემის გაურკვევლობასთან და სტოქასტურობასთან მაქსიმალურად ადაპტირებული საბაზო პარამეტრების შერჩევაში, ხოლო ტაქტიკური მეურნეობრიობის პირობების ცვლილებებზე ოპერატიული რეაგირების საშუალებას გვაძლევს.

სტრატეგიული ამოცანების გადაჭრისას მიზანშეწონილია საოპტიმიზაციო მეთოდების გამოყენება. წარმოების რეალური პირობების ადეკვატური ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელები უნდა ითვალისწინებდნენ აგრარულ სფეროში კვლავწარმოებითი პროცესის სტოქასტიკურ ბუნებას, კლიმატური, ეკონომიკური და სოციალური პირობების ცვალებადობას.

რისკის დაფინანსების ეტაპზე უნდა დამუშავდეს ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს მნიშვნელოვანწილად დაიფაროს ისეთი რისკებისგან მიღებული ფინანსური დანაკარგები, რომლებიც თავისი შედეგებით დაუსვეებელია ბუნებრივსა და ადამიანურ ფაქტორებს, ან ის მათ ვერ აკონტროლებს. რისკის დაფინანსების მთავარი მიზანი მფლობელობის მისი ღირებულების დროში ისეთ განაწილებაში, რომ შემცირდეს ის ფინანსური წინეხი, რომლის ქვეშაც მოყვება სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელი

⁶Холмс Эндрю. Риск-менеджмент / Пер. с англ. – М.: Эксмо, 2007, с.134.

სერიოზული დანაკარგების შემთხვევაში. რისკის დაფინანსების შეადლო ვარიანტებზე უნდა განვიხილოთ სარეზერვო ფონდების შექმნა, რისკის გადაცემის სხვადასხვა ხერხების გამოყენება და ა.შ.

თანამედროვე პირობებში მდგრადი კონკურენტუნარიანობის მისაღწევად საოფლო-სამეურნეო მწარმოებლებს უნდა შეეძლოთ გადაწყვეტილებების მიღება რისკისა და გაურკვევლობის პირობებში. სამეურნეო რისკის მართვის მეთოდოლოგიური საკითხების შესწავლა და მათი პრაქტიკაში განხორციელება დაეხმარება სოფლის სამეწარმეო სტრუქტურებს არა მარტო ნათელი წარმოდგენა შეექმნათ რისკის ყველა წყაროს შესახებ, არამედ დააშუშონ ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს სარისკო სიტუაციების უარყოფითი ზემოქმედების შემცირებას.

რისკის მართვის მექანიზმი ფერმერულ მეურნეობებში

ჩატარებულმა კვლევებმა გვჩვენა, რომ საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სამეურნეო რისკის მართვის მექანიზმის შემუშავების აქტუალობა გააძლიერებულია აგრარულ სექტორში განხორციელებული პროცესებით, რაც გამოიწვევს ამ უკანასკნელის მეურნეობრიობის საბაზრო მოდელზე გადასვლით. ასეთ სიტუაციაში ეკონომიკური სუბიექტების სტაბილური და წარმატებული განვითარებისადმი სწრაფვა ეფუძნება ჩამოყალიბების პროცესში მყოფ (და ხშირად უმოქმედო) სუბიექტის საქმიანობის მართვის აპარატს. ეს აიხსნება, ერთი მხრივ, მათი საქმიანობის სამეწარმეო ხასიათით, ხოლო მეორე მხრივ, საწარმოს მდგომარეობაზე ნეგატიური ფაქტორების ზემოქმედების შემცირების მექანიზმის განუვითარებლობით, რაც მათ არ აძლევს საშუალებას დროულად და ადეკვატურად მოახდინონ რეაგირება იმ პროცესების დინამიკაზე, რომელიც განსაზღვრავს დარგში სოციალურ და ეკონომიკურ სიტუაციას.

რისკის მართვის მეთოდები მეტად მრავალფეროვანია. განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ რისკის მართვის თითოეული ეტაპი გულისხმობს სხვადასხვა მეთოდების გამოყენებას.

რისკის მართვის მიზნების დასახვის ეტაპი ხასიათდება ეკონომიკური კონიუნქტურის ანალიზისა და პროგნოზირების მეთოდების გამოყენებით, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა განვითარების სტრატეგიული და მიმდინარე გეგმების ფარგლებში ამ უკანასკნელების შესაძლებლობათა და მოთხოვნილებათა გამოვლენით.

რისკის ანალიზის ეტაპზე გამოიყენება თვისებრივი და რაოდენობრივი ანალიზის მეთოდები, კერძოდ არსებული და ახალი ინფორმაციის მოპოვების, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს საქმიანობის მოდელირების მეთოდები, სტატისტიკური და ალბათური მეთოდები და ა.შ.

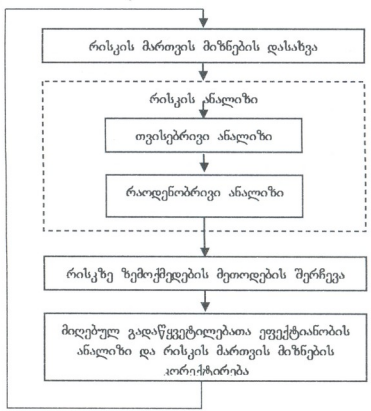
მესამე ეტაპი მოიცავს რისკზე ზემოქმედების სხვადასხვა მეთოდის ეფექტიანობის შედარებას, კერძოდ განიხილება რისკისთვის თავის არიდება, რისკის შემცირება, რისკის თავის თავზე აღება, რისკის ნაწილი ან მთლიანი რისკის მესამე პირისათვის გადაცემა, რის შედეგადაც შემუშავდება რისკზე ზემოქმედების ოპტიმალური ჩამონათვალის შერჩევის გადაწყვეტილება.

რისკის მართვის დასკვნითი ეტაპი მოიცავს მიღებულ გადაწყვეტილებათა ეფექტიანობის ანალიზს და ამ ანალიზის საფუძველზე, საჭიროების შემთხვევაში, რისკის მართვის ადრე დასახული მიზნების კორექტირება.

რისკის მართვის სტრატეგიის ჩამოყალიბების საბაზო ეტაპს წარმოადგენს რისკის ანალიზი, კერძოდ, რისკის თვისებრივი (ხარისხობრივი) ანალიზი, რომლის ძირითადი ამოცანაა რისკის წყაროების და მიზეზების გამოვლენა, ანუ რისკის პოტენციური ზონების განსაზღვრა, სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს საქმიანობის თანმდევი

რისკების გამოვლენა და მათი შესაძლო დადებითი თუ უარყოფითი ზემოქმედების პროგნოზირება.

ფერმერული მეურნეობების რისკის მართვის პროცესი სქემატურად შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვადგინოთ, იხილეთ სქემა).

რისკის თვისებრივი ანალიზის საბოლოო შედეგები წარმოადგენს რაოდენობრივი ანალიზის ჩატარების საფუძველს. რისკის რაოდენობრივი ანალიზის ეტაპზე გამოითვლება სარისკო მოვლენების დადგომის ალბათობის რიცხვითი მნიშვნელობები და მათი შესაძლო დადებითი თუ უარყოფითი ზემოქმედების მოცულობები.

ამრიგად, ზემოთ მოყვანილის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა (ფერმერული მეურნეობების) საქმიანობის თანმდევი მრავალფეროვანი რისკების სრულყოფილი და ეფექტური ანალიზისათვის აუცილებელია მეთოდთა მთლიანი კომპლექსის გამოყენება, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს რისკის მართვის გამართული მექანიზმის ჩამოყალიბებას.

სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა (ფერმერული მეურნეობების) რისკის მართვის მექანიზმის ჩამოყალიბების პირველ ეტაპს წარმოადგენს რისკ-მენეჯმენტის ჯგუფის (სამსახურის) შექმნა.⁷ საქართველოს აგრარული სექტორის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ამ სტრუქტურის მიზანს უნდა წარმოადგენდეს ფერმერული მეურნეობების დანაკარგების მინიმიზაცია მათი საქმიანობის მონიტორინგის, რისკწარმომქმნელი ფაქტორების მთლიანი კომპლექსის ანალიზის, რისკის შემცირების რეკომენდაციების შემუშავების და მათი შესრულების კონტროლის მეშვეობით.

ჩატარებული კვლევებისა და შესწავლილი ფერმერული მეურნეობების მონაცემების განზოგადების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს ფერმერულ მეურნეობებში რისკის მართვის მექანიზმს უნდა ჰქონდეს მკაფიო იერარქიული სტრუქტურა რისკის უარყოფითი ზემოქმედების შესამცირებლად დასახულ ღონისძიებათა განხორციელების შედეგად მისი შესაძლო კორექტირების მიზნით.

⁷ წერილი ფერმერული მეურნეობების შემთხვევაში ასეთი სტრუქტურის შექმნა შესაძლებელია რეგიონული პრინციპით კოლპერატულ საფუძველზე

ლონად ასუსტებს აგრარული სექტორის განვითარებას, რადგან სამეურნეო საქმიანობის შედეგები ამ სექტორში უფრო მეტად, ვიდრე ნებისმიერ სხვაში, დამოკიდებულია კლიმატურ ფაქტორებზე და ექვემდებარება კლასიკურ სადაზღვევო რისკებს – მეურნე სუბიექტის გავლენის არეალის გარეთ არსებულ რისკებს.

აგრარული რისკების დაზღვევის ახალი სისტემის ჩამოყალიბებისას, აუცილებელია გავითვალისწინოთ საერთაშორისო გამოცდილება, გამოვიყენოთ მისი საუკეთესო მაგნიტები და ვეცადოთ თავიდან ავიცილოთ ის შეცდომები, რომელიც თავის დროზე დაუშვეს ამჟამად აგრარული რისკების დაზღვევის განვითარებული სისტემის მქონე ქვეყნება.

საქართველო აგრარული ქვეყანაა. სწორედ ამის გამო სპეციალისტები დღემდე კამათობენ, სოფლის მეურნეობის დარგების დაზღვევა ქვეყანაში უნდა იყოს თუ არა საგაღდებულო. ქვეყანამ ლიბერალური ეკონომიკური განვითარების კურსი აირჩია და საგაღდებულო დაზღვევა, ამის გამო, პრაქტიკულად გამორიცხა. ექსპერტების უმრავლესობა არ ემხრობა სოფლის მეურნეობის საგაღდებულო დაზღვევის შემოღებას, თუმცა ამ ეტაპზე დასაშვებად მიიჩნევენ იმ გზის გავლას, რომელიც ევროპის ბერმა ქვეყანამ აირჩია. დასაწყისში მოქმედებდა საგაღდებულო დაზღვევა, მოგვიანებით კი, ფერმერული მეურნეობები თანდათან კოოპერაციული დაზღვევის სისტემაზე გადავიდა. ამჟამად ევროპაში, ძირითადათ, ე.წ. თანადაზღვევის პრინციპი მოქმედებს.

სოფლის მეურნეობაში ყველაზე უფრო გავრცელებულია მოსავლის დაზღვევა. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაზღვევა პრაქტიკულად არ ხორციელდება. კერძო სტრუქტურები, დარგის მაღალი რისკიანობის გამო ნაკლებად არიან (თუ საერთოდ არიან) დაინტერესებული ამ სფეროში საქმიანობით. დღეისათვის უშუალოდ მოსავლის დაზღვევას საქართველოში პრაქტიკულად არცერთი სადაზღვევო კომპანია აღარ ახორციელებს. თუმცა, არსებობს ამ საჭიროებისათვის ბანკებიდან გაცემული მიკროსესხების დაზღვევის პრაქტიკა.

2005 წელს სადაზღვევო კომპანია “ალდაგმა” და “სახალხო ბანკმა” კახეთის რეგიონის მოსახლეობისათვის სწორედ ასეთი ტიპის ერობლივი პროდუქტი დანერგა, ანუ “სახალხო ბანკსა” და სადაზღვევო კომპანია “ალდაგს” შორის შეთანხმება მიკროსესხების დაზღვევის თაობაზე. აღნიშნული შეთანხმების თანახმად “სახალხო ბანკი” გასცემდა კრედიტს (სესხს) კახეთის რეგიონში მცხოვრებ ფერმერებზე (გლეხებზე), ხოლო “ალდაგი” ვალდებულებას იღებდა კრედიტის დაბრუნების სადაზღვევო უზრუნველყოფაზე. იგივე ხელსეკრულების თანახმად, “ალდაგი” იმ შემთხვევაში გასცემდა სადაზღვევო ანაზღაურებას, თუ ფერმერის მოსავალი იხე დაისეტყვებოდა, რომ გადარჩენილი მოსავლის ღირებულება საკმარისი არ აღმოჩნდებოდა ბანკისთვის კრედიტის დარჩენილი ნაწილის დასაფარავად.⁸

აღნიშნულ ღონისძიებასთან დაკავშირებით შეიქმნა გაუგებრობა – სეტყვამ და ქროშხალმა ყვარლის რაიონის რამდენიმე სოფელი მნიშვნელოვნად დააზარალა, მათ შორის ის ვენახებიც, რომლის პატრონებმაც ბანკიდან კრედიტი გაიტანეს. ფერმერები კი აცხადებდნენ, რომ ანაზღაურების გაცემაზე “ალდაგმა” მათ უარი უთხრა, მიუხედავად იმისა, რომ მდგომარეობის შესასწავლად ყვარელში სადაზღვევო კომპანიის წარმომადგენლობა ჩავიდა და დაზიანების ზარისხი დაადგინა. ფერმერები “ალდაგ-სგან” ზარალის ანაზღაურებას ითხოვდნენ – ანაზღაურებას, რომელიც სინამდვილეში არ ეკუთვნოდათ, რადგან რეალური სურათი სხვაგვარია.

“ალდაგში” განმარტავდნენ, რომ აღნიშნული სადაზღვევო ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, “ალდაგი” თანხას უნაზღაურებდა ნებისმიერ შემთხვევაში მხოლოდ

⁸ ნიკორგაძე - აურზაური არაფრის გამო, გაზ. “24 საათი”, 20/12/05, №282 (1142).

ბანკს, როგორც მოსარგებლეს და არა ფერმერებს (გლეხებს). სადაზღვევო ანაზღაურების ლიმიტის განსაზღვრა ყველა კონკრეტული ხელშეკრულების გაფორმებისას განისაზღვრა ბანკის მიერ, გაცემული კრედიტის პროპორციულად. "აღდავიც" სადაზღვევო ანაზღაურებას გასცემდა ბანკისთვის დაუფარავი კრედიტის შესაბამისად".

სადაზღვევო საქმის ექსპერტების შეფასებით, მოვლენების ისეთი ინტერპრეტაცია, რომ "აღდავიც" დაზღვია ფერმერების (გლეხების) მოსავალი და მათ საფსური აღარ გადაუხადა, არასწორია. სინამდვილეში "აღდავიც" დაზღვია არა ფერმერების (გლეხების) მოსავალი, არამედ ბანკის ინტერესი ანუ სესხი. ბანკის ინტერესი კი იყო ის, რომ თუ (ფერმერების მოსავალი ვერ უზრუნველყოფდა ბანკის სესხის დაფარვას, სწორედ ამ ტაპზე ჩნდებოდა "აღდავიც" ვალდებულება. ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ის არის, რომ მთელი რისკ-მენეჯმენტი გასწია "სახალხო ბანკს", რომელმაც გაიაზრა თავისი რისკი ამ დაკრედიტების დროს და უზრუნველყო იმ ნაწილის დაზღვევა, რომელიც ბანკისათვის მნიშვნელოვან რისკად მიიჩნია. პრეტენზიები ბანკის ან სადაზღვევო კომპანიის მიმართ გაუმართლებელი იყო, რადგან ფერმერს თავისი ინტერესი არ დაუზღვევია და შესაბამისად მისი ინტერესი ვერ იქნებოდა დაცული. მიუხედავად ამისა, იგი არ დაზარალებულა, რადგან მას ბანკის ვალი არ დარჩა, ანუ მისი ვალი სადაზღვევო კომპანიას უნდა გადაიხადა.

აღსანიშნავია, რომ პრობლემები საქართველოში შეიქმნა მომდევნო წლებშიც, ყურძნისა და ხილის და საერთოდ, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებასთან დაკავშირებით, კერძოდ კულტურების დაზღვევის და, განსაკუთრებით, მათ რეალიზაციასთან დაკავშირებით. ასევე, სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს გაზშირებული სტიქიური მოვლენები და, სათანადო სადაზღვევო სისტემის არარსებობის გამო, ამ მოვლენებისაგან ფერმერული მეურნეობების (სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების) სრული დაუცველობა.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში სოფლის მეურნეობა დღეს არადაზღვევადია, ვინაიდან არ არის გამჭვირვალე აღრიცხვა, ძალზე ცუდია კაპიტალიზაცია. გართულებულია რისკის შეფასება თუნდაც იმიტომ, რომ არ არსებობს სათანადო სტატისტიკური მონაცემები, რისკის დივერსიფიცირება, სამართლიანი პრემიის დანიშვნა, ზარალების ობიექტური დადგენა. ჩვენს მიერ მოხმობილი მაგალითის შემთხვევაში, ყველაფერ ამას დაემატა ანტისელექციაც, რაც გულისხმობს, რომ იზღვევოდა ისეთ ტერიტორიაზე გაშენებული ვენახები, რომლებიც მაღალი ალბათობით დაისეტყვებოდა. დაზღვევის ამ სახეობას პერსპექტივა ექნებოდა, თუ თანაბრად დაიზღვევა როგორც სეტყვაჭარბი, ასევე ნაკლებად სეტყვაჭარბი რეგიონები და ტერიტორიები. ამ შემთხვევაში მოხერხდებოდა სადაზღვევო რისკის გაშლა, რაც საშუალებას მისცემს კომპანიებს, დააბალანსონ პორტფელი.

უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში სადაზღვევო ბიზნესმა დიდი ნახტომი გააკეთა, თუმცა ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია. იმიტომ, გადაჭრით იმის თქმა, არის თუ არა ქართული სადაზღვევო სისტემა მზად აგრარული სექტორის რისკის დაზღვევისთვის, ჯერ ნაადრევია. ჩვენი აზრით, თუ სახელმწიფოს მხრიდან არ იქნება რაიმე დახმარება თავად სადაზღვევო სისტემის მიმართ, ცალკე არსებული კერძო კომპანია ამ რისკს არ აიღებს. სოფლის მეურნეობის რისკების დაზღვევა ყველა ქვეყანაში არსებობს. ეს საქართველოშიც აუცილებელია, მით უფრო იმ პირობებში, როდესაც სოფლის მეურნეობა განვითარების სტადიაშია. თუ აგრარულ სექტორში სამეურნეო რისკების, მაგალითად, ყურძნის მოსავლის დაზღვევა სახელმწიფო დონეზე იქნება აყვანილი, ეს, მაღალი ალბათობით, წარმატების საწინდარი გახდება.

ამ მხრივ მეტად საუკუნისხმოა განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების პრაქტიკა.⁹ მათ უმეტესობაში მოსავლის დაზღვევაში წამყვან როლს სახელმწიფო თამაშობს. სადაზღვევო კომპანიებში სახელმწიფოს მონაწილეობით კონცენტრირდება დიდძალი საფინანსო სახსრები, რაც საშუალებას იძლევა მაქსიმალურად იქნეს მოცული სადაზღვევო სივრცე და უწყურადღებოდ არ დარჩეს ყველაზე მეტად სერიოზული სადაზღვევო რისკები.

ევროკავშირის ქვეყნებში თანამეგობრობის წევრებს უფლება აქვთ მისცენ ფერმერებს სუბსიდიები სასოფლო-სამეურნეო დაზღვევისათვის. დაზღვევის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა ფართო მასშტაბით ხორციელდება, მაგალითად, საფრანგეთში, სადაც შექმნილია მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო უბედურებებისაგან ზარალის კომპენსირების ეროვნული საგარანტიო ფონდი. ფონდის სახსრები შედგება 50%-ით სახელმწიფო ბიუჯეტისა და 50%-ით ფერმერების სადაზღვევო შენატანებისაგან. ფერმერებისათვის სადაზღვევო გადასახდელების სიდიდეს ადგენს სოფლის მეურნეობის და ფინანსთა სამინისტროები. ესპანეთში სახელმწიფო სუბსიდიები სადაზღვევო შენატანების გადახდაზე მერყობს 20-დან 50%-მდე. ამავე დროს, ევროკავშირის ზოგიერთ ქვეყანაში, რომლებიც ხასიათდება მდგრადი სასოფლო-სამეურნეო წარმოებით, დაზღვევის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა არა გამოიყენება.

კანადაში სასოფლო-სამეურნეო კულტურების დაზღვევისას 50%-ს იხდის ფერმერი, 25%-ს-ფედერალური მთავრობა და 25%-ს-პროვინციების მთავრობა. ფერმერთა შემოსავლების დაზღვევისას საბიუჯეტო სუბსიდიები შეადგენს 67%-ს.

აშშ-ში XX საუკუნის 30-იან წლებში შეიქმნა ამჟამადც მოქმედი სოფლის მეურნეობის დეპარტამენტის (სამინისტროს) მოსავლის დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია. რწმუნებული დამზღვევები-კერძო სადაზღვევო კომპანიები-მონაწილეობენ ფედერალური დაზღვევის პროგრამაში და გადაზღვევას ახდენენ მოსავლის დაზღვევის ფედერალური კორპორაციაში. დაზღვევის მინიმალური დონე მთლიანად ფინანსირდება სახელმწიფო ბიუჯეტის მიერ და გარანტირებულად უნაზღაურებს ზარალს ფერმერებს მოსავლის მოსალოდნელზე 50%-ით მიღების შემთხვევაში, ამასთან, ზარალის ანაზღაურება ხდება ფიქსირებული ფასის 60%-ის ოდენობით.

განხილული მაგალითები ცხადყოფს, რომ კლასიკური საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებშიც კი სახელმწიფო აქტიურად ერევა აგრარული სექტორის რეგულირებაში, კერძოდ, რისკის მართვაში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაზღვევის მეშვეობით. ამიტომ, ჩვენში არც თუ იშვიათად გამოთქმული ულტრალიბერალური მოსაზრებები (მათ შორის მაღალ სამთავრობო დონეზეც) ეკონომიკის მართვაში სახელმწიფოს სრული ჩაურევლობის შესახებ, მართებულად არ მიგვაჩნია.

⁹ Risk and Crisis Management in the EU. J. Bensted-Smith, Directorate G: Economic analyses and evaluation, DG Agriculture and Rural Development European Commission. [http://enesa.mapa.es/International Conference on "Farm Insurance as a Risk Management Tool"](http://enesa.mapa.es/International Conference on 'Farm Insurance as a Risk Management Tool'). Madrid, Spain. November 15-17, 2006; Agricultural Policies and Risk Management. Jesús Antón, OCDE Directorate for Food, Agriculture and Fisheries, Paris. [http://enesa.mapa.es/International Conference on "Farm Insurance as a Risk Management Tool"](http://enesa.mapa.es/International Conference on 'Farm Insurance as a Risk Management Tool'). Madrid, Spain. November 15-17, 2006; An Overview of Canada's Business Risk Management Programming. D. Foster, Canadian Department of Agriculture. [http://enesa.mapa.es/International Conference on "Farm Insurance as a Risk Management Tool"](http://enesa.mapa.es/International Conference on 'Farm Insurance as a Risk Management Tool') Madrid, Spain. November 15-17, 2006; Crop Insurance in the United States. James Callan, USDA RMA Deputy Manager, Federal Crop Insurance Corporation. [http://enesa.mapa.es/International Conference on "Farm Insurance as a Risk Management Tool"](http://enesa.mapa.es/International Conference on 'Farm Insurance as a Risk Management Tool'). Madrid, Spain. November 15-17, 2006.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების აგრარული დაზღვევის მოდელების ანალიზი საფუძველს გვაძლევს გამოვიტანოთ ზოგიერთი დასკვნა საქართველოში აგრარული დაზღვევის სისტემის ჩამოყალიბების სტრატეგიის შესაძრევაზე:

1. მიმსათვისა, რომ აგრარული დაზღვევის სისტემა იყოს ეფექტიანი და ემსახურებოდეს ყველა მისი მონაწილის ინტერესებს, აუცილებელია შევქმნიდეთ და დავინდოთ, კანონმდებლობით განმტკიცდეს და გარკვეული დროის განმავლობაში უცვლელი იყოს თამაშის წესები. თამაშის წესები უნდა შემუშავდეს სისტემის სამივე მონაწილის - მთავრობის, სადაზღვევო კომპანიების და სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების - პოზიციების გათვალისწინებით. სწორედ მთავრობას, რომელიც წარმოადგენს საზოგადოებრივი ინტერესების გამომხატველს, უნდა ეკუთვნოდეს მთავარი როლი სხვა მონაწილეების ძალისხმევის კონსოლიდაციასა და მათი ინტერესების დებალანსებაში. ამავე დროს, სისტემის ყველა მონაწილე უნდა შეთანხმდეს, რომ აღიარებს ნდობისა და პარტნიორობის პრინციპებს;

2. აგრარული რისკების დაზღვევის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა, რომელიც ხორციელდება სადაზღვევო პრემიის სუბსიდირებისა და სახელმწიფოებრივი გადაზღვევის გარანტიების მეშვეობით, წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების მხარდაჭერის უფრო ეფექტიან ფორმას, ვიდრე სახელმწიფოს პირდაპირი დახმარება კატასტროფული ზარალის დადგომის შემთხვევაში;

3. სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების მონაწილეობა დაზღვევაში ნაბაყოფობითი უნდა იყოს. აგრარული რისკების დაზღვევის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა არ წარმოადგენს სავალდებულო დაზღვევის არგუმენტს, თუმცა არის ამ პროცესის სახელმწიფოებრივი კონტროლის საფუძველი;

4. აგრარული დაზღვევის სისტემის მართვაში სახელმწიფოს მთავარ ფუნქციებს უნდა წარმოადგენდეს: (ა) სისტემის დაგეგმვა და საერთო კოორდინაცია სახელმწიფოებრივი სადაზღვევო სუბსიდიების ადმინისტრირების ჩათვლით; (ბ) სისტემის სახელმწიფოებრივი გადაზღვევა და (გ) აგრარული დაზღვევის სფეროში სადაზღვევო საქმიანობის კონტროლი. ჩვენი აზრით, საქართველოს თანამედროვე ინსტიტუციონალური მდგომარეობა, მთავრობას მხოლოდ მესამე ფუნქციის - სადაზღვევო საქმიანობის კონტროლის - განხორციელების საშუალებას აძლევს. ამავე დროს, თანდათან იზრდება მოთხოვნა მთავრობის მიერ პირველი ორი ფუნქციის განხორციელების ინსტიტუციონალურ უზრუნველყოფაზე;

5. საერთაშორისო გამოცდილება (არა მარტო ვეროკავშირის ქვეყნების, არამედ აშშ-ის და კანადის) ადასტურებს, რომ აუცილებელია საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სისტემაში შეიქმნას რისკების მართვის სათანადო სტრუქტურა (მაგალითად, რისკების მართვის სააგენტო);

6. რაც შეეხება რისკების სახელმწიფო გადაზღვევის ორგანიზებას, აქაც ცხადია ისეთი სტრუქტურის (დაწესებულების ან ფონდის) შექმნის აუცილებლობა, რომელიც შეასრულებს ამ ფუნქციას. საქართველოში მსგავსი მექანიზმის შესაძლებელ ვარიანტად მიგვაჩნია კატასტროფული ზარალის ფონდის შექმნა აგრარული რისკების მართვის შესაბამის სტრუქტურასთან;

7. ჩვენი ქვეყნის რეალობიდან გამომდინარე, კერძო სადაზღვევო კომპანიები აგრარული რისკების დაზღვევას მხოლოდ სოლიდარული პასუხისმგებლობის (თანადაზღვევის) შემთხვევაში შეძლებენ. ამიტომ, სადაზღვევო მომსახურების მიწოდების განვითარების პერსპექტივა დაკავშირებულია მზღვეველების გაერთიანებასთან ისეთ სტრუქტურაში, რომელიც სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლებს (დამზღვევეებს) შეთავაზებს სტანდარტულ სადაზღვევო პროდუქტებსა და ზარალის განსაზღვრის მეთოდოლოგიას. (ამ შემთხვევაში, საქართველოს აგრარული სექტორისათვის კარგი იქნებოდა, მაგალითად, ესპანური "აგროსეგუროს" ტიპის სტრუქტურის ჩამოყალიბება).

ერთიანი მექანიზმის შექმნის არგუმენტად შეიძლება გამოდგეს დაზღვევის მიმართ სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების გაზრდილი ნდობა და ასეთ დაზღვევაში თანამშრომლების სახით სახელმწიფოს მონაწილეობა;

გაგრარული დაზღვევის სრულყოფილი სისტემის ჩამოყალიბება შეუძლებელია სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების გართიანებების განვითარების გარეშე. ცალკეულ სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებელს გაუჭირდება გავლენა მოახდინოს დაზღვევის ამ პირობებზე, რომელსაც მას შესთავაზებს სადაზღვევო კომპანია. მამასადაამე, უპირველესი და უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია, რომელიც უნდა განახორციელოს სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების გართიანებებმა, არის სრულფასოვანი მონაწილეობა ახალი სადაზღვევო პროდუქტების შემუშავების თაობაზე გადაწყვეტილებების მიღებაში. ასევე უმნიშვნელოვანია, რომ სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების გართიანებებმა თავის წევრებს მიაწოდოს ინფორმაცია დაზღვევისა და ახალი სადაზღვევო პროდუქტების შესახებ, გაუწიოს დამზღვევებს აუცილებელი კონსულტაციები და სხვა სახეობის დახმარება. ასეთი გაერთიანებების განვითარება, უპირველეს ყოვლისა, მათი საქმეა. მაგრამ, სახელმწიფომ, საზოგადოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე, ყოველნაირად უნდა შეუწყოს ხელი ამ პროცესს შესაბამისი კანონმდებლობის შექმნით და სრულყოფით, საინფორმაციო და საგანმანათლებლო მხარდაჭერით.

9. სადაზღვევო საქმის „ექსპერტები თანხმდებიან, რომ ვითარდება დაზღვევის კულტურა, რომლის დამკვიდრებას წლები და შემეცნებითი საქმიანობა სჭირდება. სოციოლოგიურმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ საუკეთესო რეკლამა ანაზღაურებული თანხა-ამ დროს სუბიექტი გრძნობს, რომ დაზღვევის თანხა ფუჭად არ გადაუხდია, რაც ადამიანების ფსიქოლოგიურ განწყობაზე დადებითად მოქმედებს. ექსპერტები მიიჩნევენ, რომ აუცილებელია სადაზღვევო სისტემის პოპულარიზაცია, რომელზეც ხელისუფლებამ უნდა იზრუნოს და ამასთანავე, სადაზღვევო კომპანიებმაც მოსახლეობას ისეთი პროდუქტი უნდა შესთავაზონ, რომელიც მას დააინტერესებს.

დღეს, საქართველოში უადრესად აქტუალურია აგრარული რისკების დაზღვევის მწყობრივი სისტემის ჩამოყალიბება. ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია, რომ ამ მიმართულებით გატარებული ცვლილებები იყოს თანმიმდევრული და განხორციელდეს სტაბილური კანონმდებლობისა და ამ სისტემის მონაწილეების-სახელმწიფოს, სადაზღვევო სექტორისა და სასოფლო-სამეურნეო მწარმოებლების-ურთიერთნდობისა და თანამშრომლობის საფუძველზე.

Entrepreneurial (Economic) Risk Evaluation and Management in Farms

Omar Keshelashvili

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician
of Georgian Academy of Agricultural Sciences

J. Bazhunaishvili

Candidate of Economic Sciences

Abstract (Internet Version)

Risk as scientific understanding is used in many branches of science. In its jurisdiction is used in connection of law, in catastrophe theory it is connected with accidents and natural disasters. Risk analysis research is met in psychological, medical and other literature. In every sphere risk research is based on subject research of given science and naturally on its own understanding and methods. Variety of this direction is defined by its multiaspects.

"Risk" category may be defined as potential possibility to lose expected resources or danger on incomes accounted on rational use of resources in activities in given sphere. In other words, risk is danger for producer to get a loss in added expenditures or get less income than expected.

In economic literature risk functions are divided in the following way: innovative, regulative, protective and analytic.

According to entrepreneurial (economic) risk sources risk is divided into industrial (production), financial, marketing, legislative, natural disaster risk, risk of human factors. According to originality risk can be divided into past, present and future risks; according to activity – internal and external risks; according to objectivity – objective and subjective risks; according to regulation degree – regulated and non-regulated risks.

Management of entrepreneurial (economic) risk should be carried out in stages, where the main are: risk analysis, risk control, risk financing.

Risk (individual and social) spectrum is divided according to the following so called "traffic light" principles:

- unacceptable risk area – "Red" area;
- acceptable risk area – "Yellow" area;
- ignorable area – "Green" area.

If appreciation of risk is proved that its scale, is in unacceptable risk zone, owner of enterprise should take measures to decrease risk to acceptable level.

In formation of risk management mechanism in farms the first stage is to create group of risk management. On modern stage of agrarian sector development the aim of this structure should be minimization of losses in farms by control on monitoring, analysing risk-creating factors, working out of recommendations for risk decrement.

Researches and studying of data in farms give possibility to prove that risk management mechanism in farms should have hierarchic structure for correcting of activities from negative influenc.

აზრობის მართვის მართვის მართვის — ორგანიზაციული სახელმწიფოს ფინანსები

თემაზე თავდაპირველი

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი

წარმოადგინა საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ომარ ქეშელაშვილმა.

დასკვნა: სტატია აქტუალურია, შესრულებულია მაღალ მეცნიერულ დონეზე, ამყოფილებს ყურნალის მოთხოვნებს და მიზანშეწონილია მისი გამოქვეყნება.

რეზიუმე

(რეზიუმე ვერსია)

როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ურთიერთობის სტრუქტურის მომსახურებასა და პროდუქციის მწარმოებელთა შორის ენიჭება ამ სფეროში კოორდინაცია. შედარებით რეალური გზა, რომელიც მისაღები იქნება პროდუქციის მწარმოებელთათვის მომსახურე საწარმოებთან მათი ურთიერთობისას, უნდა გახდეს კოორდინაცია იმ მიზნით, რომ ისინი ერთობლივად ფლობდნენ აუცილებელ ბაზას და რესურსებს საწარმო-ტექნიკური მომსახურებისათვის.

საწარმო-ტექნიკური მომსახურების სფეროში ფუნქციონირების ფორმა შეიძლება იყოს საწარმო, რომელიც იქნება მწარმოებელთა ხელში. ასეთი სახის საწარმოთა მართვის ხარჯები უნდა დაიფაროს საკუთარი შემოსავლებიდან, ხოლო საწარმოს განვითარება უნდა განხორციელდეს მეზობელ მეურნეობების წილობრივი შენატანებით და საკუთარი საშუალებებით.

სპეციალიზებულ სარემონტო სახელსწიფოს, ქარხნებს შეიძლება მიეცეთ დამოუკიდებელ საწარმოთა სტატუსი, რომლებიც იმუშავებენ ხელშეკრულების საფუძველზე. თუ მათ არა აქვთ ტექნოლოგიური კავშირები, ასეთი საწარმოები შეიძლება გაერთიანდნენ.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ხელშეკრულებით მიერ მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებების შეძენის არჩევის თავისუფლებას. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აგრომომარაგებასთან ერთად უნდა შეიქმნას შუამავალი მომარაგების კოორდინაცია.

როგორც ამჟამად, ასევე პერსპექტივაში, მნიშვნელოვანია მანქანა-ტრაქტორთა პარკის ფუნქციური გამოყენება, მათი ოპტიმიზაცია და აგრეგატების შემადგენლობის რევიონული და დიფერენცირებული დაკომპლექტება.

ფერმერულ მეურნეობათა და სხვა ტიპის საწარმოების სპეციალიზაციის, კონცენტრაციისა და ინტენსიფიკაციის დონის გათვალისწინებით, რევიონულ ჭრილში უნდა დამუშავდეს სოფლის მეურნეობის მანქანათა სისტემისა და კონკურენტუნარიანი აგროტექნიკის ოპტიმალური ფუნქციონირების სახელმწიფო კომპლექსური პროგრამები. ეს იქნება სახელმწიფოს ხრ სოფლის მეურნეობისა და ხელმწიფოს პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი.

სოფლის მეურნეობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, კერძო საკუთრებით ურთიერთობაზე დამყარებული მეწარმეობის ბევრი ორგანიზაციული ფორმა ზრდის ხელშეწყობითა მომსახურების სფეროს, ამაღლებს და ამავე დროს ართულებს

მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურებისა და ტექნიკის გამოყენების ხარისხს. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ აგროტექსერვისის საწარმოების 70%-ში ძირითადი საწარმოო ფონდები ფიზიკურად გაცვეთილია და მორალურად მოძველებული, ამკარა გახდება, რომ ამ პრობლემის მოგვარება დიდ ყურადღებასა და მეცნიერულად დასაბუთებულ გადაწყვეტას მოითხოვს.

საბაზრო-ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა საჭირო გახდა მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების, საბითუმო და საცალო ვაჭრობის გაფართოება, ტექნიკის ლიზინგი, ტექნიკის ვაჭურვით გამოყენება, ტექნიკის ურთიერთშეცვლა, რომელმაც უნდა უზარსუნოს პროდუქციის მწარმოებელთა ინტერესებს.

ამ პირობებში საჭირო ხდება და აქტუალურია დადგინდეს ეკონომიკურად დასაბუთებული პროპორციები საწარმო-ტექნიკური მომსახურების სფეროში, ასევე ფერმერულ მეურნეობებსა და სხვა საწარმოებს შორის. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ტექნოლოგიურად ურთიერთდაკავშირებული სამუშაოების შესრულებას, ორგანული და მინერალური სასუქების შეტანას, მცენარეთა დაცვას, ტექნიკურ მომსახურებას, მიზანშეწონილია თავი მოუყაროთ როგორც შიდამეურნეობრივ, ასევე სამეურნეობათშორის დონეზე.

როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ურთიერთობის პარიტეტი მომსახურებასა და პროდუქციის მწარმოებელთა შორის ენიჭება ამ სფეროში კოოპერაციას. შედარებით რეალური გზა, რომელიც მისაღები იქნება პროდუქციის მწარმოებელთათვის მომსახურე საწარმოებთან მათი ურთიერთობისას, უნდა გახდეს კოოპერირება იმ მიზნით, რომ ისინი ერთობლივად ფლობდნენ აუცილებელ ბაზას და რესურსებს საწარმო-ტექნიკური მომსახურებისათვის.

საწარმო-ტექნიკური მომსახურების სფეროში ფუნქციონირების ფორმა შეიძლება იყოს საწარმო, რომელიც იქნება მწარმოებელთა ზელში. ასეთი სახის საწარმოთა მართვის ხარჯები უნდა დაიფაროს საკუთარი შემოსავლებიდან, ზოლო საწარმოს განვითარება უნდა განხორციელდეს მეპაიე მეურნეობების წილობრივი შენატანებით და საკუთარი საშუალებებით.

ერთობლივი საწარმოს შემადგენლობაში, კონკრეტული რაიონის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შეიძლება იყოს სარემონტო სახელოსნო, ტექნიკური მომსახურების ცენტრი, ავტოფარეხი, მექანიზებული რაზმები, ელექტრომოწყობილობის რემონტის საამქრო, ტექნიკის გაქირავების პუნქტი და ა.შ.

სპეციალიზებულ სარემონტო სახელოსნოებს, ქარხნებს შეიძლება მიეცეთ დამოუკიდებელ საწარმოთა სტატუსი, რომლებიც იმუშავებენ ზელშეკრულების საფუძველზე. თუ მათ არა აქვთ ტექნოლოგიური კავშირები, ასეთი საწარმოები შედიან გერთიანებებში.

მოზიდული სახსრების მობილიზაციის ერთ-ერთ ფორმად შეიძლება გამოვიყენოთ აქციების გაყიდვა, როგორც საწარმოთა მუშაკებზე, ასევე პოტენციურ მომხმარებლებზე.

პერსპექტიულად გვესახება ქარხანა-დამამზადებლის მონაწილეობა რემონტსა და ტექნომომსახურების საქმეში. პირველ რიგში, ეს შეიძლება განხორციელდეს რემონტისთვის საჭირო კვალიფიციური კადრების მომზადების, ტექნიკის გამოყენების და სხვა საკითხებში. აუცილებელია ქარხანა-დამამზადებლის მონაწილეობა ელექტრომოწყობილობის რემონტში, კვანძებისა და აგრეგატების რემონტში, სადაც საჭიროა გამოყენებულ იქნას ძვირადღირებული მოწყობილობა, მაღალი სიზუსტით.

დღეიციტური სათადარიგო ნაწილების გამოშვების ზრდის საქმეში ერთ-ერთ წყაროდ შეიძლება გამოყენებული იქნას მანქანათმშენებელი საწარმოები, რომლებიც გამოიყენებენ სპეციალიზირებულ სარემონტო საწარმოთა თავისუფალ სიმძლავრებს. ამისათვის მიზანშეწონილია შეიქმნას ეკონომიკური სტი-მულირების საფუძველები, რის-

თვისაც საჭიროა დეფიციტური სათადარიგო ნაწილების რეალიზაცია მოხდეს თავისუფალ ფასებში.

საფირმო რემონტის ორგანიზაციასა და მანქანების ტექნომოსახურებას არ უნდა მივანიჭოთ ტექნიკისა და სათადარიგო ნაწილებით ვაჭრობის მონოპოლიზაციის ფუნქცია.

მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების საწარმო შეიძლება ფუნქციონირებდეს როგორც ცალკე, ისე საწარმოო-ტექნიკური მომსახურების საწარმოებთან ერთად. მომსახურებისა და წარმოების ადგილობრივი საეციფიკიდან გამომდინარე ქიმიზაციის საშუალებების წარმოება და მიწოდება მიზანშეწონილია განხორციელდეს სახელმწიფო აგროქიმიური სამსახურის ან ასოციაციის ფორმით.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მიმხმარებელთა მიერ მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებების შექმნის არჩევის თავისუფლებას. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აგრომომარაგებასთან ერთად უნდა შეიქმნას შუამავალი მომარაგების კოოპერატივები.

არსებითად უნდა შეიცვალოს აგროსერვისული საწარმოების მართვის ფუნქციები. საჭიროა, მათ შეასრულონ: საინჟინრო მომსახურება, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დანერგვა და სხვა ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ფუნქციები.

აგროსერვისული საწარმოები უნდა ეყრდნობოდნენ მომსახურებაზე მოთხოვნის პროგნოზს. აგროსერვისული სამსახურების პროდუქციის მწარმოებლებთან ურთიერთობა უნდა მოხდეს ხელშეკრულების საფუძველზე. ამ შემთხვევაში დასაშვებია ორი ვარიანტი:

- ა) მოიჯარეთა მომსახურება. ხელშეკრულება გაფორმდება ქვედანაყოფებთან.
- ბ) როცა მოიჯარეები დებენ ხელშეკრულებას ტექნომოსახურების საწარმოებთან.

ურთიერთობის გამარტივების მიზნით, შემკვეთსა და შემსრულებელს შორის ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში მიზანშეწონილია მიღელი რიგი პოზიციების მიმართ შემოღებული იქნას მყარი საჯარიმო განაკვეთები. მათი სიდიდე უნდა განისაზღვროს მიყენებული შესაძლო ზარალის საშუალო სიდიდით, ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის. სამუშაოთა შესრულების სპეციფიკიდან და მომსახურებიდან გამომდინარე შეიძლება გამოყენებულ იქნას ისეთი მაჩვენებლები, რომელიც ახასიათებს სამუშაოთა შესრულების ხარისხს და დანახარჯებს. რემონტისა და ტექნიკის მომსახურება შეიძლება შეფასდეს ხელშეკრულებაში ნაჩვენები სამუშაოთა შესრულების ფაქტორით, მანქანებისა და მოწყობილობების ტექნიკურად გაუმართაობის მიზეზით გამოწვეული მოცდენების რაოდენობითა და ხანგრძლივობით, მანქანების ტექნიკური მზადყოფნის კოეფიციენტით, მიღებული პროდუქციის ხარისხით.

რემონტისა და ტექნომოსახურების დანახარჯების დონე მიზანშეწონილია შევაფასოთ კომპლექსური მომსახურების პირობებში მანქანების გამოუმუშავების ერთეულზე გაანგარიშებით, მოწყობილობის ერთი საათის სამუშაოზე გაანგარიშებით, ხოლო ცალკეული სამუშაოების შეფასება უნდა მოხდეს შესრულებული სამუშაოს ერთეულზე გაანგარიშებით ფაქტობრივად შესრულებული სამუშაოს მოცულობის გათვალისწინებით. სატრანსპორტო საწარმოების გამოყენება ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვალდებულებებთან ერთად, სამუშაოს მოცულობა და გადაზიდული ტვირთის მოცულობა დამატებით უნდა განისაზღვროს მომსახურების რითმულობის კოეფიციენტის შემოღებით.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თუ ხელშეკრულებით გაფორმებული სამუშაოების შესრულება სხვა პერიოდებში გამოიანგარიშება კვარტლების მიხედვით, სატრანსპორტო მომსახურების სრულყოფისათვის მიზანშეწონილია გაავფორმოთ სამხრევი ხელშეკრულება: ტრანსპორტის გამგზავნელი, ტვირთის მიმღები, ავტოსატრანსპორტო

საწარმო. ასეთი ხელშეკრულება აუცილებელია, როცა მეურნეობიდან გაგვეყვას პირუტყვი ან გაგვაქვს სხვა პროდუქცია.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ როგორც მომსახურეებს, ასევე მწარმოებლებს შეუძლიათ მიიღონ მონაწილეობა ფასების დადგენაში.

საჭიროა შეიქმნას კარგად აგებული საინფორმაციო სისტემა, სერვისული მომსახურების საჭიროების მოთხოვნისა და მომხმარებელთა ინტერესების გათვალისწინებით. ეს საბუშაოები უნდა შეასრულონ საინფორმაციო-სარეკლამო სამსახურებმა.

ცივილიზებული ქვეყნების უმრავლესობაში საფირმო მომსახურების სამი ძირითადი ფორმა გამოიყენება—უშუალოდ ფირმა-დამამზადებლის მიერ; შუამავალი ფირმების მიერ; თვით მომხმარებელთა ძალების მიერ.

საფირმო მომსახურება საზღვარგარეთ იყოფა: გაყიდვის წინა და გაყიდვის შემდეგ მომსახურებად, რომელიც იყოფა: გარანტირებულ მომსახურებად და გარანტიის გასვლის შემდგომი პერიოდის მომსახურებად.

საგარანტიო პერიოდში ქარხანა-დამამზადებელი მნიშვნელოვანი რეზერვია. ის ასრულებს უფასოდ მანქანების გაუმართაობით გამოწვეულ შეფერხებას, თუ ფერმერმა არ დაარღვია მანქანების ექსპლუატაციის წესები.

გარანტიის გასვლის შემდგომ პერიოდში კი ქარხანა-დამამზადებელი არემონტებს მანქანებს (მოწყობილობებს) ფერმერის ხარჯზე და უზრუნველყოფს მათ საჭირო სათადარიგო ნაწილებით, აგრეგატებით, კონტრაქტების ან ხელშეკრულების საფუძველზე.

რაც შეეხება გაყიდვისწინა მომსახურებას, იგი მოიცავს მანქანების რეგულირებას, მანქანების გაუმართაობის ლიკვიდაციას, რომელიც წარმოიშობა ტრანსპორტირების დროს, აგრეთვე ფერმერთა ინსტრუქტაჟის იმედით.

როგორც ამჟამად, ასევე პერსპექტივაში, მნიშვნელოვანია მანქანა-ტრაქტორთა პარკის ეფექტური გამოყენება, მათი ოპტიმიზაცია და აგრეგატების შემადგენლობის რეგიონული და დიფერენცირებული დაკომპლექტება.

ფერმერულ მეურნეობათა და სხვა ტიპის საწარმოების სპეციალიზაციის, კონცენტრაციისა და ინტენსიფიკაციის დონის გათვალისწინებით, რეგიონულ ჯრილში უნდა დამუშავდეს სოფლის მეურნეობის მანქანათა სისტემისა და კონკურენტუნარიანი აგროტექნოლოგიის ოპტიმალური ფუნქციონირების სახელმწიფო კომპლექსური პროგრამები. ეს იქნება სახელმწიფოს მიერ სოფლის მეურნეობისადმი დახმარების პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი.

Suggestion for Agro tech service Economic-organizational Perfection

T. Tavidashvili

Candidate of Economic Sciences

Abstract

(Internet Version)

As the experience shows in terms of market economy relation parity between service and product manufacturers is given to cooperation. More or less real way which will be acceptable between service and product producers is cooperation, as they together own essential base and resources for production-technical service.

In the sphere of production-technical service the form of fictionalization can be enterprise, which will be in producers' ownership. The expenses of such enterprise must be covered by their own income and development should be realized by shareholders input and other incomes of enterprise.

Independent status can be given to special repairing workshops and factories and they should work on the base of contract. If they do not have technological links, they join unions.

In terms of market economy special attention must be paid to free choice of buying of material-technical means by consumers. So, we think that at the same time of agro supply intermediary supply cooperatives should be formed.

In the future, as well as the present time, very important matter is to use motor-tractor parks effectively, their optimization and regional differential complete. Taking into account specialization, concentration and intensification level of farms and other enterprises special state programs must be worked out. It will be the most important part of state policy to help Agriculture..

საქმიანობის სისტემების რეაბილიტაციის სოციალური
ეკონომიკური ასპექტები
(სოციალური კვლევის მიხედვით)

იოსებ ფალელაშვილი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
საქართველოს სახელმწიფო აგროარული
უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

წარმოადგინა: საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ომარ ქეშელაშვილმა.

დასკვნა: სტატია აქტუალურია, შესრულებულია მაღალ მეცნიერულ დონეზე, აკმაყოფილებს ჟურნალისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს და მიზანშეწონილია მისი გამოქვეყნება.

რეზიუმე:

(ინტერნეტული ვერსია)

საქართველოში ტერიტორიის ცენტრალური, აღმოსავლეთი და სამხრეთი რეგიონები საჭიროებს მორწყვას. დასავლეთში კი საჭიროა დაშრობა. 1998 წლისთვის სარწყავი ფართობი 469,0 ათას ჰა-ს შეადგენდა, 163,0 ათასი ჰა წამოდგენილი იყო დაშრობის სისტემებით. 2006 წლისათვის ქვეყნის მასშტაბით ირწყვებოდა მხოლოდ 88,0 ათასი ჰა.

ინფრასტრუქტურის მწყობრიდან გამოსვლისა და სისტემების მართვის, ექსპლუატაციისა და მოვლა-შენახვისთვის საჭირო ბიუჯეტის მკვეთრმა შემცირებამ საგრძნობლად გააუარესა მორწყვისა და დაშრობის სფეროში მომსახურების ხარისხი. არასაკმარისი დაფინანსების გამო ქვეყანაში შემცირდა მორწყული და დაშრობილი ფართობები.

ამ უარყოფითი მოვლენების თავიდან აცილების მიზნით, საქართველოში დაიწყო მელიორაციის დარგის აღდგენა. ევროკავშირის სასურსათო უსაფრთხოების პროგრამისა და მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერით, განახლდა შიდასამურნეო წყლის მართვის ორგანიზაციის ფორმირების კონცეფციაზე მუშაობა. მსოფლიო ბანკმა დააფუძნა ირიგაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტი. რეაბილიტაციის პროგრამამ მოიცვა 16 ათასი ჰა. სარწყავი და 4 ათასი ჰა დაშრობილი ფართობი. დამატებით, პროექტის სამელიორაციო ასოციაციების ეროვნული პროგრამის ფარგლებში ხორციელდება შიდასამურნეო ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია 10 ათას ჰა ფართობზე.

ამჟამად, საქართველოს მთავრობა, მსოფლიო ბანკის საერთაშორისო განვითარების ასოციაციის მხარდაჭერით, ახორციელებს მორწყვისა და დაშრობის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტს. ამ გრანდიოზული ღონისძიების ეკონომიკური შეფასების მიზნით, მეტად მნიშვნელოვანია საქართველოს მუნიციპალური ფონდისა ქაშიერ ირიგაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტის ფარგლებში ჩატარებული სოციალურ-ეკონომიკური კვლევის შედეგების შეფასება.

სოციალურ-ეკონომიკურ კვლევაში გამოყენებული იქნა სოციალოგოური კვლევის შესაბამისი მეთოდოლოგია. აქედან ძირითადი იყო ასოციაციების და კომლების გამოკითხვა. გამოკითხული იქნა მომსახურების ფართობზე მიწის ნაკვეთების მქონე ტიპური კომლები. კვლევით დადგინდა, რომ სასოფლო-სამურნეო წარმოების ხარჯების გამოკლების შემდეგ კომლის წმინდა მოგება ოჯახის თითოეულ წევრზე დღეში მცირდება 5,30 ლარამდე. ეს ნიშნავს, რომ საშუალო კომლის შემოსავალი სიღარიბის ზღვარზეა (სულზე 1.73 ლარი დღეში). კომლების 77% სიღარიბის

ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. საშუალო დღიური საყოფაცხოვრებო დანახარჯი ოჯახის წევრზე დღეში არის 5.30 ლარი.

მოსახლეობის გადმოცემით, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემოსავლების ზრდას ხელს უშლის შემდეგი ფაქტორები: სარწყავი წყლის ნაკლებობა, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის საჭირო მასალების შესყიდვისათვის საჭირო ფულადი თანხების ნაკლებობა, საირიგაციო სისტემის მწყობრიდან გამოსვლა, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ხელმოუწოდებლობა, შხაშქიმიკატების, სასუქების და საწვავის მაღალი ფასები.

აქედან გამოდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ სოფლის მეურნეობის განვითარების ყველა სტრატეგიაში აუცილებლად აისახოს ის პრობლემები და ბუნებრივი საფრთხეები, რომლებიც განსაკუთრებით აწუხებთ მეურნეობრიობის ამ სფეროთი დაკავებულ მოსახლეობას. სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის მომგებიანობის უზრუნველყოფის მიზნით, სარწყავი სისტემის რეაბილიტაციის აუცილებლობის გარდა, აღმოჩნდა ისეთი პრობლემები როგორცაა სასოფლო-სამეურნეო მექანიზაციის საშუალებების ნაკლებობა, ფულადი თანხის (კრედიტის) მოძიების სირთულე, სასუქების და ტრანსპორტის სიძვირე და სხვა.

საქართველოში განსხვავებული აგროკლიმატური ზონების არსებობის გამო, მორწყვის საჭიროებს ქვეყნის ტერიტორიის ცენტრალური, აღმოსავლეთი და სამხრეთი რეგიონები, სადაც აპირილდან სექტემბრის ბოლომდე წყლის ნაკლებობა აღინიშნება. დასავლეთში, სადაც წლოური ნალექი დაბალია, საჭიროა დაშრობითი ღონისძიებების გატარება.

საქართველოში, 1998 წლისთვის სარწყავი ფართობი 469,0 ათას ჰა-ს შეადგენდა, აქედან 326,0 ათას ჰა-ზე რწყვა ხდებოდა თვითღინებით, ხოლო 143,0 ათას ჰა-ზე მექანიკურად. დასავლეთით მდებარე 163,0 ათასი ჰა წამოდგენილი იყო დამშრობი სისტემებით, აქედან 128,0 ათას ჰა-ზე დაშრობა ხდებოდა თვითღინებით, ხოლო 35,0 ათას ჰა-ზე მექანიკურად.

1990-იან წლებში ქურდობისა და მარცვის შემთხვევებმა საგრძნობი ზიანი მიაყენა საირიგაციო და დამშრობი სისტემების ინფრასტრუქტურას. ინფრასტრუქტურის მწყობრიდან გამოსვლისა და სისტემების მართვის, ექსპლუატაციისა და მოვლა-შენახვისთვის საჭირო ბიუჯეტის მკვეთრმა შემცირებამ საგრძნობლად გააუარესა მორწყვისა და დაშრობის სფეროში მომსახურების ხარისხი. 1990 წელს სამელიორაციო სისტემების მართვის დეპარტამენტის წლიური ბიუჯეტი 45 მილიონ აშშ დოლარს შეადგენდა, რომელიც 1992 წლისთვის 14 მილიონ აშშ დოლარამდე, ხოლო 1993 წლისთვის 5 მილიონ აშშ დოლარამდე შემცირდა. ამჟამად კი, ძალიან უზიანებელია სამელიორაციო მომსახურებიდან მიღებული შემოსავლები.

არასაკმარისი დაფინანსების გამო ქვეყანაში შემცირდა მორწყული და დაშრობილი ფართობები. შედეგად, 2006 წლის ბოლოსთვის ქვეყნის მასშტაბით მხოლოდ 88,0 ათასი ჰა ირწყვებოდა. ამ დროისთვის ექსპლუატაციიდან გამოსული იყო თითქმის ყველა მექანიკური სარწყავი სისტემა. ზოგიერთი სისტემა მთლიანად მოშალა, მექანიკური სარწყავი სიმძლავრეების დიდი ნაწილის აღდგენა არაეკონომიკურად იქნა მიჩნეული, ხოლო სხვა სისტემების ეფექტური მუშაობისთვის აუცილებელი გახდა სარეაბილიტაციო სამუშაოების ჩატარება.

ამ უარყოფითი მოვლენების თავიდან აცილებისა და სოფლის მეურნეობის დარგის აღორძინების მიზნით, საქართველოში დაიწყო მელიორაციის დარგის აღდგენა და ინსტიტუციური საფუძვლების შექმნა. ევროკავშირის სასურსათო უსაფრთხოების პროგრამისა და მსოფლიო ბანკის მხარდაჭერით, განახლდა შიდა-სამეურნეო წყლის მართვის ორგანოების ფორმირების კონცეფციაზე მუშაობა. მსოფლიო ბანკმა დააფუძნა ირიგაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტი, რომლის ძირითად კომპონენტს სამელიორაციო სისტემების რეაბილიტაცია და სამელიორაციო ასოციაციების მხარდაჭერა წარმოადგენდა.

რეაბილიტაციის პროგრამის ფარგლებში განხორციელდა ტაშისკარის (ხაშურისა და ქარელის რაიონებში) და ქვემო ალაზნის (გურჯაანის რაიონში) სარწყავი სისტემების და რიონი-ხოზისა (ხოზის რაიონში) და რიონი-ჩოლოქის (ლანჩხუთის რაიონში) დაშრობი სისტემების რეაბილიტაცია. რეაბილიტაციის პროგრამამ მოიცვა 16 ათასი ჰა. სარწყავი და 4 ათასი ჰა დაშრობილი ფართობი. დამატებით, პროექტის სამელიორაციო ასოციაციების ეროვნული პროგრამის ფარგლებში ზორციელდება შედასამურნეო ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია 10 ათას ჰა ფართობზე.

ამჟამად, საქართველოს მთავრობა, მსოფლიო ბანკის საერთაშორისო განვითარების ასოციაციის მხარდაჭერით, ახორციელებს მორწყვისა და დაშრობის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტს. ამ გრანდიოზული ღონისძიების ეკონომიკური შეფასების მიზნით, მეტად მნიშვნელოვანია საქართველოს მუნიციპალური ფონდის მიერ ირიგაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტის ფარგლებში ჩატარებული სოციალურ-ეკონომიკური კვლევის შედეგების შეფასება. ამ კვლევაში, ერთერთი მონაწილე ჩვენც ვიყავით.

სოციალურ-ეკონომიკური კვლევისათვის სამელიორაციო სისტემების და ასოციაციების შერჩევა მოხდა მუნიციპალური განვითარების ფონდის მიერ. ოჯახების შერჩევა კი მოხდა ასოციაციების წევრთა სიებიდან. სარეაბილიტაციო სისტემებიდან შერჩეული იქნა ორი საირიგაციო სისტემა-ქვემო ალაზნის სარწყავი სისტემა, შვიდი ასოციაციით და ტაშისკარის სარწყავი სისტემა, ათი ასოციაციით; ასევე ორი სადრენაჟო სისტემა- რიონი-ხოზის მასივის დაშრობი სისტემა, ოთხი ასოციაციით და რიონი-ჩოლოქის მასივის დაშრობი სისტემა, ოთხი ასოციაციით.

ეროვნული პროგრამის სისტემებიდან შერჩეული იქნა სარწყავი სისტემები ლავოდების, გარდაბნის, მარნეულის, ახალციხის და ადიგენის რაიონებში, შვიდი ასოციაციით და დაშრობი სისტემები ლანჩხუთის და სენაკის რაიონებში, სამი ასოციაციით.

სოციალურ-ეკონომიკური კვლევაში გამოყენებული იქნა სოციოლოგიური კვლევის შესაბამისი მეთოდები. აქედან, ძირითადი იყო ასოციაციების და კომლების გამოკითხვა. გამოკითხვა მომსახურების ფართობზე მიწის ნაკვეთების მქონე ტიპური კომლები. გამოკითხვას წინ უძღოდა მოსახლეობასთან საუბრები. ამ შეხვედრის შედეგად სოციოლოგებს შეექმნათ გარკვეული წარმოდგენა ფერმერთა კომლების შეხედულებების შესახებ, რომელი ინფორმაცია შეზღვეო გამოყენებული იქნა სათანადო კითხვარში შკალის შემუშავებისათვის. ასევე სასოფლო-სამეურნეო კულტურების, რწყვის მეთოდების და ფერმერთა წინაშე მდგომი პრობლემების გაცნობის მიზნით, მოხდა შეხვედრები ფერმერთან მიწის ნაკვეთებში. ასევე ჩატარდა ყველა იმ ასოციაციის სტრუქტურული კვლევა, რომელიც ითვლება მოქმედ ასოციაციად. სოფლის მოსახლეობის სრული სექტორის წარმოდგენის მიზნით, გამოკითხვაში ჩართული იყო, როგორც სოფლის ცენტრში, ისე ცენტრიდან დაშორებით მცხოვრები კომლები.

სოციალურ-ეკონომიკური კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ კომლის საშუალო ზომაა 4.77 წვერი ან 4.43 ზრდასრული ადამიანი. ჩვეულებრივ ოჯახში თანაბარი რაოდენობით არიან მამაკაცები და ქალები (მამაკაცები 51%-ს შეადგენენ). კომლის წევრთა საშუალო ასაკი 39 წელია. წევრთა 3% 5 წელზე ნაკლები ასაკისაა. აქედან 1% ვაჟია და 2% - გოგონები. კომლის წევრთა 14% 5-დან 14 წლამდე ასაკისაა, მათ შორის ბიჭები და გოგონები თანაბრად არიან წარმოდგენილი. ოჯახის ზრდასრული წევრები (15-64 წლის) 77%-ს შეადგენენ და მათ შორის თანაბარი რაოდენობითაა ქალები და მამაკაცები. 65 და მეტი წლის ოჯახის წევრები 9%-ს შეადგენენ და ქალები და მამაკაცები თანაბარი რაოდენობით არიან წარმოდგენილი. ასაკის გამო სხვების კმაყოფაზე მყოფთა საშუალო პროპორცია 33% შეადგენს.

შედარებით მაღალია განათლების დონე. გასოკითხულთა 50%-ზე მეტს მიღებული აქვს საშუალო ან უფრო მაღალი განათლება, მაგალითად ოჯახის უფროსების 80% უმაღლესი, ხოლო 37% პროფტექნიკური განათლება აქვს. 6-17 წლის ასაკის ბიჭების და გოგონების 93% სკოლაში დადის, რაც მიუთითებს სკოლიდან გამორიცხვის დაბალ მაჩვენებელზე. ამ დასკვნას ამყარებს სასკოლო ასაკის ბავშვების მიერ მეურნეობაში დახარჯული დროც.

ჯანმრთელობის თვალსაზრისით გოგონებში ავადმყოფობის/უბედური შემთხვევების მჭეტი რაოდენობა აღინიშნა, ვიდრე მათივე ასაკის ბიჭებში. 65 წლამდე ასაკის ადამიანებში, დაავადების მაჩვენებელი 7%-ს შეადგენს. მამაკაცების და ქალების რაოდენობა ამ შემთხვევაში თანაბარია. 5 წელზე ნაკლები ასაკისა და 5-დან 14 წლამდე ასაკობრივ ჯგუფში დაავადების მაჩვენებელი გოგონებში ორჯერ აღემატება საშუალო მაჩვენებლს. 65 და მეტის წლის ასაკობრივ ჯგუფში დაავადების მაჩვენებელი შეადგენს ქალებში 46% და მამაკაცებში 28%.

კომლის საშუალო საცხოვრებელი ფართი საკმაოდ დიდია და 6 ოთახს შეადგენს. სახლების უმრავლესობა აშენებულია საბჭოთა პერიოდში. აღინიშნა ქირის გადახდის მხოლოდ ერთი შემთხვევა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ უმრავლესობას საკუთრებაში აქვს სახლი ან, ყოველ შემთხვევაში, არ იხდის ქირას. ყველა საცხოვრებელი განლაგებულია სოფელში მომსახურების ფართობის საზღვარზე. ეს ნიშნავს, რომ კომლთა დიდი ნაწილი თავისი ნაკვეთებისაგან საკმაოდ დაშორებულ მანძილზე ცხოვრობს და ნაკვეთამდე მისვლა და ტრანსპორტირება მთიეთის პრობლემას წარმოადგენს. მისასვლელი გზები ცუდ მდგომარეობაშია ან საერთოდ არ არსებობს. ამიტომ სახლის განზომილება ვერ ჩათვლება ეკონომიკური მდგომარეობის სანდო მაჩვენებლად.

საყოფაცხოვრებო საჭიროებისათვის კომლთა 74% წყალს იღებს წყალსადანწნო მილსადენებიდან, წყლის ავზებიდან ყიდულობს 8%, დანარჩენები კი საერთო ჭებით და წყლის ღია წყაროებით სარგებლობენ. 18%-მა კი აღნიშნა, რომ ისინი წყლის ღია წყაროებით სარგებლობენ.

კომლის წევრები ძირითადად საკუთარი შრომით უვლიან თავიანთ ნაკვეთს და საშუალოდ მათი დროის რესურსის 66 % მეურნეობაში მუშაობას ხმარდება. შრომის დიდი წილი ოჯახის უფროსზე და მის მეუღლეზე მოდის. საშუალოდ, ოჯახის უფროსი დროის 95 % სამეურნეო საქმიანობას ახმარს. მეუღლის მიერ მეურნეობაში დახარჯული დრო ოდნავ თითქმის იგივეა. სკოლის ასაკის ბავშვები ნაკლებად მონაწილეობენ სამეურნეო საქმიანობაში. 6-14 წლის ბავშვები თავისი დროის 2%-ხარჯავენ მეურნეობაში. 17 წლამდე ახალგაზრდებში, ეს მაჩვენებელი იზრდება 14%-მდე. კომლის ზრდასრულ წევრთა მუშაობის დრო არ განსხვავდება სქესის მიხედვით. მეურნეობაში მუშაობის უდიდეს დროს 65 წლის და უფროსი ასაკობრივი ჯგუფის ადამიანები უთმობენ.

აღსანიშნავია, რომ საშუალო ოჯახის შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი მეურნეობის გარეთ მუშაობიდან არის მიღებული. ზრდასრული ოჯახის წევრთა დროის 34% მეურნეობის გარეთ მუშაობას ხმარდება. აქედან, ქალები მეურნეობის გარეთ საშუალო ცოტა მეტ დროს უთმობენ, ვიდრე მამაკაცები. 18-25 წლამდე ახალგაზრდების ასაკობრივ ჯგუფში მეურნეობის გარეთ მუშაობაზე დროის მხოლოდ 18% იხარჯება. მეურნეობის გარეთ საქმიანობასთან დაკავშირებით მამაკაცების 34%-მა განაცხადა, რომ ისინი სახელმწიფო სამსახურში არიან. კვალიფიციური შრომით არის დაკავებული 30%. მამაკაცების მხოლოდ 11%-მა განაცხადა, რომ ისინი თავისი პროფესიის შესაბამისად არიან დასაქმებულინი. მამაკაცებისაგან განსხვავებით მეურნეობის გარეთ მომუშავე ქალების 65% თავისი პროფესიის შესაბამისად არის დასაქმებული, აქედან 14%-სახელმწიფო სამსახურში. ორივე სქესის გამოკითხულთა მხოლოდ 10%-11%-მა აღნიშნა, რომ ისინი არაკვალიფიციურ მუშებად მუშაობენ. ამიტომ, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სერიოზული სისტემის რეაბილიტაციის შემდგომ, მეურნეობაში მუშაობის მაჩვენებელი

მხოლოდ ცოტათი გაიზარდა. კომლების ძალიან მცირე რაოდენობამ (9%) აღნიშნა, რომ ისინი იყენებენ დაქირავებულ მუშახელს. ქირაობის პერიოდში შედარებით მხოლოდ 3-5 კაც/თვე წელიწადში. დაქირავებულებს სქესის მიუხედავად დღეში უხდინან 10-15 ლარს. ოჯახის წევრთა შრომის ანაზღაურება არ ხდება. აქედან გამომდინარე ყოველი ოჯახური მეურნეობა საკუთარ შრომას ეფუძნება, რაც ზღუდავს მისი საქმიანობის გაფართოების შესაძლებლობას, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც მექანიზმები არ არის ხელმისაწვდომი.

კომლის საშუალო ნაკვეთის ზომა შედარებით მცირეა და გამოკითხულთა 51% ფლობს ან იჯარით ამუშავებს 1.5 ჰა-ზე ნაკლებ ფართობს. 31% კი ფლობს ან იჯარით ამუშავებს 4.5 ჰა-ზე მეტ ფართობს. ნაკვეთის საშუალო ზომა არის 2.26 ჰა. დაახლოებით 7%-მა აღნიშნა, რომ დამატებით-იჯარით იღებენ მიწას. ნაკვეთების დაახლოებით 56% პოტენციურად სარწყავია, მაგრამ, 2006 წელს ფაქტიურად მხოლოდ 35% მორწყა. ეს საშუალოდ უდრის 0.63 ჰა მორწყულ ფართობს თითოეულ კომლზე.

სარწყავ ფართობზე ძირითადი კულტურები განაწილებულია შემდეგნაირად: 46% სამოვარი, 17%- ბოსტნეული და 17%- ვენახი. ამ მონაცემებიდან გამომდინარე, სარწყავი ფართობის დიდი ნაწილი ისეთ კულტურებს უკავია, რომლებიც ნაკლებად საჭიროებენ ან საერთოდ არ საჭიროებენ რწყვას. სახნავის მხოლოდ 22% დათესილი.

მეცხოველეობიდან მიღებული შემოსავლები, ურწყავ და სარწყავ მიწებზე სამოვრების ფართობების მარეწებლები გვიჩვენებს, რომ ამჟამად საშუალო კომლის მეურნეობაში წამყვანი ადგილი მეცხოველეობას უკავია.

სოფლის მოსახლეობას მიაჩნიათ, რომ რწყვა მათი მეურნეობისათვის ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან მათი აზრით იგი ხელს უწყობს პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას, მოსავლიანობის მატებას და მოგების ზრდას. აღსანიშნავია, რომ მამაკაცები უფრო მეტად აფასებენ იმ შესაძლებლობას, რომ „სარწყავი მიწა უკეთესად გაიყიდეს ან იჯარით გაიციმას“. კითხვაზე, თუ რა განწყობით ეკიდებიან გამოკითხულნი სარწყავ ფართობზე წელიწადში 75 ლარი/ჰა-ზე გადასახადის გადახდას, პასუხი იყო ზომიერად დადებითი.

კომლთა უმრავლესობას შემოსავლის რამდენიმე წყარო აქვს. მესაქონლეობიდან მათი მთლიანი შემოსავლი 42% შეადგენს, ხოლო მემცენარეობიდან მხოლოდ 16%, მეურნეობის გარეთა საქმიანობიდან მიღებული თანხები შემოსავლის 36% შეადგენს. დანარჩენი 5% სხვადასხვა წყაროდან მიღებული შემოსავლებია, როგორცაა პენსია და სოციალური დახმარება. კომლის მთლიანი შემოსავალი შეადგენს 10583 ლარს, ანუ კომლის თითოეულ წევრზე 6.2 ლარს დღეში.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ხარჯები მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო შემოსავლის დაახლოებით 5%, ანუ 577 ლარს შეადგენს. ეს ხარჯები მოიცავს სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის საჭირო მასალებს (86%), დაქირავებული მუშახელის ხელფასს (12%) და რწყვის ხარჯებს (1%). მხოლოდ 34%-მა აღნიშნა, რომ მათ გადაიხადეს რწყვის გადასახადი.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ხარჯების გამოკლების შემდეგ კომლის წმინდა მოგება ოჯახის თითოეულ წევრზე მცირდება დღეში 5.30 ლარამდე. ეს ნიშნავს, რომ საშუალო კომლის შემოსავალი სიღარიბის ზღვარზეა (სულზე 1.73 ლარი დღეში). კომლების 77% სიღარიბის ზღვარს მიღმა ცხოვრობს. საშუალო დღიური საყოფაცხოვრებო დანახარჯი ოჯახის წევრზე დღეში 5.30 ლარია.

კომლის ქონება შეფასდა მათ საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა და ტრანსპორტის ღირებულების შესახებ მიღებული ინფორმაციის საშუალებით. ძალიან მცირე რაოდენობის კომლი ფლობს სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკას, მაგალითად ტრაქტორი ჰყავს 14%, ზურგსაკიდი შესწამლი აპარატი 20%. თუმცა, ტრანსპორტთან დაკავშირებით 53%-მა აღნიშნა, რომ ჰყავთ მსუბუქი მანქანა. მანქანების

დღი ნაწილი ძველია და სხვა უფრო შესაფერისი და ეფექტური ტრანსპორტის არარსებობის პირობებში იყენებენ, როგორც ნაკვეთში მისასვლელად, ასევე პროდუქტის მოსატანად. ამ ქონების ღირებულება კომლზე შეადგენს 2033 ლარს. ოჯახების უმრავლესობას გააჩნია ტელევიზორი, მაცივარი და სარეცხი მანქანა.

მოსახლეობის გადმოცემით, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემოსავლების ზრდას ხელს უშლის შემდეგი ფაქტორები: სარწყავი წყლის ნაკლებობა, სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის საჭირო მასალების შესყიდვისათვის საჭირო ფულადი თანხების ნაკლებობა, საირიგაციო სისტემის მწყობრიდან გამოსვლა, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ხელმოუწვდომლობა, შხამქიმიკატების, სასუქების და საწვავის მაღალი ფასები.

აქედან გამომდინარე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ სოფლის მეურნეობის განვითარების ყველა სტრატეგიაში აუცილებლად აისახოს ის პრობლემები და ბუნებრივი საფრთხეები, რომლებიც განსაკუთრებით აწუხებთ მეურნეობრიობის ამ სფეროთი დაკავებულ მოსახლეობას. სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის მომგებიანობის უზრუნველყოფის მიზნით, სარწყავი სისტემის რეაბილიტაციის აუცილებლობის გარდა, აღმოჩნდა ისეთი პრობლემები როგორცაა სასოფლო-სამეურნეო მექანიზაციის საშუალებების ნაკლებობა, ფულადი თანხის (კრედიტის) მოძიების სირთულე, სასუქების და ტრანსპორტის სიძვირე და სხვა.

მტკივნეულია სასოფლო-სამეურნეო კულუტრების წარმოებისთვის საჭირო თანხების მოძიების საკითხი. საშუალოდ კომლს ძალიან მცირე ან თითქმის ნულის ტოლი რეალიზებადი კაპიტალური აქტივები აქვს. მას ერთნაირი შემოსავალი და დანახარჯები აქვს. მომგებიანი წარმოების გარეშე ძნელია იმის პროგნოზირება, თუ როგორ შეძლებს ოჯახი კრედიტის კომერციული პირობებით დაბრუნებას. სარწყავი წყლის ღირებულება მტკივნეული საკითხია, განსაკუთრებით იქ, სადაც სარწყავი წყლის მიწოდება არასაიმედოა. ღირებულების გაზრდამდე საჭიროა ფერმერების დარწმუნება სამელოირაციო სისტემის საიმედოობაში. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ფერმერებმა სარწყავი წყლის საიმედოდ მიწოდების შემთხვევაში გამოხატეს მზადყოფნა გაზრდილი საფასურის გადახდისათვის. ამგვარად, დარგის განვითარების შემოთავაზებულ სტრატეგიებში, თავიდან უნდა იყოს აცილებული ის ეკონომიკური რისკები, რომელთა წინაშეც თითოეული ოჯახი დგას.

Social-Economical Aspects in Rehabilitation of Reclamation Systems (According to Sociological Research)

I. Palelishvili

Candidate of Economical Sciences,
Associated Professor at the Georgian
state Agrarian University

Abstract (Internet Version)

At present moment, Georgian government with support of World Bank International Development Association carries out the project about Development of reclamation and drying organizations. So for economical appreciation of this huge project it's important to appreciate results of social-economical research carried out by Georgian municipal fund development of irrigation and drainage consumer's organizations.

The Research has proved that after excluding agricultural production expanses profit in on each member in family has been decreased to 5,30 laris a day. It means that average income of families is on poverty cut-off (1,73 lari on per member a day). 77% of families is below poverty cut-off. Average everyday on per members in the family is 5,30 lari.

Population think that agricultural growth has been prevented by the following factors: lack of water for irrigation, lack of money for purchasing of agricultural production materials, destroyed irrigating systems, deficit on agricultural technics, high prices on fiel, fertilizers. For rent ability of agricultural activities, besides rehabilitation of irrigating systems, there have appeared other problems such as lack of agricultural mechanization means, difficulties in credits, high prices on fertilizers and transportation, etc.

5. Научные труды ученых Азербайджана

Представил академик академии сельскохозяйственных наук Грузии Омар Кешелашвили

Маркетинг в сфере материально-технического обеспечения аграрного сектора Азербайджанской Республики

Гаджиев Галиб Бахрам оглы
кандидат экономических наук

Реферат
(интернетная версия)

С переходом на рыночные отношения изменились основные принципы взаимодействия сельскохозяйственного производства со сферой материально-технического обеспечения.

Маркетинговые исследования этого типа связаны с изучением рынка и складывающегося уровня цен и направлены на выявление основных закономерностей формирования спроса на технику и услуги по ее обслуживанию. Цель приобретения техники – это получение прибыли от ее применения, поэтому покупку машин и оборудования можно рассматривать как инвестиции. Причем в нынешней экономической ситуации эти инвестиции, как правило, осуществляются не на собственные средства пользователя техники, а за счет привлеченных источников. Учитывая это обстоятельство, следует определять не реально обеспеченный платежеспособный спрос, а потенциальный, который может быть реализован только при активной деятельности поставщиков техники, в том числе и на инвестиционном сегменте финансового рынка.

В нынешних условиях одним из основных способов, позволяющих стабилизировать положение предприятий сельхозмашиностроения и сервиса, а в последующем поэтапное восстановление ими объемов производства и сбыта является всесторонний учет запросов потребителей. Особенность нынешней ситуации заключается в отсутствии реально выраженного платежеспособного спроса на технику и услуги при наличии значительной потребности в них. Поэтому необходимо не только определенное сочетание стимулирующего и развивающего маркетинга, но и его определенная трансформация, что связано с обеспечением потенциальных потребителей привлеченными средствами для приобретения техники.

По нашему мнению, чтобы установить потребительский эффект от использования техники потребуются комплексная оценка процесса ее функционирования, учитывающая как влияние всех основных факторов производства на получение конечного продукта, так и на удельный вес каждого фактора в формировании себестоимости продукта. В конечном счете задача состоит в том, что противоречие между потребительной стоимостью техники и ее стоимостью было бы сведено к минимуму.

Исследование рынка техники и услуг в сельском хозяйстве определили острый недостаток технических средств и низкий уровень платежеспособного спроса сельских товаропроизводителей на технику и другие промышленные товары, необходимые сельскому хозяйству для производственной деятельности. В результате резко сократились поставки и техника селу, сузилась его воспроизводственная база.

Расчеты объемов платежеспособного спроса на технику и услуги сервисных предприятий на материалах аграрного сектора Азербайджанской Республики позволили определить прогнозные характеристики рынка техники и услуг. В перспективе наиболее эффективно рациональное сочетание различных форм машиноиспользования. В частности, наряду с самостоятельным ведением хозяйства в сельскохозяйственных формированиях целесообразно также совместное выполнение механизиро-

важных работ с предприятиями агросервиса (машинно-технологическими станциями). При этом каналами приобретения техники в агроформированиях являются: покупка новой техники, капитальный ремонт имеющихся у пользователей машин.

С переходом на рыночные отношения изменились основные принципы взаимодействия сельскохозяйственного производства со сферой материально-технического обеспечения. Система ресурсного обеспечения сельхозтоваропроизводителей перешла из сферы централизованного распределения в сферу прямых экономических связей между потребителями и производителями. Это обусловило необходимость поиска оптимальных вариантов взаимодействия сельского хозяйства и ресурсобеспечивающих отраслей – тракторо и сельхозмашиностроения и взаимодействующей с ними сети технического сервиса. Организация такого процесса предполагает использование соответствующей рыночной инфраструктуры в виде маркетинговых служб, обеспечивающих оптимальную систему обращения товаров и услуг и воздействия на рынок потребителей. Вместе с тем, применение последнего в сфере технического обеспечения имеет весьма специфические особенности, отличающие его от маркетинга потребительских товаров.

В данный период трудно установить взаимосвязи между конкретной организационно-правовой формой хозяйствования с потребителями услуг и поставщиками техники и установить эффективность предприятий сервиса. Это объясняется, прежде всего, тяжелым финансовым положением всех участников маркетинговой цепи – от заводов изготовителей до потребителей техники и услуг. К тому же недостаток собственных оборотных средств у сельхозтоваропроизводителей затрудняет возможности приобретения техники и предполагает новый рыночный механизм во взаимоотношениях – кредитование в форме лизинга.

По вышеуказанной причине, функционирующие ранее в Азербайджанской Республике структуры по техническому сервису в виде районных инженерно-технических объединений, осуществляющие комплексное обслуживание, постепенно утратили свои специфические особенности и преимущества, превратившись в обычные предприятия по продаже техники и оказанию услуг потребителям с учетом платежеспособного спроса. Одновременно с этим был утрачен механизм экономической ответственности предприятий сервиса, а также заводов изготовителей за эффективность эксплуатации обслуживаемой ими техники. По существу свернута система обслуживания техники в гарантийный период. Проведенная приватизация предприятий сервиса не внесла никаких существенных изменений в развивающуюся тенденцию упрощения экономических взаимосвязей при сбыте техники и услуг.

Вышеизложенное определило необходимость разработки экономического механизма маркетинговой деятельности в сфере технического обеспечения сельского хозяйства. Маркетинг в сфере технического обеспечения сельского хозяйства представляет совокупность способов и методов принятия управленческих решений по организации производства сбыта и обслуживания машин и оборудования с целью максимизации нормы прибыли на основе анализа потребительских свойств технических средств и целенаправленного

формирования платежеспособного спроса потенциальных потребителей, включая привлечение для этой цели инвестиционных ресурсов сегмента финансового рынка.

Маркетинговые исследования этого типа связаны с изучением рынка и складывающегося уровня цен и направлены на выявление основных закономерностей формирования спроса на технику и услуги по ее обслуживанию. Цель приобретения техники – это получение прибыли от ее применения, поэтому покупку машин и оборудования можно рассматривать как инвестиции. Причем, в нынешней экономической ситуации эти инвестиции, как правило, осуществляются не на собственные средства пользователя техники, а за счет привлеченных источников. Учитывая это обстоятельство, следует определять не реально обеспеченный платежеспособный спрос, а потенциальный, который может быть реализован только при активной деятельности поставщиков техники, в том числе и на инвестиционном сегменте финансового рынка.

В нынешних условиях одним из основных способов, позволяющих стабилизировать положение предприятий сельхозмашиностроения и сервиса, а в последующем поэтапное восстановление ими объемов производства и сбыта является всесторонний учет запросов потребителей. Особенность нынешней ситуации заключается в отсутствии реально выраженного платежеспособного спроса на технику и услуги при наличии значительной потребности в них. Поэтому необходимо не только определенное сочетание стимулирующего и развивающего маркетинга, но и его определенная трансформация, что связано с обеспечением потенциальных потребителей привлеченными средствами для приобретения техники. Эксплуатация машин в аграрном секторе может приносить их владельцам прибыль, но это патентная (скрытая) прибыль и амортизация не трансформируются в реальный спрос из-за текущей финансовой несостоятельности многих сельскохозяйственных предприятий, утративших в значительной мере свои оборотные средства. Возникла необходимость не только обеспечить потенциальных потребителей источниками средств для приобретения техники и услуг, но и образовать особые каналы денежных потоков для обслуживания рынка машин, которые изолированы от общей финансово-хозяйственной деятельности.

Платежеспособный спрос в сфере технического обеспечения складывается из спроса на новые, поддержанные и прошедшие восстановительный ремонт машины. Он также включает спрос на услуги по долгосрочной аренде (лизингу) и прокату техники, комплексному техническому обслуживанию, выполнению отдельных видов ремонтно-обслуживающих работ, снабжению запасными частями и узлами и агрегатами.

Спрос на технику и услуги в сложившихся условиях помимо прочего определяется и характером приобретения средств производства в сельском хозяйстве, который представляет собой составную часть общего инвестиционного процесса. В экономической науке известны методы исчисления инвестиционного сегмента финансового рынка. В то же время методика определения величины базовой основы платежеспособного спроса потребительского эффекта от использования техники или услуг не достаточно изучена. При этом имеется в виду, что процесс производственного потребления определяется в первую очередь конструктивными особенностями используемой техники; платежеспособный

спрос основывается на том полезном эффекте, который способна принести техника производственному потребителю. На спрос по технике и услугам оказывает влияние множество факторов, поэтому зависимость уровня спроса от качества изготовления и использования техники и экономической эффективности производства аграрного сектора носит опосредованный, вероятный характер; величина получаемого полезного эффекта от потребления техники определяется не только конструктивными особенностями технических средств и качеством их изготовления, но и эффективностью эксплуатации, ремонта и обслуживания техники.

В этой связи распределение спроса на непосредственное приобретение техники и услуги по ее обслуживанию носит характер внутренних взаимоотношений между отдельными элементами системы технического обеспечения. Интерес потребителя заключается в установлении уровня чистого полезного эффекта – объемом прибавочного продукта (прибыли), который определяется вычетом производственных издержек, предпринимательской прибыли от потребления техники, учитывающей выплаты внешним инвесторам (инвестированной прибыли, равной ставке банковского процента).

В экономической системе, когда цены совпадают полностью со стоимостью и потребительской ценностью товаров и услуг, определить размер потребительского эффекта проблемы не представляется возможным. Однако, в нынешней экономической ситуации это скорее исключение, чем правило, поскольку нет достоверной оценки стоимости земли и рабочей силы. Да и цены на технику и услуги представляют, по сути, индексированные величины показателей, действовавших в другой экономической системе и рассчитанных путем калькуляции собственный издержек.

По нашему мнению, чтобы установить потребительский эффект от использования техники потребуются комплексная оценка процесса ее функционирования, учитывающая как влияние всех основных факторов производства на получение конечного продукта, так и на удельный вес каждого фактора в формировании себестоимости продукта. В конечном счете задача состоит в том, что противоречие между потребительной стоимостью техники и ее стоимостью было бы сведено к минимуму.

Методом, который в наибольшей степени позволяет выполнить вышеуказанное требование, является функционально-стоимостной анализ. При этом, зная величину позитивных и негативных функций можно определить удельный вес получаемой с помощью того или иного образца технической продукции. Сопоставляя его стоимостную оценку с уровнем издержек можно определить прибыль. Исходя из последней, а также потребностей, в основном и оборотном капитале, средней нормы прибыли можно определить эффективно ли применение данного образца техники или нет, соответственно, принесут ли доход инвестиции на приобретение техники.

После определения потенциального объема платежеспособного спроса на технику и услуги, определяемого общеэкономической конъюнктурой и условиями машиноиспользования, необходимо проведение мер, цель которых - адаптация производственно-сбытовой деятельности предприятия внешнеэкономической среде для ведения успешной конкурентной борьбы за свою долю рынка. С этой

целью проводится процесс принятия решений, который включает: выбор целевых рынков, определение условий конкуренции, определение целей маркетинга, его организации, структуры, а также руководство этим процессом.

Субъективное воздействие товаропроизводителя на окружающую экономическую среду можно охарактеризовать понятием: «регулирование рынка». Оно включает две части: регулирование спроса и предложения. Первое предполагает активное воздействие, второе – пассивное следование условиям, складывающимся на рынке. Роль государства с точки зрения маркетинга как концепции принятия товаропроизводителями управленческих решений можно оценить как неконтролируемый фактор, поскольку оно, регулируя рынок, изменяет условия внешнеэкономической среды. Как показывает опыт развитых стран с рыночной экономикой, регулятивные функции государства заключаются в основном в установлении базовых параметров хозяйственной деятельности. В их число можно отнести: нормы гражданского законодательства, налоговую систему, порядок начисления амортизации. Кроме того, из бюджета выделяются дотации, субсидии менее конкурентоспособным на финансовом рынке отраслям. В число последних, входит и аграрный сектор.

На основе абстрактно-логической оценки точек зрения на формирование отдельных положений маркетинга в сфере технического обеспечения, можно представить его концепцию как последовательность следующих мер:

- исходя из анализа конъюнктуры финансового рынка, устанавливается средняя норма прибыли, которую необходимо получить пользователю техники (с учетом возврата заемных средств);

- на основе оценки факторов условий использования техники определяется сумма эксплуатационных издержек;

- путем сопоставления удельной стоимости продукции, получаемой от использования техники, капиталоемкости приобретения, издержек на эксплуатацию рассчитывается соответствующая норма прибыли;

- платежеспособный спрос образуется на те виды техники и услуг, которые обеспечивают потребителю прибыль не ниже средней ее нормы;

- исходя из прогноза платежеспособного спроса на технику и размера собственных производственно-сбытовых издержек (показателей доходности своей деятельности), а также способа регулирования рынка рассчитываются параметры производственной программы предприятий технического сервиса;

- обобщая все вышеизложенное нетрудно определить рациональную структуру организации маркетинга в сфере технического обеспечения сельского хозяйства.

На основе выявления основных закономерностей формирования спроса на технику и услуги по ее обслуживанию углублена сущность маркетинга в сфере технического обеспечения сельского хозяйства. Предполагаем, что она заключается в способах и методах принятия управленческих решений в организации производств, сбыта и обслуживания машин и оборудования с целью максимизации нормы прибыли на основе анализа потребительских свойств технических средств и целенаправленного формирования платежеспособного спроса потенциальных потребителей, включая привлечение для этой цели инвестиционных ресурсов сегмента финансового рынка.

Исследование рынка техники и услуг в сельском хозяйстве определили острый недостаток технических средств и низкий уровень платежеспособного спроса сельских товаропроизводителей на технику и другие промышленные товары, необходимые сельскому хозяйству для производственной деятельности. В результате резко сократились поставки и техника селу, сузилась его воспроизводственная база.

В условиях постепенного сближения внутриреспубликанских и мировых цен, получившие на практике распространение, способы приобретения техники, организация ее применения и производственного сервиса, в настоящее время оказываются недостаточно эффективными. В этой связи, установлено, что при рациональной организации производства, сбыта и послепродажного обслуживания и новых методов машиноиспользования, при оптимальной структуре маркетинга имеется реальная возможность стабилизировать объемы поставок техники и оказываемых услуг, в дальнейшем перейти на режим постепенного увеличения их масштабов. Приобретение техники и услуг необходимо рассматривать как составную часть инвестиционного сегмента финансового рынка.

В современной экономической ситуации определение окупаемости инвестиций в технику представляет достаточно сложную задачу, поскольку нет достоверной стоимостной оценки ряда факторов производства (земли, рабочей силы). Цены реализации техники во многих случаях не соответствуют получаемому от них эффекту. В связи с этим, необходима следующая последовательность действий по установлению уровня доходов (нормы прибыли) от пользования техникой: установление удельного вклада средств механизации в формировании стоимости продукции, сопоставление его с уровнем издержек на приобретение и эксплуатацию техники, сравнение полученных финансовых результатов с конъюнктурой рынка инвестиций.

Величина полезного эффекта (удельная масса и норма прибыли) пользования техникой является основой для определения объема платежеспособного спроса и параметров производственных программ предприятий технического сервиса.

Удовлетворение потенциального платежеспособного спроса на технику и услуги, обеспечение эффективного уровня загрузки предприятий агросервиса возможно при наличии рациональной организации маркетинга в сфере технического обеспечения сельского хозяйства. Последняя должна включать как субъектов этого вида деятельности – агропромышленно-финансовые группы сельскохозяйственного машиностроения, перерабатывающей промышленности аграрного сектора, технические центры, предприятия технического сервиса общего назначения, включающие в своем составе машинно-технологические станции, а также лизинговые компании.

Расчеты объемов платежеспособного спроса на технику и услуги сервисных предприятий на материалах аграрного сектора Азербайджанской Республики позволили определить прогнозные характеристики рынка техники и услуг. В перспективе наиболее эффективно рациональное сочетание различных форм машиноиспользования. В частности, наряду с самостоятельным ведением хозяйства в сельскохозяйственных формированиях целесообразно также совместное выполнение механизированных работ с предприятиями агросервиса (машинно-

технологическими станциями). При этом каналами приобретения техники в агроформированиях являются: покупка новой техники, лизинг и капитальный ремонт имеющихся у пользователей машин.

Список используемой литературы

1. Ахмедов И.В. Управление сельского хозяйства (на азербайджанском языке). Баку. Озан, 2006, 880 с
2. Вилкова Н.Н. Международный финансовый лизинг // Экономика и жизнь, 1996, №20, с.42-48
3. Драгайцев В.И. Эффективна ли зарубежная техника? //Сельский механизатор, 1998, №6, с.20-21
4. Зорков В.С. Агролизинг в системе сервисных услуг: методические рекомендации. Екатеринбург: УрГСХА, 1998, 54 с.
5. Кабатова Е.В. Лизинг: правовое регулирование, практика. М.: ИНФРА-М, 2002, 204 с.
6. Лимарев В.Я., Ерохин М.Н., Пучин Е.А. Материально-техническое обеспечение агропромышленного комплекса. Москва: Известия, 2002, 464 с.
7. Прилуцкий Л.Н. Лизинго-правовые основы лизинговой деятельности в РФ. М.: Осъ – 89, 2001, 280 с.
8. Сёмин А.Н., Шаралова В.М. Методика оценки экономической эффективности способов приобретения сельскохозяйственной техники и оборудования. Екатеринбург: Ур ГСХА, 2000, 35 с.

Сулейманов Ф. М.
диссертант Аз НИИ Э и ОСХ

Реферат (интернетная версия)

Продовольственная безопасность является составляющей частью национальной экономической и общесистемной безопасности. Государство, как сложная самостоятельная система, функционирующая среди множества подобных систем, нуждается во всесторонней национальной безопасности, которая, кроме оборонно-энергетической, включает и продовольственную.

Установлено, что продовольственная безопасность государства – это такое состояние экономики, при котором гарантируется стабильное обеспечение населения продовольствием в количестве, соответствующем научно-обоснованным параметрам (предложение), с одной стороны, и создаются условия для поддержания потребления на уровне медицинских норм (спрос), отвечающего необходимому физическому и социальному уровню развития личности, а также расширенному воспроизводству населения, с другой стороны.

Рациональный уровень продовольственной безопасности страны предполагает оптимальное использование ее потенциала для наращивания объемов сырья и продовольствия для нужд внутреннего рынка при активизации внешнеэкономической деятельности: по импорту продуктов питания и сырья – в объемах их дефицита и в ассортименте с учетом эффективного использования международного разделения труда и конъюнктуры мирового рынка; по экспорту – в объемах, обеспечивающих положительное сальдо торгового баланса.

В целом, предложенная система мер для решения продовольственной проблемы включает два направления. С одной стороны, создаются условия для наращивания объемов производства продовольственных товаров до уровня, обеспечивающего научно-обоснованную потребность в них, а с другой стороны – оказывается поддержка платежеспособного спроса населения, до уровня достаточности для рационального питания. диссертант Аз НИИ Э и ОСХ

Продовольственная безопасность является составляющей частью национальной экономической и общесистемной безопасности. Государство, как сложная самостоятельная система, функционирующая среди множества подобных систем, нуждается во всесторонней национальной безопасности, которая, кроме оборонно-энергетической, включает и продовольственную.

Установлено, что продовольственная безопасность государства – это такое состояние экономики, при котором гарантируется стабильное обеспечение населения продовольствием в количестве, соответствующем научно-обоснованным параметрам (предложение), с одной стороны, и создаются условия для поддержания потребления на уровне медицинских норм (спрос), отвечающего необходимому физическому и социальному уровню развития личности, а также расширенному воспроизводству населения, с другой стороны.

Условия продовольственной безопасности – потенциальная физическая доступность продуктов питания населению и экономическая возможность приобретения продовольствия всеми социальными группами. Физическая доступность продовольствия – это бесперебойное его поступление в места

потребления в объемах и ассортименте, соответствующих платежеспособному спросу или нормам, установленным для отдельных категорий потребителей. Экономическая доступность продовольствия характеризуется уровнем развития общества, определяющего размер доходов, пособий и льгот, позволяющих населению приобретать необходимые продукты питания по сложившимся ценам, а также путем выделения государством средств для оплаты поставок продовольствия спецпотребителям.

Продовольственную безопасность страны обеспечивают совокупность экономических и социальных условий, определяющих как развитие сельского хозяйства и продовольственного комплекса, так и общее состояние экономики страны. Гарантеей ее достижения является стабильность источников продовольствия внутренних (что предпочтительнее) и внешних, а также наличие резервных фондов – республиканских (стратегического и оперативного назначения), региональных и локальных.

Рациональный уровень продовольственной безопасности страны предполагает оптимальное использование ее потенциала для наращивания объемов сырья и продовольствия для нужд внутреннего рынка при активизации внешнеэкономической деятельности: по импорту продуктов питания и сырья – в объемах их дефицита и в ассортименте с учетом эффективного использования международного разделения труда и конъюнктуры мирового рынка; по экспорту – в объемах, обеспечивающих положительное сальдо торгового баланса.

Достаточность стратегических резервов государства определяется возможностью снабжения населения продуктами питания в размерах потребительской корзины в любых условиях, вплоть до экстремальных. Стратегия формирования продовольственного фонда базируется на принципах самообеспечения, как важнейшего условия создания прочной экономической основы суверенитета государства. Количественные и качественные параметры продовольственного фонда определяются уровнем экономического развития страны.

Необходимость приоритета собственного производства в решении продовольственной проблемы подтверждается тенденциями развития мирового сельского хозяйства, свидетельствующими об ограниченности продовольственных ресурсов. Взаимоотношения рынка продовольствия Азербайджанской Республики с мировым необходимо построить с учетом двух факторов. Первый – мировой рынок – это рынок товаров, производимых в лучших условиях или имеющих высокий уровень экспортной поддержки. Поэтому цены мирового рынка ниже себестоимости производства в худших условиях. Второй – биологическая продуктивность климата республики в 1,5-2 раза ниже по сравнению с государствами, являющимися основными экспортерами продовольствия. Учитывая это обстоятельство, а также высокую ресурсоемкость аграрного сектора, республика находится в худшем положении, а ее продукция – более затратная.

Рыночный механизм саморегулирования не в состоянии обеспечить равновесие спроса и предложения продовольствия и сырья даже при ценах и доходах, паритетных с другими отраслями. Поэтому выравнивание условий производства – неизбежный компонент экономической политики каждого государства. Следовательно, аграрный сектор страны является обязательной сферой относительно высокого уровня защиты, осуществляемой на основе комплексного подхода к решению социально экономических проблем. При

недостаточном потреблении продовольствия государственное регулирование следует направлять как на расширение спроса, так и на стимулирование предложения. По мере насыщенности спроса до научно-обоснованных норм и ограниченности рынков сбыта могут быть приняты меры по сдерживанию роста предложения.

Концепция и программа национальной продовольственной безопасности должны базироваться на принципах решения продовольственной проблемы за счет собственного производства при активизации внешнеэкономической деятельности, а также учитывать направления глобальной продовольственной безопасности и ситуацию на внутреннем рынке. Понятие «самообеспечение» касается приоритетных (базовых) продуктов, определяющими признаками которых являются: значительная доля в удовлетворении потребностей населения в необходимых компонентах пищевого рациона; транспортабельность, позволяющая перераспределять ресурсы между регионами; пригодность к длительному хранению как условие создания страховых запасов. Количественное выражение продовольственной безопасности учитывает ее важнейшие характеристики, которыми являются физиологические нормы и структура потребления, уровни обеспечения и самообеспечения.

Количественные параметры продовольственных и сырьевых ресурсов Азербайджанской Республики, достаточные для обеспечения сбалансированности внутреннего рынка в основном за счет собственного производства, при потреблении по медицинским нормам.

При неблагоприятных условиях (экономических, экологических, природных и социальных) существенно снижающих предложение продовольственных товаров и сырья для их производства, достаточность республиканских и региональных продовольственных ресурсов следует определять по критическому уровню обеспечения потребления населением жизненно важных продуктов питания в размере потребительской корзины при стабильности цен их реализации.

В случае, когда с набором продуктов, имеющих вектор к оптимальному уровню, потребитель не получает необходимое количество основных пищевых веществ, следует констатировать дефицит питания реакцию на наличие последнего можно ожидать в двух направлениях: уменьшается потребляемое количество продуктов без изменения структуры питания или меняется набор продуктов с целью компенсировать дефицит за счет более дешевых, а возможно и более экологически опасных продуктов питания.

Исходя из особенности продуктовых рынков, даны предложения по их формированию и развитию, учитывающие потенциал отраслей, конкурентную среду, спрос и предложение по направлениям использования продукции, возможности формирования нормативных запасов продовольствия и экспорт. Применительно к условиям республики эти показатели обеспечивают стабильность внутреннего продовольственного рынка, повышение качества питания и экспортную ориентацию аграрного сектора. Емкость внутреннего рынка зерна, картофеля, молока и мяса обеспечивается за счет собственного производства при экспортной ориентации трех последних; плодов, овощей – в основном за счет собственного производства при незначительных объемах как импорта, так и экспорта; сахара и растительного масла в пределах нижнего уровня продовольственной безопасности.

Министерство
сельского хозяйства
и продовольствия
Республики Беларусь

Предложены направления структурных преобразований, необходимые для решения продовольственной проблемы на основе собственного производства при активизации внешнеэкономической деятельности аграрного сектора, важнейшие положения которых заключаются в следующем:

- модернизация продовольственной базы аграрного сектора в целях обеспечения межотраслевой и внутриотраслевой сбалансированности развития, в первую очередь, отраслей продовольственного комплекса;

- в первой сфере аграрного сектора – производство средств производства для сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности – вектор преобразований следует направить на выпуск прогрессивных, экономических, экологически безопасных систем машин, технологий и оборудования, обеспечивающих высокую производительность, адекватную условиям производства, его размерам и формам хозяйствования;

- вторая сфера аграрного сектора – сельское хозяйство – совершенствование структуры должно обеспечить восприимчивость к внедрению достижений научно-технического прогресса, развитию и совершенствованию его материально-технической базы, направленных на превращение аграрного сектора в высокотехнологическую отрасль;

- в рыночном направлении следует преобразовать третью сферу аграрного сектора – переработка и сбыт сельскохозяйственного сырья и продовольствия, включая сбытовую инфраструктуру, сбалансировав ее развитие в полном соответствии с потребностями продовольственного комплекса;

- оказать содействие и финансовую поддержку заинтересованным предприятиям и коммерческим структурам в создании совместных субъектов хозяйствования, межгосударственных акционерных компаний и корпораций по переработке сельскохозяйственного сырья на основе прогрессивных технологий и экспорту конечной продукции;

- определить перспективные направления повышения качества выпускаемой продукции, ее сертификацию и конкурентоспособность, а также меры защиты республиканского рынка от ввоза продукции низкого качества или воспроизводимой в республике в достаточном количестве.

Достижение продовольственной безопасности требует применения системы мер государственной поддержки по всем важнейшим направлениям аграрной политики, суть которых состоит в следующем:

- продовольственное направление – государственная поддержка социальных групп с низкими доходами и стимулирование повышения качества питания;

- сельскохозяйственное направление – экономическая поддержка производства на основе внедрения достижений научно-технического прогресса важнейших видов сельскохозяйственной продукции, определяющих продовольственную безопасность и развитие социальной инфраструктуры;

- направление аграрного сектора – стимулирование интеграционных процессов на основе внедрения достижений научно-технического прогресса сферы производства сырья, переработки и сбыта продукции;

- внешнеэкономическое направление – поддержка экспортеров определенных видов продукции и проведение политики замещения импорта приоритетных (для продовольственной безопасности) видов продукции.

В целом предложенная система мер для решения продовольственной проблемы включает два направления. С одной стороны, создаются условия для наращивания объемов производства продовольственных товаров до уровня, обеспечивающего научно-обоснованную потребность в них, а с другой стороны – оказывается поддержка платежеспособного спроса населения, до уровня достаточности для рационального питания.

Таким образом, фундаментальной основой решения продовольственной проблемы должна быть соответствующая законодательная база, включающая программы («Программы по надежному обеспечению населения продовольственными товарами», «Программа о безопасности продовольствия в Азербайджанской Республике», «Госпрограмма социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики») и др.

Список используемой литературы

1. Аббасов А.Ф. Продовольственная безопасность. Баку, Насир, 2007, 602 с. (на азерб. языке)
2. Гончаров В.Д. Маркетинг продовольственных товаров в России. М.: Финансы и статистика, 2002, 176 с.
3. Ильина З.М., Мирочницкая И.В. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Минск, БГЭУ, 2000, 226 с.
4. Полное собрание сочинений Законов Азербайджанской Республики, III тома, Баку: изд-во «Дигеста», I том, 2001 г., с.1038; I том, 2001 г., с.1053; III том, 2002 г., с.1053.
5. Салахов С.В. Проблемы государственного регулирования в аграрном секторе Баку: Нурлар, 2004, 504 с. (на азерб. языке)
6. Серова Е. В. Аграрная экономика. М.: ГУВШЭ, 1999, 480с.

Ансуйский А. А.
Азербайджанский Государственный
Экономический Университет

Реферат (интернетная версия)

Рыночные инфраструктуры играют важную роль в организации производства и реализации сельскохозяйственной продукции с учетом предложения и спроса. Вместе с тем, было бы неправильным считать, что деятельность рыночных инфраструктур ограничивается лишь формированием среды для свободной торговли и бизнеса. Рыночные инфраструктуры в аграрной сфере выполняют более широкие функции. Так, в соответствии с конъюнктурными колебаниями на рынке, аграрные рыночные инфраструктуры приобретают важное значение в построении либеральной системы хозяйствования, в осуществлении свободного обмена различных видов сырьевых, финансовых, трудовых, интеллектуальных и информационных ресурсов.

Инвестиционные вложения в формирование аграрной рыночной инфраструктуры приобретают особенно важное значение в условиях институциональных преобразований, осуществляемых в переходный период. А это непосредственно связано с тем, что необходимость в аграрных рыночных инфраструктурах наиболее остро проявляется в условиях переходной экономики, формирующейся в ходе трансформационных изменений.

Целевые государственные инвестиционные вложения на формирование инфраструктуры аграрного рынка приобретают важное значение и с точки зрения обеспечения национальной продовольственной безопасности страны.

Политика в отношении сельскохозяйственного сектора экономики, имеющая важное значение для всей экономики, требует комплексного подхода к этой проблеме, как с социально-экономической, так и территориальной с демографической точки зрения. Не секрет, что примерно половина населения республики проживает в сельской местности, производственные технологии не отвечают, оросительная и мелиорационная система не находится на должном уровне, объем продукции и доходов на душу населения в сельской местности в несколько раз ниже, чем в городах, уровень миграции из сельской местности в крупные города, в первую очередь в Баку, столицу республики очень высокий, уровень социального обслуживания, состояние дорог, энергоснабжения и других сфер инфраструктурного обеспечения в сельской местности находится на очень низком уровне.

Создание новых перерабатывающих предприятий также имеет важное значение с точки зрения развития инфраструктуры аграрного рынка.

Главная причина достигнутых успехов заключается в налаживании тесных деловых связей с местными организациями Министерства сельского хозяйства, правильном соблюдении советов и рекомендаций специалистов сельского хозяйства при исполнении проекта.

Рыночные инфраструктуры играют важную роль в организации производства и реализации сельскохозяйственной продукции с учетом предложения и спроса. Вместе с тем, было бы неправильным считать, что деятельность рыночных инфраструктур ограничивается лишь формированием среды для свободной торговли и бизнеса. Рыночные инфраструктуры в аграрной сфере выполняют более широкие функции. Так, в соответствии с конъюнктурными колебаниями на рынке, аграрные рыночные инфраструктуры приобретают важное значение в построении либеральной системы хозяйствования, в осуществлении свободного обмена различных видов сырьевых, финансовых, трудовых, интеллектуальных и информационных ресурсов.

Как показал опыт прежней системы хозяйствования, удовлетворение спроса городского населения на сельскохозяйственную и продовольственную продукцию

осуществлялся с помощью эффективной системы инфраструктуры. В частности, заготовка и хранение сельскохозяйственной продукции, доставка ее до потребителей, организация холодильных установок и прочие меры сыграли важную роль в стабилизации рыночных цен на сельскохозяйственную продукцию. Следует также отметить, что, немаловажная роль в надежном удовлетворении спроса населения на сельскохозяйственную и продовольственную продукцию принадлежит кооперативным заготовительным структурам. С этой точки зрения, заготовительные конторы «Азериттифака» эффективно выполняли функции посредников при приобретении сельскохозяйственной продукции у производителей и доставке ее до потребителей. Действующие в регионах кооперативные структуры, обладая эффективной системой инфраструктуры, особенно в сезонные периоды, осуществляли заготовку сельскохозяйственной продукции у населения и ее качественное хранение, а в послесезонные периоды – доставку ее до потребителей.

Проведенные исследования показали, что в фоне развала централизованной экономики были также прекращены упомянутые функции советских кооперативов. А это, в конечном итоге, привело к тому, что в сезонные периоды рыночные цены сельскохозяйственной продукции стали заметно ниже, а в послесезонные периоды значительно выше. Естественно, прекращение деятельности структур, необходимых для хранения сельскохозяйственной продукции, в конечном итоге негативно сказалось на стимулировании производства, и вместе с тем, сопровождалось ростом удельного веса импортной продукции на внутренних рынках в послесезонные периоды. Все это стало причиной возникновения определенных проблем в обеспечении удовлетворения потребности населения на сельскохозяйственную и продовольственную продукцию, что и привело к резкому росту рыночных цен на эту удовлетворения потребности населения на сельскохозяйственную и продовольственную продукцию.

Инвестиционные вложения в формирование аграрной рыночной инфраструктуры приобретают особенно важное значение в условиях институциональных преобразований, осуществляемых в переходный период. А это непосредственно связано с тем, что необходимость в аграрных рыночных инфраструктурах наиболее остро проявляется в условиях переходной экономики, формирующейся в ходе трансформационных изменений.

Следует отметить, что медленное формирование рыночных инфраструктур в аграрно-продовольственном комплексе, в целом, препятствуют устойчивому развитию аграрно-рыночных отношений. Кроме того, медленное формирование инфраструктур аграрного рынка оказывает определенное влияние на такие факторы, как резкий рост цен на сельскохозяйственную продукцию на внутреннем рынке, а также недостаточно эффективное и гибкое стимулирование местного производства, значительно низкий уровень удельного веса местного производства на внутреннем рынке. К тому же, медленное и незаметное формирование инфраструктур аграрного рынка негативно влияет на атмосферу свободной конкуренции на внутреннем рынке.

Целевые государственные инвестиционные вложения на формирование инфраструктуры аграрного рынка приобретают важное значение и с точки зрения обеспечения национальной продовольственной безопасности страны. Следует особо отметить, что Государственная инвестиционная компания, созданная по Распоряжению Президента страны, может осуществлять важные инвестиционные проекты в этой сфере. Компания уже подготовила и представила в Кабинет Министров АР проект «Государственной инвестиционной программы Азербайджанской Республики на 2008-2011 год». Это программа подготовлена с целью последовательного и взаимосвязанного осуществления инвестиционных проектов государственной важности, направленных на динамическое и

сбалансированное развитие преимущественно нефтегазового сектора с высокими темпами роста, обеспечение более высокого уровня удовлетворения экономических и социальных потребностей населения, сокращение разницы уровня развития отдельных регионов, достижение оптимальной структуры производственного сектора, обеспечение продовольственной безопасности страны, охрану окружающей среды.

Направление инвестиций, финансируемых из государственного бюджета, на развитие нефтегазового сектора, совершенствование существующих производственных и рыночных инфраструктур, строительство новых объектов инфраструктуры, импорт новых технологий, на финансирование мер, предусмотренных в государственных программах с целью реализации приоритетных задач имеет важное значение с точки зрения обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства и продовольственной безопасности страны.

В отличие от большинства развивающихся и других стран, сталкивающихся с дефицитом финансовых средств, Азербайджан стал приобретать крупные доходы за счет эксплуатации углеводородных ресурсов. К тому же, в среднесрочной перспективе ожидаются небольшие темпы роста этих доходов. Приобретение крупных доходов за короткий срок требует, наряду с их рациональным расходованием, решить такие важные задачи, как сохранение макроэкономической стабильности, обеспечение гармонии в социально-экономическом развитии регионов и центра, обеспечение общего сбалансированного развития, сокращение уровня бедности, соблюдение принципа справедливости в экономических, правильное распределение доходов между нынешним и будущими поколениями.

Для обеспечения сбалансированного развития регионов будут осуществлены меры, предусмотренные «Государственной программой социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2004-2008 годы)», последовательно будет создана основа как для строительства и реконструкции инфраструктуры и объектов социального назначения, так и для осуществления мер по развитию нефтегазового сектора, устойчивому развитию регионов в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Политика в отношении сельскохозяйственного сектора экономики, имеющая важное значение для всей экономики, требует комплексного подхода к этой проблеме, как с социально-экономической, так и территориальной с и демографической точки зрения. Не секрет, что примерно половина населения республики проживает в сельской местности, производственные технологии не отвечают, оросительная и мелиорационная система не находится на должном уровне, объем продукции и доходов на душу населения в сельской местности в несколько раз ниже, чем в городах, уровень миграции из сельской местности в крупные города, в первую очередь в Баку, столицу республики очень высокий, уровень социального обслуживания, состояние дорог, энергоснабжения и других сфер инфраструктурного обеспечения в сельской местности находятся на очень низком уровне.

Следует также отметить, что в настоящее время в нашей республике, совместно с Департаментом продовольствия и сельского хозяйства ООН разрабатываются и осуществляются проекты по восстановлению инфраструктуры и организации маркетинга в секторе шелководства, повышению конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, развитию пчеловодства и буйволоводства. Иностраные инвестиции, в основном, направляются в сферу переработки фруктов и овощей. Важное значение имеет поиск рынков для экспорта этих продуктов. Накануне принятия Азербайджана в члены ВТО необходимо обеспечить интенсификацию вложения инвестиций на производство продовольственной и сельскохозяйственной продукции, создание соответствующей

системы инфраструктуры. Вопросы содействия доставке экспортируемой продукции на рынки СНГ и дальнего зарубежья должны быть в центре внимания. Чем выше-будет уровень переработки этой продукции, тем больше окажутся объем ее реализации и показатели роста доходов. В Азербайджане имеется огромный потенциал для повышения инвестиционной привлекательности сельского хозяйства. Для привлечения основных инвесторов необходимо решить вопросы вертикальной координации. Определенные работы должны быть выполнены и в сфере совершенствования инвестиционной среды. Очень важно создание ассоциаций мелких фермеров, создание сетей и расширение связей между группами населения, работающими в сфере сельского хозяйства, и ассоциациями, занимающимися переработкой продукции сельского хозяйства.

40% экономически активного населения страны производит всего 10% ВВП, хотя потенциальные возможности для развития аграрного и аграрно-промышленного производства и экспорта достаточно высокие. Для реализации этих потенциальных возможностей в 2002-2006 годы из Национального Фонда Помощи Предпринимательству аграрному сектору выделены льготные кредиты на сумму 38,9 млн. АЗН. Удельный вес частного сектора в сельском хозяйстве Азербайджана составляет 99,7 процентов. В стране осуществляются различные программы для повышения объема производства продукции и углубления конкуренции.

Создание новых перерабатывающих предприятий также имеет важное значение с точки зрения развития инфраструктуры аграрного рынка. Следует отметить, что ОАО «Азербайджанская Инвестиционная Компания» в стране осуществляется несколько инвестиционных проектов, связанных с созданием новых предприятий по переработке сельскохозяйственной продукции. В настоящее время компанией «Milk-Pro» осуществляются меры по финансированию проектов строительства в городе Баку нового завода по сбору и переработке свежего молока и реконструкции Гейчайского Молокозавода. С этой целью планируется включить ОАО «Азербайджанская Инвестиционная Компания» в число акционеров «Milk-Pro» с приобретением доли участия в уставном капитале предприятия примерно в 20%.

Среди экономических программ, принятых в последние годы, успешно выполняется Проект Инвестиции в Азербайджанское Село. В соответствии с договоренностью, достигнутой между Правительством Азербайджана и Всемирным Банком в сентябре 2004 года, к настоящему времени выполнен большой объем работ по реализации этого проекта.

Вопросу развития регионов нашей стране уделяется особое внимание. Этот важный вопрос приобрел особое значение после начала осуществления «Государственной программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики», утвержденной Указом Президента от 11 февраля 2004 года. С принятием этого важного документа положено начало нового этапа развития страны, вопрос о развитии регионов стал одним из приоритетных направлений государственной политики. Проекту Инвестиции в Азербайджанское Село также принадлежит важное место в формировании и развитии инфраструктуры аграрного рынка в рамках социально-экономического развития регионов. Соглашение об этом проекте, заключенное между Правительством Азербайджана и Всемирным Банком в сентябре 2004 года, вступило в силу после утверждения Президентом страны господином И.А. Алиевым в январе 2005 года.

Проект Инвестиции в Азербайджанское село является проектом общинной мобилизации. Первый этап этого проекта, осуществление которого рассчитано на четыре года, был financирован Всемирным Банком, правительствами Азербайджана и Японии, а также общинами-бенефициарами. С целью финансирования проекта Всемирным Банком

выделено средства в размере 15 млн. долларов, правительством Японии - 3,3 млн. долларов, правительством Азербайджана - 1,35 млн. долларов, общинами-бенефициарами - 1,45 млн. долларов.

В осуществлении общинных проектов принимают участие сельские общины с численностью населения в каждой общине более 1000 и менее 10000 человек. За четыре года предусматривается осуществление 350-450 Общинных проектов. Эти проекты осуществляются под эгидой нашей организации – Государственного Агентства по сельскохозяйственным кредитам при Министерстве сельского хозяйства. Первый этап Проекта Инвестиции в Азербайджанское Село осуществляются в 21 районе трех регионов – Равнинно-Ширванского, Мугано-Сальянского и Нахчыванского региона. К настоящему времени годами этих проектов пользуются 604.121 членов общин. До конца текущего года осуществление 340 общинных проектов будет завершено.

Еще одним из основных компонентов Проекта Инвестиции в Азербайджанское село является проведение соответствующих тренингов и семинаров. Именно с помощью таких тренингов и семинаров члены общин обладают необходимыми знаниями и навыками. К настоящему времени в 372 общинах проведены мобилизационные тренинги, в которых принимали участие 86.456 членов общин. С целью повышения умений членов общин по подготовке и реализации проектов, в 369 общинах проведены тренинги на организационно-управленческие темы, по подготовке проектных предложений, по договорам на поставку и общинным договорам, по вопросам охраны окружающей среды и на другие темы.

В соответствии с договоренностью, достигнутой 13 февраля 2008 года, на эти цели выделены средства на сумму 25,56 млн. Долларов США. Эти средства будут направлены на осуществление 250 общинных проектов в 24 районах северного и северо-западного регионов страны, а также Нахчыванской АР. Срок осуществления этих проектов – 3 года.

Главная причина достигнутых успехов заключается в налаживании тесных деловых связей с местными организациями Министерства сельского хозяйства, правильном соблюдении советов и рекомендаций специалистов сельского хозяйства при исполнении проекта.

Список используемой литературы

1. Самедзаде З.А. Этапы большого пути. Экономика Азербайджана за полвека ее реалии и перспективы. Баку: «Нурлар», 2004
2. Серова Е. В. Аграрная экономика. М.: ГУВШЭ, 1999
3. Экономика переходного периода / под ред. Радаева В.В, Бузалина А.В. М.: МГУ, 1995

Текущее состояние использования материально-технических, экономических и трудовых ресурсов в аграрном секторе

Иманов А. В.
диссертант АЗНИИЭ и ОСХ

Реферат (интернетная версия)

Основными факторами производства являются природные ресурсы, трудовые ресурсы и капитал. В постсоветской экономической литературе термин «капитал» принимается как денежная единица, используемая при приобретении материально-технических ресурсов. И поэтому, в качестве второго фактора производства будет использоваться термин «материально-технические ресурсы». Основным специфическим фактором сельского хозяйства является земля. В общем, земля считается несомненным атрибутом человеческого существования. В сельском хозяйстве же земля выступает также в качестве предмета труда. В этом случае, имеется ввиду его поверхностный слой. Качество этого слоя определяет рентабельность урожайности видов сельского хозяйства, в итоге же сельскохозяйственного производства.

В настоящее время, пригодные земельные участки для использования во всемирном сельском хозяйстве составляет 10% суши всего земного шара, а это, в свою очередь охватывает 15 млн. кв. метров. Примерно 10% этих земель приходится на долю вспаханных участков, 17% - пастбищ и сараев, 23% - лесов, 8% - населенных пунктов, а 42% - в силу природно-климатических условий не полностью используемых в сельском хозяйстве земель.

Особое значение государство в урегулировании аграрно-рыночных отношений придает расширению производственных возможностей для собственников и субъектов предпринимательства, производству конкурентоспособных продуктов, применению ряда мер и средств с целью обеспечения нужд внутреннего рынка и стимуляции беспрепятственного экспорта этих продуктов в иностранные рынки.

Стратегической целью проводимых в нашей стране реформ является увеличение количества крестьянско-фермерских хозяйств, опирающихся на новые основы собственности и создание благоприятных условий для их развития.

Исследования показывают, что вложение инвестиций в аграрный сектор в последние годы по сравнению с потребностями в инвестиции сильно отстает. Длится поток капитала от сельского хозяйства к другим отраслям экономики с каждым годом все возрастает, не обеспечивается возращение созданной в аграрном секторе новой ценности на развитие соответствующих отраслей в качестве инвестиций.

Основными факторами производства являются природные ресурсы, трудовые ресурсы и капитал. В постсоветской экономической литературе термин «капитал» принимается как денежная единица, используемая при приобретении материально-технических ресурсов. И поэтому, в качестве второго фактора производства будет использоваться термин «материально-технические ресурсы». Основным специфическим фактором сельского хозяйства является земля. В общем, земля считается несомненным атрибутом человеческого существования. В сельском хозяйстве же земля выступает также в качестве предмета труда. В этом случае, имеется ввиду его поверхностный слой. Качество этого слоя определяет рентабельность урожайности видов сельского хозяйства, в итоге же сельскохозяйственного производства.

Будучи предметом труда, земля обладает следующими свойствами: 1. Немобильность земли, как фактор производства: то есть перемещать земельный участок с одного места на другой, а также использовать его в других целях невозможно; 2. Различия в плодотворности отдельных участков: на производительность земель влияет как его

собственная плодотворность, так и объективные климатические факторы, 3. Ограниченность земельных участков как предмета производства: Никакими средствами невозможно увеличить размеры земельного участка.

В настоящее время, пригодные земельные участки для использования во всемирном сельском хозяйстве составляет 10% суши всего земного шара; а это, в свою очередь означает 15 млн. кв. метров. Примерно 10 % этих земель приходится на долю вспаханных участков, 17% - пастбищ и сараев, 23% - лесов, 8% - населенных пунктов, а 42% - в силу природно-климатических условий не полностью используемых в сельском хозяйстве земель.

В таком случае, необходим точный учет земель, состоящих в собственности каждого отдельного государства. В нашей стране на душу населения приходится 0,65 га сельскохозяйственного земельного участка. До аграрных реформ, проводимых в нашей республике, 41,1% всех земель, пригодных для сельского хозяйства были отданы колхозам, 54,4% - совхозам, 3,8% - составляли придворные участки. Из 4,2 млн. общей площади земель пригодные для сельского хозяйства земельные участки составляют всего 48,7%. 2,4 га из этого в данный момент используется в сельском хозяйстве.

В системе мер по обеспечению населения страны продовольствием особое место занимает рациональное использование земельных ресурсов и внимательное отношение к ним. В особенности, нужно обратить внимание на орошаемые и осушаемые земли. Из-за некачественной эксплуатации мелиоративных строений и систем водного хозяйства растет площадь солончаков и пораженных эрозией участков. Работы по промыванию солончаков ведутся некачественно, оросительная культура низка, оросительная система находится в неудовлетворительном состоянии. В данный момент общий оросительный фонд нашей страны составляет 1,3 млн. га. Составляя треть пригодных для сельского хозяйства земель и 74,3% обработанных земель, это предоставляет 80% общей сельскохозяйственной продукции, в том числе 66% зерна, 58% овощей, 49% бахчевых культур, 60% винограда. В Азербайджане есть обеспеченные 17 тыс. гидротехнических сооружений водные каналы общей протяженностью 50 тыс. км. Отсутствие покрытий 50% водных каналов в республике приводит к 33% потере воды, полученной из источников. Посевная площадь технических растений по отношению к прошедшим годам значительно возросло. В целях достижения высокой урожайности, хозяйственные субъекты вынуждены обратить внимание на агрохимическую обработку земли. Включение в этот процесс использования химических удобрений, пестицидов отрицательно влияет на охрану окружающей среды и основного земельного фонда. Однако 1996 год охарактеризовался коренными структурными изменениями. Правовая база, созданная для успешной реализации аграрных реформ в стране, осуществляемые меры и достигнутые положительные результаты способствовали появлению в Азербайджане новой прослойки предпринимателей и собственников и превращению аграрного сектора в одну из ведущих областей в формировании экономики.

В формировании новых производственных отношений в аграрном секторе значительную роль сыграло принятие в феврале 1995 года Законов «Об основах аграрных реформ», «О реформе совхозов и колхозов». С целью определения основных направлений реформ, проводимых в аграрном секторе в результате подписания 2.03. 1997 года Указа Общенациональным Лидером Г.А.Алиевым было создана Государственная Комиссия по Аграрным Реформам, а 10.01. 1997 года был издан Указ «Об утверждении некоторых нормативно-правовых актов, обеспечивающих осуществление аграрных реформ». После выполнения обязательств по данному Указу, около 822 тыс. граждан получили право

обрести земельный пай от общей собственности колхозов и совхозов, 1,38 млн. га земли будучи приватизированным предоставилось частной собственности. Таким образом, проводимые в стране аграрные реформы в конце 90-х еще больше расширились; являясь основным производственным ресурсом, из граждан, получивших землю образовались новые собственники, созданные новые отношения на основе земельной собственности превратились в основной и решающий фактор в обновлении структуры сельского хозяйства.

Особое значение государство в урегулировании аграрно-рыночных отношений придает расширению производственных возможностей для собственников и субъектов предпринимательства, производству конкурентоспособных продуктов, применению ряда мер и средств с целью обеспечения нужд внутреннего рынка и стимуляции беспрепятственного экспорта этих продуктов в иностранные рынки. Подписанным 22.03.1999 года Указом Президента Республики «О некоторых мерах по ускорению реформ в аграрном секторе» производители сельскохозяйственных продукции, исключая земельный налог были освобождены на 5 лет от всех налогов и выплат. Для осуществления мер по ликвидации старых долгов аграрного сектора, в основном фермерских хозяйств, направлению дополнительных кредитных ресурсов на развитие данного сектора, предоставлению хозяйствам топлива на льготных условиях соответствующим государственным органам было даны поручения. После выполнения условий данного Указа производители сельскохозяйственной продукции были освобождены от старых налоговых долгов в объеме 5,6 млн. манат, а каждый год в среднем в объеме 2 млн. манат от налоговых обязательств.

Проводимые в стране реформы уже начали давать свои плоды. Таким образом, в 2000-2008 годах объем общего производства продукции в сельском хозяйстве возрос до 11,1%, а в 2008 году в рекордном количестве было произведено 2016 тыс. т. зерна, 291 тыс. бахчевых культур, 605 тыс. т. картофеля, 916 тыс. т. овощей, 114,1 тыс. т. мяса, 1073,4 тыс. т. молока, 554,0 млн. штук яиц и 11,2 тыс. т. шерсти, было разведено 2075,8 тыс. голов или же по отношению к 2003 году на 28% больше коров и буйволов, 6464 тыс. голов или на 42,4% больше овец и коз. По статистическим данным, уже в 2008 году 98% всей производимой сельскохозяйственной продукции выпало на долю частного сектора. Уже пользователями земли являются не совхозы и колхозы, а частные собственники. Именно начало развития новыми формами собственности областей, направленных на обеспечение потребностей, определенных рынком согласно нуждам населения, привело к основательным изменениям в структуре и динамике посевных земель. То есть, несмотря на уменьшение в последние годы посевных площадей на 24,5 или на 1,4%, фактический сев увеличился на 108 тыс. га или же 10,3%. В основном, увеличилась посевная площадь зерновых культур, достигая 647,5 тыс. га (на 10%), картофеля до 52,5 тыс. га (на 60%), овощей до 56,9 тыс. га (на 84%), бахчевых культур до 26,7 тыс. га (1,3 раз), фруктовые сады до 82,5 тыс. га (на 3,6%). Стад цен на очищенный от семян хлопок на всемирном рынке привело к некоторому уменьшению посевных площадей хлопка, винограда и чая.

Стратегической целью проводимых в нашей стране реформ является увеличение количества крестьянско-фермерских хозяйств, опирающихся на новые основы собственности и создание благоприятных условий для их развития. Именно, после принятия подтвержденного указом Президента АР от 16.07.1996-го года и вступившего в силу 2.08.1996-го года Закона АР «О земельной реформе» число крестьянско-фермерских хозяйств резко возросло. По данному закону, земельная реформа начинается с приватизации земли с его дальнейшим предоставлением собственнику на основе правовых

документов – земельных актов. Первым делом в республике приватизация по этой отрасли началось осуществляться созданными Указом Президента Республики от 19.09. 1996 года в 6-ти образцовых частных хозяйствах. С этой целью с помощью финансовой помощи Всемирного Банка в 6-ти районах, охватывающих все регионы республики были созданы 6 образцовых хозяйства и на базе этих хозяйств были изданы 6645 актов. С целью создания этих учреждений, охватывающих все регионы республики Всемирным Банком было выделены средства в объеме 25,2 млн. манат. Составляющий из 4-х основных и нескольких полуконпонентов, данный проект завершился в 2002 году. До сих пор на базе этих хозяйств было создано 97 фермерских и сотни семейных хозяйств. 9 фермерских хозяйств превратились в базовые хозяйства, занимающиеся производством сельскохозяйственной и скотоводческой продукции.

В общем, под ресурсами в экономике должно пониматься используемые факторами производства все виды реальных материальных потоков и ресурсов. В более узком смысле, материально-технические ресурсы – это материальные потоки, подверженные изменению в процессе производства. Во время проведения экономических исследований для правильного оценивания ресурсов имеет большое значение их классификация. Материально-производственные ресурсы в основном отличаются по нижеуказанным признакам: по происхождению; по соответствию в экономике; по характеру пользования.

По происхождению ресурсы делятся на 2 группы: природные и экономические. Будучи предметом труда этими ресурсами пользуются при производстве сельскохозяйственной продукции. Экономические же ресурсы описываются как результат труда при первичном этапе производства. По причине вхождения экономических ресурсов в основные средства производства, ими пользуются во всех сферах производства. Экономическими же ресурсами, относящимися к оборотным активам, пользуются в обрабатывающей области производства и в сельском хозяйстве.

Экономические ресурсы в основном делятся на материальные, трудовые и финансовые. Материальные ресурсы, будучи совокупностью предмета и средств труда, используются в процессе производства. Трудовые ресурсы – это работники сельскохозяйственных учреждений и работники трудовых рынков. Финансовые ресурсы же – это денежные средства, находящиеся в распоряжении государственных органов и всех видов учреждений. Финансовые ресурсы, будучи более мобильными, могут использоваться при приобретении других ресурсов.

В зависимости от соответствия ресурсы в производстве делятся на 2 группы: функциональные и потенциальные. К функциональным ресурсам относятся ресурсы, активно используемые в производственно-хозяйственной деятельности. К потенциальным же ресурсам относятся ресурсы, находящиеся в распоряжении учреждения или государства, но не рассчитанные в ближайшем будущем на использование в качестве производства. В государственном масштабе же сюда относятся стратегические запасы, страховые запасы и т.д.

исследования показывают, что вложение инвестиций в аграрный сектор в последние годы по сравнению с потребностями в инвестиции сильно отстает. Даже поток капитала от сельского хозяйства к другим отраслям экономики с каждым годом все возрастает, не обеспечивается возвращение созданной в аграрном секторе новой ценности на развитие соответствующих отраслей в качестве инвестиций.

Список используемой литературы

1. Киселев С.В. Государственное регулирование сельского хозяйства в условиях переходной экономики. М.: Институт Экономики РАН, 1994 г.
2. Коваленко Н.Г. Экономика Сельского Хозяйства. М.:Тандем, 1998 г.
3. Коваленко Н.Г., Сорокин В.С. Сельскохозяйственные рынки. М., НСХФ, 1993 г.

Научное обеспечение организации материально-технического снабжения

Гурбанов Парвиз

докторант Азербайджанского Научно-Исследовательского
Института Экономики и Организации Сельского хозяйства

Реферат

(интернетная версия)

В условиях многоукладной экономики роль материально-технического обеспечения производственных процессов и жизнеобеспечения в целом стала решающей. Это целая система взаимодействий, которая не терпит сбоев в работе и отставаний в научном обеспечении. Не менее важное значение и науки в организации этого процесса.

Особое значение в современных условиях сельскохозяйственного производства приобретают вопросы сохранения оставшегося парка машин и поддержания его в работоспособном состоянии.

В сфере организации материально-технического обеспечения появились совершенно новые направления и формы деятельности, такие как лизинг, логистика, маркетинг, дилерство и другие. Актуальными становятся вопросы консолидации финансовых средств на различных уровнях хозяйствования, ценообразования, в том числе оптимизации скидок с цены машиностроительной продукции.

Не менее важным направлением в агроинженерной науке является обоснование необходимости использования и ремонта техники, выработавшей свой ресурс.

Научные подходы к организации материально-технического обеспечения аграрного сектора, в производственной деятельности агроснабов обеспечивают более точное прогнозирование перспектив развития деятельности, выбор наиболее перспективных направлений в обеспечении хозяйств техникой, запасными частями и другими ресурсами.

В результате использования научных и методических разработок выбираются оптимальные программы текущего и перспективного развития предприятий агроснабжения, с высокой точностью определяются возможные помехи в работе и пути их преодоления.

В условиях многоукладной экономики роль материально-технического обеспечения производственных процессов и жизнеобеспечения в целом стала решающей. Это целая система взаимодействий, которая не терпит сбоев в работе и отставаний в научном обеспечении. Не менее важное значение и науки в организации этого процесса.

При плановой экономике, при распределительной системе материально-технических и продовольственных ресурсов основу научного обеспечения составляла теория управления запасами. Многочисленные разработки научно-исследовательских институтов, отдельных ученых, огромный передовой опыт многих ведущих предприятий агроснабжения способствовали стабильному и планомерному развитию материально-технического обеспечения аграрного сектора. Актуальность и востребованность этих разработок и опыта будет очевидна всегда.

В связи с переходом экономики Азербайджанской Республики на рыночные отношения научное обеспечение соответственно скорректировалось в направлении рыночной экономики с учетом, но не к прямому копированию

зарубежных методов хозяйствования, в том числе и по материально-техническому обеспечению.

Взвешенный анализ позволяет определять, что можно взять из прошлого, из плановой экономики, какие разработки зарубежных ученых и специалистов представляется возможным использовать в отечественной науке и практике.

Так, роль теории надежности машин, вопросы организации ремонта и технического обслуживания техники в современных, рыночных условиях обозначились особенно остро. В условиях дефицита техники, качество ее изготовления и ремонта, изучение возможности продления сроков службы машин выходят на передний план. Оптимизация сроков службы, оценка остаточной стоимости, прогнозирование остаточного ресурса машин - вот комплекс вопросов, которые актуальны и сегодня. В этой связи научные разработки академиков А.И. Селиванова, Ю.А. Конкина, В.М. Кряжкова, Н.М. Морозова, профессоров Ю.Н. Артемьева, И.Е. Ульмана, В.М. Михлина и других ученых становятся востребованными в первую очередь.

Указанные и другие научные разработки в области оптимизации состава машинно-тракторного парка, сроков службы и надежности машин послужили основой при обосновании лизинга новой техники. Другие труды послужили основой для технико-экономического обоснования необходимости лизинга восстановленной техники.

Важное значение имеет разработка теоретически обоснованных норм амортизации. В период интенсивного обновления машинно-тракторного парка, имевшего место в 60-80-е годы, эти вопросы были особенно актуальными, так как удельный вес амортизации в себестоимости продукции неуклонно возрастал. В этой связи на первый план выдвигались вопросы эффективного использования активной части основных фондов. Это подтверждается исследованиями Ю.А. Конкина, Н.Е. Зимина, В.П. Алферьева и других ученых.

Актуальными эти разработки остаются и в настоящее время, в период интенсивного сокращения и старения машинно-тракторного парка. Особое значение в современных условиях сельскохозяйственного производства приобретают вопросы сохранения оставшегося парка машин и поддержания его в работоспособном состоянии. Вот почему первоочередными становятся следующие задачи:

- восполнение машинно-тракторного парка новой техникой и тем самым его обновление; обеспечение сохранности и эффективности использования поступающей техники;
- восстановление работоспособности предельно изношенных и не охваченных ремонтном машин; поддержание в работоспособном состоянии восстановленных и участвующих в работе машин.

Проблемам восполнения и сохранения машинно-тракторного парка, определению степени износа основных фондов, отдельных машин, узлов и деталей уделено большое внимание в работах А.И. Селиванова, Ю.А. Артемьева, Г.А. Хайлиса, М.М. Ковалева, Н.Ф. Тельнова, Стрельцова В.В., Пучина Е.А., В.В. Курчаткина и других ученых.

В сфере организации материально-технического обеспечения появились совершенно новые направления и формы деятельности, такие как лизинг, логистика, маркетинг, дилерство и другие. Актуальными становятся вопросы

консолидации финансовых средств на различных уровнях хозяйствования, ценообразования, в том числе оптимизации скидок с цены машиностроительной продукции.

В решение этих вопросов активно включились ученые научно-исследовательских институтов и учебных заведений: Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Экономики и Организации Сельского хозяйства (АзНИИЭ и ОСХ), Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Агротехники (АНИИА), Институт Экономики Национальной Академии Наук Азербайджана (ИЭ НАНА), Азербайджанского Аграрного Университета, Азербайджанского Экономического Университета и многие другие.

Труды С.В.Салахова, А.Ч.Вердиева, И.Ш.Караева, Р.Б.Алиева, Р.Искендерова, Д. Мамедова, Ю.А. Конкина, Н.Е. Зимина, В.П. Алферьева, И.Г. Ушачева, В.Я. Лимарева и других ученых освещают закономерности использования и воспроизводства машин, позволяющие обосновать внедрение лизинга техники в аграрном секторе, его необходимость и целесообразность. Значительная роль в организации лизинговой деятельности этими учеными отводится вопросам изучения платежеспособного спроса потребителей техники, как элемента маркетинга эффективности логистических систем, оптимизации различных форм взаиморасчетов между лизингополучателями и лизингодателями. Особое значение придается вопросам предпродажного и гарантийного обслуживания техники, в том числе переданной в лизинг. Это очень важно, потому что на протяжении всего срока лизинга техника остается собственностью государства (лизингодателя) и решение вопросов ее сохранности является первостепенным.

Не менее важным направлением в агроинженерной науке является обоснование необходимости использования и ремонта техники, выработавшей свой ресурс. Учеными, Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Агротехники проводятся исследования вопросов восстановления такой техники. Несмотря на то, что аналогичные исследования проводились и ранее, в настоящее время эта проблема становится еще более актуальной.

В Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Экономики и Организации Сельского хозяйства исследования эффективности вторичного использования техники и запасных частей, по разработке технологий утилизации машин продолжают. Их уровень позволяет предположить, что практическая реализация выработанных рекомендаций будет эффективной в современных условиях машино использования. Пригласив к сотрудничеству ученых ведущих научно-исследовательских и учебных институтов страны, им удалось сформировать концепцию материально-технического обеспечения агрокомплекса страны.

Глубоко изучались опыт и разработки зарубежных ученых по маркетингу и логистике. На предприятиях агроснабжения стали создаваться службы маркетинга, активизировалась маркетинговая деятельность.

Научные решения проблем и рекомендации по взаимодействию предприятий агроснабжения с поставщиками и потребителями материально-технических ресурсов для АПК в условиях рыночной экономики стали основой для принятия решений в производственной деятельности.

На основе научных разработок, в практику вошли рекомендации по логистике и маркетингу, по дилерству, предпродажному и гарантийному обслуживанию техники, использована гибкая система ценообразования.

Большую роль научные рекомендации играют в диверсификации производственной деятельности и расширении торговой номенклатуры агроснабов, что способствует увеличению поставок ресурсов для АПК, укреплению позиций на рынке отечественной машиностроительной продукции.

Научные подходы к организации материально-технического обеспечения аграрного сектора, в производственной деятельности агроснабов обеспечивают более точное прогнозирование перспектив развития деятельности, выбор наиболее перспективных направлений в обеспечении хозяйств техникой, запасными частями и другими ресурсами.

В результате использования научных и методических разработок выбираются оптимальные программы текущего и перспективного развития предприятий агроснабжения, с высокой точностью определяются возможные помехи в работе и пути их преодоления.

Особенно важную роль в организации агроснабжения имеют научно-практические разработки ученых Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Экономики и Организации Сельского хозяйства, Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Агротехники, Азербайджанского Аграрного Университета при внедрении лизинга техники для аграрного сектора. Практическая работа, начатая специалистами, получила затем большой резонанс в научных организациях и дала положительные результаты. Был выполнен ряд исследовательских работ, результаты которых нашли широкое внедрение в практике лизинговой деятельности.

Вместе с тем возможности лизинга огромные и еще не полностью изучены. Так, пока все еще нет четкой методики оценки эффективности лизинга техники в различных сферах ее использования, не исследован диапазон действия лизинга. В частности не изучена возможность лизинга восстановленной техники, а точнее организация ремонта машин через лизинг, эффективность этой работы и ряд других проблем.

Учеными Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Экономики и Организации Сельского хозяйства, Азербайджанского Научно-Исследовательского Института Агротехники, Азербайджанского Аграрного Университета и других организаций ведутся исследования по решению этих задач, подготовлено ряд предложений, которые во многих регионах страны находят применение.

Список используемой литературы

1. Вердиев А.Ч., Караев И.Ш. Экономические проблемы аграрного рынка. Баку, Ширваняшр, 2000, 258 с.
2. Зимин Н.Е. Рекомендации по установлению экономических взаимоотношений при техническом сервисе в условиях рынка. М.: Колос, 1995, 56 с.
3. Конкин Ю.А. Износ и амортизация техники в сельском хозяйстве. М.: 1998, 346 с.
4. Кряжков В.М. Надежность и качество сельскохозяйственной техники. М.: Агропромиздат, 1999, 343 с.
5. Михлин В.М. Управление надежностью сельскохозяйственной техники. М.: Колос, 2004, 218 с.

6. Салахов С.В. Проблемы государственного регулирования в аграрном секторе Баку: Нурлар, 2004, 504 с. (на азерб. языке)
7. Селиванов А.И., Артемьев Ю.Н. Теория надежности и ремонта сельскохозяйственной техники. М.: Колос, 1998, 268 с.

Реферат (интернетная версия)

Термин «Устойчивое развитие» впервые был использован на конференции по охране окружающей среды и развитию, состоявшейся в 1987 году в Брунтланде. Под устойчивостью подразумевается состояние развития, при котором предупреждение спроса становится возможным. При этом устойчивость отражает в себе отсутствие угрозы для будущих поколений. Устойчивое развитие состоит из двух взаимосвязанных компонентов. Первый из них представляет собой понятие потребления, которое является главным параметром физического существования людей. В нынешних условиях глобализации системы международных экономических отношений тенденции поляризации и расслоения общества усугубились. С этой точки зрения важнейшим компонентом, необходимым для физического существования населения, в особенности его малообеспеченных категорий, считается потребление. Потребление в основном отражает наличие возможностей жизни населения в рамках физиологических норм питания;

Второй важный компонент обеспечения устойчивого развития – ограничения. Они, в основном, предполагают систему мер, направленных на предотвращение загрязнения окружающей среды с точки зрения предупреждения существующих нужд и будущих потребностей людей, а также ограничение использования технологий, необходимых для охраны окружающей среды и экологии.

Проведенные исследования показали, что экономические изменения, имевшие место в последние годы, а также колебания рыночных структур, в конечном итоге, превращают задачу обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства в объективную необходимость. Обеспечение устойчивого развития сельского хозяйства, по сути, связаны с возникновением противоречий между ростом цен на топливо и энергоносители и материально-технических ресурсов, с одной стороны, и с результатами производства, с другой стороны. В конечном итоге это ограничивает рост цен и возможности малообеспеченных слоев населения приобретать готовые продукты на рынки. В действительности устойчивое развитие сельского хозяйства становится результатом двух противоречивых моментов. Первый из них связан с тем, что прирост производства сельскохозяйственной продукции не основан на интенсивных технологиях, что, в конечном итоге, ослабляет темпы роста производства, а второй – наличие расслоения общества приводит к ослаблению возможностей малообеспеченных семей приобретать готовую продукцию. Точнее, высокие темпы роста цен ограничивают возможности всех слоев общества приобретать продукцию в рамках минимального потребительского бюджета. Таким образом, устойчивое развитие сельского хозяйства служит повышению возможностей устранения противоречивых моментов, как с экономической, так и с социальной точки зрения.

Термин «Устойчивое развитие» впервые был использован на конференции по охране окружающей среды и развитию, состоявшейся в 1987 году в Брунтланде. Под устойчивостью подразумевается состояние развития, при котором предупреждение спроса становится возможным. При этом устойчивость отражает в себе отсутствие угрозы для будущих поколений. Устойчивое развитие состоит из двух взаимосвязанных компонентов. Первый из них представляет собой понятие потребления, которое является главным параметром физического существования людей. В нынешних условиях глобализации системы международных экономических отношений тенденции поляризации и расслоения

общества усугубились. С этой точки зрения важнейшим компонентом, необходимым для физического существования населения, в особенности его малообеспеченных категорий, считается потребление. Потребление в основном отражает наличие возможностей жизни населения в рамках физиологических норм питания;

Второй важный компонент обеспечения устойчивого развития – ограничения. Они, в основном, предполагают систему мер, направленных на предотвращение загрязнения окружающей среды с точки зрения предупреждения существующих нужд и будущих потребностей людей, а также ограничение использования технологий, необходимых для охраны окружающей среды и экологии.

В целом, главная задача устойчивого развития в современных условиях состоит в эффективном удовлетворении нужд людей. Как было отмечено выше, процессы глобализации в системе международных отношений усугубляют тенденции социального расслоения в обществе, а это, естественно, влияет на деление членов общества на богатых и бедных, ослабление среднего класса. С этой точки зрения обеспечение устойчивого развития тесно связано, в основном, с удовлетворением потребностей всех слоев членов общества на материальные блага и услуги в равных условиях. При таком подходе к проблеме концепция устойчивого развития опирается на пять основных принципов:

1. Общество может устойчиво и долговременно развиваться, если каждый член общества в состоянии эффективно удовлетворить свои будущие потребности;

2. Природные ресурсы с точки зрения эксплуатации носят относительный характер, а это связано с тем, что современный уровень развития техники сопровождается с теми или иными социальными напряжениями в деятельности человека.

3. Необходимо удовлетворить самые элементарные нужды всех членов общества и реализовать их жизнь в условиях нормального материального благосостояния. Без решения всех этих вопросов невозможно обеспечить долгосрочное и устойчивое развитие общества. В нынешних условиях наиболее важные проблемы связаны с экологическими и природными катастрофами. Кроме того, уже в условиях глобализации бедность также превращается в одну из наиболее важных проблем, решением которой занят весь мир.

4. Обеспечение нормального материального благосостояния в обществе достигается в основном, за счет широкомасштабных материальных и финансовых ресурсов, составляющих пропорцию с экологическими возможностями общества.

5. Между численностью населения, темпом его роста и потенциалом глобальной экосистемы планеты выявляются определенная обратная пропорция. Точнее, между темпами производства продукции в сфере материального производства и объемом прироста выявляются определенные противоречия, что в конечном итоге создает определенные проблемы в удовлетворении потребности населения на сельскохозяйственную и продовольственную продукцию.

Следует отметить, что обратная пропорция между приростом численности населения и приростом производства продуктов питания в конечном итоге приводит к дефициту продуктов и резкому повышению цен. Именно для предупреждения всех таких явлений обеспечение устойчивого развития

производства в сельском хозяйстве имеет важное значение и вытекает из объективной необходимости. Необходимость устойчивого развития сельского хозяйства связано также с тем, что по сравнению с другими отраслями экономики капитальные вложения, выделяемые на аграрную сферу, находятся на довольно низком уровне, а это, в конечном итоге, ограничивает возможности осуществления эффективного расширенного воспроизводства в сельском хозяйстве. Кроме того, низкий уровень роста производства в сельском хозяйстве по сравнению с другими секторами экономики связан с тем, что в сельском хозяйстве развитие в основном осуществляется за счет экстенсивных факторов, вернее, неудовлетворение спроса на капитальные ресурсы в сельском хозяйстве, в конечном итоге ограничивает возможности привлечения интенсивных технологий, а это, в свою очередь, приводит к возникновению диспропорции между ростом численности населения и приростом производства, то есть к продовольственному дефициту и повышению уровня цен. Необходимость устойчивого развития сельского хозяйства приобретает особую актуальность в переходный период, в условиях осуществления изменений трансформационной направленности. Эта актуальность связана с тем, что в результате реформ, осуществляемых в переходный период, необходимая институциональная база сформирована недостаточно. Кроме того, ряд вновь формирующихся структур оказывается не в состоянии полностью выполнять поставленные перед ними задачи с точки зрения удовлетворения потребностей общества.

Проведенные исследования показали, что экономические изменения, имевшие место в последние годы, а также колебания рыночных структур, в конечном итоге, превращают задачу обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства в объективную необходимость. Обеспечение устойчивого развития сельского хозяйства, по сути, связаны с возникновением противоречий между ростом цен на топливо и энергоносители и материально-технических ресурсов, с одной стороны, и с результатами производства, с другой стороны. В конечном итоге это ограничивает рост цен и возможности малообеспеченных слоев населения приобретать готовые продукты на рынках. В действительности устойчивое развитие сельского хозяйства становится результатом двух противоречивых моментов. Первый из них связан с тем, что прирост производства сельскохозяйственной продукции не основан на интенсивных технологиях, что, в конечном итоге, ослабляет темпы роста производства, а второй – наличие расслоения общества приводит к ослаблению возможностей малообеспеченных семей приобретать готовую продукцию. Точнее, высокие темпы роста цен ограничивают возможности всех слоев общества приобретать продукцию в рамках минимального потребительского бюджета. Таким образом, устойчивое развитие сельского хозяйства служит повышению возможностей устранения противоречивых моментов, как с экономической, так и с социальной точки зрения.

В целом, невозможно представить себе систему мер, направленных на устойчивое развитие сельского хозяйства в отрыве от экономики в целом. Но вместе с тем, этот аспект содержит определенные противоречивые моменты. Так, наличие у сельского хозяйства специфических особенностей влияет на уровень его развития по сравнению с другими отраслями экономики. С этой точки зрения, обеспечение динамического развития сельского хозяйства должно осуществляться

как в аспекте динамического развития национальной экономики, так и в качестве отдельно взятой системы с учетом специфических особенностей отрасли.

Поэтому, меры, направленные на обеспечение устойчивого развития экономики, в том числе сельского хозяйства в современных условиях приобретают особую актуальность, и этот процесс связан с резкими различиями на уровне развития и проявления глобализации в системе международных отношений. Мунасинкхе и В.Круз считают, что существующие концепции удовлетворения устойчивого развития появились несколько десятилетий тому назад и меры, осуществляемые в настоящее время, в той или иной форме основаны на этом опыте. По мнению А.Печчеи, Э.Пестера и Я.Тембергена, процессы возникновения и разработки концепции устойчивого развития в той или иной форме были непосредственно связаны с деятельностью, осуществляемой в рамках Римского клуба.

Целый ряд концепций о целях устойчивого развития, представленных на обсуждение в Римском клубе, стали важной базой концепций ограниченного роста и динамического равновесия. Естественно, эти идеи принадлежат А.Печчеи и Э.Пестеру. В целом общая черта всех выше названных подходов заключается в том, что темпы экономического развития в глобальных экономических системах носят практически ограниченный характер. Это, в первую очередь, связано с ограниченным характером материально-технических, финансовых и энергетических ресурсов. В частности, с точки зрения обеспечения устойчивого развития в сельском хозяйстве одним из факторов, актуализирующих этот процесс, является то, что земельные ресурсы, как средство производства в сельском хозяйстве, ограничены, и увеличивать их невозможно. С точки зрения обеспечения устойчивого развития сельского хозяйства главное средство связано с повышением плодородия почв и интенсификацией производства, а это, в условиях дефицита ресурсов встречается со специфическими сложностями. Следует отметить, что количественный рост не играет существенной роли, как с экономической точки зрения, так и с точки зрения развития эволюции биологических систем. В этом смысле еще один противоречивый момент заключается в том, что ограниченный характер ресурсов и развитие процесса интенсификации в этом аспекте должны сопровождаться загрязнением окружающей среды и качественного совершенствования в этой сфере. При таком подходе ограниченный прирост во всех сферах экономики, включая сельское хозяйство, по сути, должны привести к динамическому равновесию. Следует иметь в виду, что вообще любая живая система постоянно обновляется. С этой точки зрения и в экономических системах существуют специфические особенности. Точнее, совершенствование экономических систем, осуществление реформ, направленных на устранение противоречий между характером производительных сил и производственных отношений, является объективной необходимостью.

Список использованной литературы

1. Петриков А.В., Устойчивое развитие сельской местности в России и направления научных исследований. Российская Академия сельскохозяйственных наук, Всероссийский институт аграрных реформ и сельского развития. Никоновское чтение. М.:2001, 516с.
2. Попов Н.А. Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства. Москва-2001, 352 с.

Касумова И. Т.

старший преподаватель

Азербайджанского Государственного Аграрного Университета

Реферат (интернетная версия)

Полевые опыты были проведены исследованы в 1988 – 1999 гг. в Центральной Экспериментальной Базе ВНИИ кормов им. В.Р. Вильямса Территория ЦЭБ расположена от 30 км к северу от Москвы, которая входит в первый агроклиматический район области.

После комплексного изучения отдельных гибридов *Festulolium* в сравнении с родительскими видами были выделены элитные формы, превосходящие родительские и созданы на их основе исходный материал. На втором этапе исследований данный гибрид выращивался в условиях Западной зоны Азербайджана. Новое исследование было направлено на изучение экологической стабильности урожая и экологически безопасного качества гибридов *Festulolium Lolium perenne* (местный сорт, контроль).

Цель экологического испытания – изучение адаптации и зимостойкости интродукционных сортов. Наблюдения динамики отрастания гибридов через каждые 10 дней показали, что они имеют тенденции на контрольные сорта. Изучая динамику отрастания гибридов, нами установлено, что все гибриды хорошо адаптированы на экологическую обстановку Западной зоны Азербайджана. Такие гибриды как райграсс однолетний х овсяница тростниковая, овсяница тростниковая х райграсс пастбищный, райграсс итальянский х овсяница луговая, райграсс пастбищный х овсяница луговая (Тандем), райграсс однолетний х овсяница луговая не только хорошо адаптировались, но даже превысили по динамике отрастания местных сортов.

Быстрый темп отрастания гибридов дает возможность использовать их в разных целях: как пастбищное, как сенокосное использование, также и как декоративное растение.

Зимостойкость гибридов на 98-100% указывает их ценность для местных условий Азербайджана. Кормовая ценность новых сортов является очень важным критерием. Изучение разных режимов использования гибридов указывал, что в пастбищном использовании содержание сырого протеина составляет 18-25%, углеводы 13-25% и «*in vitro*» переваримость 77-82%. В сенокосном использовании соответственно: 8-14%, 6, 1-9,9%, 37-46%. Параллельно высокому качеству новый сорт должен иметь и высокую урожайность, хотя между урожайностью и содержанием сырого протеина существует отрицательная корреляция. В среднем за три года, как результат производственных исследований 1999 – 2000 гг., при пастбищном использовании получено 250-411 ц/га зеленой массы, 58-83 ц/га сухой массы, в сенокосном использовании 294-531 ц/га зеленой массы, 85-120 ц/га сухой массы. Семенная урожайность гибридов за три года составила 17-35 ц/га. Второе важное направление экологической селекции – создание энергетически эффективных сортов. В результате исследований, проводимых в условиях Московской области и Западной зоны Азербайджанской Республики гибриды наряду с высокой урожайностью сухой массы и кормовой ценностью, показали и высокую энергетическую питательность, которая превышала контрольный местный сорт: при пастбищном - 0,82 э. к.ед. и 0,08 к. ед. (в 1 кг сухого вещества); при сенокосном использовании – 0,38 э. к. ед. и 0,28 к. ед. (в 1 кг сухого вещества). Несмотря на низкие показатели энергетической питательности при сенокосном использовании, урожайность почти в два раза больше, чем при пастбищном использовании, что дает возможность накоплению достаточной энергетической питательности.

Потребность пищевых продуктов населения является постоянной и ежедневной проблемой и обеспечивается за счёт животноводческих продукций. Численность населения увеличивается в геометрической прогрессии, но пищевые ресурсы со временем

уменьшаются и не соответствуют потребностям населения, так как во многих странах мира господствует белковый голод. Единственный путь предотвратить эту опасность, созданием полной высококачественной кормовой базы, которая увеличивает развитие животноводства и животноводческой продукции.

Существуют многочисленные способы создания полной высококачественной кормовой базы. В достижении данной цели в самый короткий срок и станет эффективным путь создания новых более продуктивных и более качественных сортов кормовых культур. Созданная в 1993-году экологическая селекция ставит более конкретные требования: новый сорт должен иметь экологическую пластичность; экологически стабильную урожайность и качество корма.[1]

Для создания таких сортов мировые учёные путём отдалённых скрещиваний родов *Festuca* и *Lolium* получили разные комбинации гибридов *Festulolium*. Такие сорта, такие как: *Kenxay*, *Poulito*, *Tandem*, *Elmet*, *Prior*, *Sabrina*, Изумрудный, *Hykor*, *Peryn*, *Perseus*, *Felina* широко используются во многих странах мира- во Франции, Голландии, Германии, Великобритании, Австралии, Японии, Турции, Канаде и т.д. Изучены гибриды *Festulolium* на НИИ земледелия Литвы, селекцентре Украины и ВНИИ кормов им. В. Р. Вильямса Российской Федерации на практическом и теоретическом уровне. Следует отметить, что в нашем исследовании были использованы гибридные сорта, привезённые из Голландии *Tandem* и из Великобритании *Elmet* и *Prior*. В задачу исследований входило: оценка гибридов по комплексу хозяйственно-ценных признаков, такие как: зимостойкость, скороспелость, продуктивность, качество корма и выделение лучших гибридных комбинаций и отдельных генотипов внутри комбинаций; установление уровня варьирования хозяйственно-полезных признаков гибридных комбинаций и возможности дальнейших отборов; изучение корреляционных зависимостей между признаками, связанными с качеством корма и продуктивностью; экологическое испытание гибридов в условиях Западной зоны Азербайджана и выделение перспективных форм с экологически стабильной продуктивностью и качеством для селекции. Для выполнения выше поставленной цели был привлечён исходный материал различного эколого-географического происхождения. Нами было оценены местные и зарубежные сорта, отдалённые гибриды, полученные от скрещивания родов *Festuca* и *Lolium* по сравнению с четырьмя родительскими формами: *Festuca pratensis*, *Festuca arundinacea*, *Lolium multiflorum*, *Lolium perenne*.

Полевые опыты были проведены в 1988 – 1999 гг. в Центральной Экспериментальной Базе ВНИИ кормов им. В.Р. Вильямса. Территория ЦЭБ расположена от 30 км к северу от Москвы, которая входит в первый агроклиматический район области.

Закладка опытов, учёт и наблюдения проведены в соответствии с методиками ВИК(1985) и ВИР(1986). Содержание же азота определяли калориметрическим методом после мокрого озеленения серной кислотой с использованием индефенольной зелени на автоанализаторе «Техником» (Самохвалов, Чечеткина, 1974). Содержание водорастворимых углеводов определяли микрометодом по Бертрану, а переваримость сухого вещества определяли методом «in vitro» (Tilley, Terry, 1963) в модификации Jones, Hayward (1979) с применением ферментного препарата целловирудина.

После комплексного изучения отдалённых гибридов *Festulolium* в сравнении с родительскими видами были выделены элитные формы, превосходящие родительские и созданы на их основе исходный материал. На втором этапе исследований данный гибрид выращивался в условиях Западной зоны Азербайджана. Новое исследование было

направлено на изучение экологической стабильности урожая и экологически безопасного качества гибридов *Festulolium Lolium perenne* (местный сорт, контроль).

Материал исследований	
<i>Festuca arundinacea</i> (сорт Западный)	2n=42
<i>Lolium annual</i> x <i>Festuca arundinacea</i>	2n=28 (F ₈)
<i>Festuca arundinacea</i> x <i>Lolium perenne</i>	2n=28 (F ₈)
<i>Festuca arundinacea</i> x <i>Lolium multiflorum</i>	2n=42 (F ₈)
<i>Festuca pratensis</i> x <i>Festuca appenina</i>	2n=42 (F ₆)
<i>Lolium italicum</i> x <i>Festuca pratensis</i>	2n=28 (F ₈)
<i>Lolium perenne</i> x <i>Festuca pratensis</i> (Тандем)	2n=28 (F ₈)
<i>Lolium annual</i> x <i>Festuca pratensis</i>	2n=28 (F ₈)

Для того чтобы достичь поставленной цели, гибриды *Festulolium* исследованы в трёх режимах использования: пастбищной в «имитации», сенокосной и на получении семян в 9 вариантах и в 4 повторениях. Анализы, учёт и наблюдения проводились такими же методами, как и на первом этапе.

Цель экологического испытания – изучение адаптации и зимостойкости интродукционных сортов. Наблюдения динамики отрастания гибридов через каждые 10 дней показали, что они имеют тенденции на контрольные сорта. Изучая динамику отрастания гибридов, нами установлено, что все гибриды хорошо адаптированы на экологическую обстановку Западной зоны Азербайджана. Такие гибриды как райграс однолетний x овсяница тростниковая, овсяница тростниковая x райграс пастбищный, райграс итальянский x овсяница луговая, райграс пастбищный x овсяница луговая (Тандем), райграс однолетний x овсяница луговая не только хорошо адаптировались, но даже превысили по динамике отрастания местных сортов.

Быстрый темп отрастания гибридов дает возможность использовать их в разных целях: как пастбищное, так и сенокосное использование, так же и как декоративное растение.

Зимостойкость гибридов на 98-100% указывает их ценность для местных условий Азербайджана. Кормовая ценность новых сортов является очень важным критерием. Изучение разных режимов использования гибридов указывал, что в пастбищном использовании содержание сырого протеина составляет 18-25%, углеводы 13-25% и «in vitro» переваримость 77-82%. В сенокосном использовании соответственно: 8-14%, 6, 1-9,9%, 37-46%. Параллельно высокому качеству новый сорт должен иметь и высокую урожайность, хотя между урожайностью и содержанием сырого протеина существует отрицательная корреляция. В среднем за три года, как результат производственных исследований 1999 – 2000 гг., при пастбищном использовании получено 250-411 ц/га зелёной массы, 58-83 ц/га сухой массы, в сенокосном использовании 294-531 ц/га зелёной массы, 85-120 ц/га сухой массы. Семенная урожайность гибридов за три года составила 17-35 ц/га. Второе важное направление экологической селекции – создание энергетически эффективных сортов. В результате исследований, проводимых в условиях Московской области и Западной зоны Азербайджанской Республики гибриды наряду с высокой урожайностью сухой массы и кормовой ценностью, показали и высокую энергетическую питательность, которая превышала контрольный местный сорт: при пастбищном - 0,82 э. к.ед. и 0,08 к. ед. (в 1 кг сухого вещества);

при сенокосном использовании – 0,38 э. к. ед. и 0,28 к. ед. (в 1 кг сухого вещества). Несмотря на низкие показатели энергетической питательности при сенокосном использовании, урожайность почти в два раза больше, чем при пастбищном использовании, что дает возможность накоплению достаточной энергетической питательности.

Нами был изучен корреляционный анализ признаков таких как: взаимосвязь продуктивности с высотой и кустистостью растений. Нами было анализировано, что продуктивность зелёной и сухой массы с одного растения тесно связана с высотой и кустистостью растений ($r = 0,69-0,79$), что утверждает литературные источники (Холмс И.Н., Рашаль И.Д., 1980). Взаимосвязь между продуктивностью и «in vitro» переваримостью значительно велико ($r = 0,52-0,69$). Коэффициент корреляции между продуктивностью и сырого протеина отрицателен ($r = -0,48$), что утверждают литературный источник (Bingham J., 1981). В ходе исследования было установлено, что в пастбищном использовании гибридов имеется достаточное количество урожайности и высокого качества корма.

При вычислении экономической эффективности по академику Н. Н. Баранову выяснилось, что гибридные сорта обладают большей экономической эффективностью, чем местный контрольный сорт. При пастбищном режиме использования в среднем было получено чистого дохода на сумму 1321 манат, а в сенокосном режиме использования чистый доход составил 1900 манат. А это, в свою очередь, показывает увеличение урожайности и экономической эффективности относительно местного сорта в 1,5 – 2 раза. Одним из главных направлений современных научных исследований является научная обоснованность и разработка агроэкологических методов, позволяющих с наименьшей энергозатратой увеличить урожайность в 1,5-2 раза (www ВНИИ кормов 2008). Из-за разновидности родительских форм гибридов, обладающих дифференциальным временем спелости, создается возможность к системному выпасу животных при культурном пастбище-сенокосе. В результате, создаются условия долговременного питания сочными свежими кормами.

Ещё в 50-ых годах прошлого века, смешанный посев многолетних кормовых злаковых и бобовых культур проводился, как государственное мероприятие в Азербайджане. Смешанный посев кормовых злаковых и бобовых культур с увеличением урожайности увеличивается в 2 раза. Поэтому чтобы предотвратить болезнь тимпанита у животных, вызванную при кормлении бобовыми культурами, нужно:

Учитывать высокую урожайность, зимостойкость и быстрое отрастание после укоса райграсса - овсяницевого гибридов можно использовать с большим успехом для улучшения летних пастбищных экосистем Азербайджанской Республики. Поскольку, 32-46% летних пастбищ составляют многолетние злаковые травы, которые дают большую возможность обеспечить животноводство, свежей, сочной и зеленой травой более чем 7 месяцев, что позволит увеличить продуктивность и качество мясных и молочных продуктов.

1. Учитывать, что в Азербайджанской Республике развито хлопководство, использование этих гибридов в севообороте, как предшественников смешанных посевов с многолетними бобовыми кормовыми травами, поможет предотвратить заражение вилтом хлопчатника, что в свою очередь, увеличит урожайность и улучшит качество (почвы и биомассы) в агроэкосистемах.

2. Дифференцировать срок пастбищного и сенокосного использования этих гибридов, что позволит широко использовать их в системном выпасе скота в летних пастбищах Азербайджанской Республики.

3. Успешно использовать эти гибриды для озеленения городов и рекреационных зон, в особенности при создании Партерных газонов (овсяница луговая и овсяница аппенинская), а это создаст в свою очередь зеленый фон из-за отсутствия генеративных побегов после первого укоса.

4. Интродуцировать из Великобритании гибридные формы Элмет и Приор, из-за показателей низкой зимостойкости (33%) при проведении опытов в Московской области, которые не были избраны, как элитные формы. Но, несмотря на это, эколого-климатические условия Азербайджанской Республики дают большие возможности для изучения и внедрения вышеуказанных гибридных форм в дальнейших научных исследованиях.

Таким образом, применение севооборота смешанного посева кормовых злаковых и бобовых культур улучшает плодородие и агрономическую структуру почв, а также предотвращает болезни у предшествующих культур (вилт у хлопчатника и т. д.).

Список используемой литературы

1. Баранов Н.Н. Экономика удобрений и гербицидов. М.: «Колос» 1964. с -432
2. Данилова Г.А. Некоторые итоги и перспективы селекции зерновых культур для нечерноземной зоны. // Селекция и семеноводство. М.: 1993 №2
3. Кильчевски А.В. - Основные направления экологической селекции растений. 1993 С.и С. №3
4. Основные направления научных исследований ВНИИ кормов. 2008, www.vniikormov.com
5. Bingham J. The achievements of convential plant breeding. Phil. Trans. R. Soc. Lond. B 292, 441-455 (1981)

Реферат (интернетная версия)

На современном этапе развития Азербайджанского аграрного сектора, наряду с причинами общеэкономического характера, обусловлен несовременностью материально-технической базы сельского хозяйства, которая вместе с трудовыми и земельными ресурсами является: важнейшим элементом производственного потенциала отрасли.

Одним из действенных механизмов доукомплектования машинно-тракторного парка, воспроизводства технического потенциала отрасли является лизинг на основе государственной и частных инвестиций в эту сферу. Пока еще не многолетняя отечественная практика, научные исследования и зарубежный опыт подтверждают тот факт, что развитие лизинговых отношений в аграрном секторе является менее затратной формой быстрого и эффективного обеспечения сельхозтоваропроизводителей основными видами тракторной и сельскохозяйственной техники, обновления машинно-тракторного парка. А для некоторых хозяйств это, пожалуй, вообще единственный способ приобретения техники.

Проведенные нами исследования свидетельствуют о том, что агролизинг сельскохозяйственной техники и животных пока остается самым действенным механизмом восстановления машинно-тракторного парка и воспроизводства племенного поголовья сельскохозяйственных животных.

Агролизинг, особенно с привлечением бюджетных ресурсов, очень привлекателен для сельхозтоваропроизводителя, так как удорожание, например, сельскохозяйственной техники к её балансовой стоимости по окончании договора лизинга, что значительно ниже ожидаемой суммарной инфляции за период действия договора.

Не менее выгоден он и для поставщиков объектов лизинга, так как для них создаются благоприятные возможности для расширения рынков сбыта своей продукции, скорейшей её реализации.

Научные изыскания позволили сформулировать основные приоритетные направления на совершенствование основных элементов организационно-экономического механизма лизинговых отношений в аграрном секторе.

В Республике наметилась тенденция в формировании и развитии крупных интегрированных агропромышленных структур, которые потенциально готовы осуществлять функции вторичных лизингодателей, т.к. в подобного рода формированиях финансовый потенциал значительно выше, чем у большинства традиционных поставщиков техники по лизингу.

В процессе регионального исследования лизинговых отношений было сформулировано понятие его отраслевого вида - агролизинг. Лизинг - это и вид инвестиционной деятельности по приобретению имущества, это и комплекс имущественных отношений, связанный с передачей оборудования в аренду; это и кредит, предоставляемый лизингодателем лизингополучателю; это и своеобразная организационная форма предпринимательской деятельности. Он имеет материально-вещественную основу и социально-экономическое содержание, поскольку выражает определенное взаимодействие элементов производительных сил и производственных отношений.

Лизинговые отношения в аграрном секторе должны развиваться с учетом следующих основных принципов: возвратность лизинговых платежей; минимизация издержек при формировании стоимости лизингового договора; дифференцированный отбор лизингополучателей; право выбора сельхозтоваропроизводителем как поставщика (изготовителя оборудования и техники) объекта лизинга, так и самого лизингодателя, реинвестирование лизинговых платежей в новые лизинговые сделки; льготный подход в

На современном этапе развития Азербайджанского аграрного сектора, наряду с причинами общеэкономического характера, обусловлен несовершенством материально-технической базы сельского хозяйства, которая вместе с трудовыми и земельными ресурсами является: важнейшим элементом производственного потенциала отрасли.

Одним из действенных механизмов доукомплектования машинно-тракторного парка, воспроизводства технического потенциала отрасли является лизинг на основе государственной и частных инвестиций в эту сферу. Пока еще не многолетняя отечественная практика, научные исследования и зарубежный опыт подтверждают тот факт, что развитие лизинговых отношений в аграрном секторе является менее затратной формой быстрого и эффективного обеспечения сельхозтоваропроизводителей основными видами тракторной и сельскохозяйственной техники, обновления машинно-тракторного парка. А для некоторых хозяйств это, пожалуй, вообще единственный способ приобретения техники.

Форма экономических взаимоотношений сельхозтоваропроизводителей с предприятиями I сферы аграрной отрасли, лизинговыми компаниями через механизм лизинговых сделок является новой и мало изученной. В связи с этим вопрос о развитии агролизинговых операций в аграрном секторе Азербайджанской Республики в современных условиях приобретает особенно актуальное значение.

Проведенные нами исследования свидетельствуют о том, что агролизинг сельскохозяйственной техники и животных пока остается самым действенным механизмом восстановления машинно-тракторного парка и воспроизводства племенного поголовья сельскохозяйственных животных.

Агролизинг, особенно с привлечением бюджетных ресурсов, очень привлекателен для сельхозтоваропроизводителя, так как удорожание, например, сельскохозяйственной техники к её балансовой стоимости по окончании договора лизинга, что значительно ниже ожидаемой суммарной инфляции за период действия договора.

Не менее выгоден он и для поставщиков объектов лизинга, так как для них создаются благоприятные возможности для расширения рынков сбыта своей продукции, скорейшей её реализации.

Научные изыскания позволили сформулировать основные приоритетные направления на совершенствование основных элементов организационно-экономического механизма лизинговых отношений в аграрном секторе.

В отличие от зарубежных стран (США, Германия, Великобритания) в Азербайджанской Республике налицо проблема неразвитости лизинговых отношений в народнохозяйственном комплексе. Лизинговые отношения в мирохозяйственном комплексе свидетельствуют о том, что в лизинговом бизнесе на США приходится более 40% всего объема мирового лизинга. Если в Европе аграрии в общей структуре потребителей лизинговых услуг

занимают почти 10%, то на азербайджанских сельхозтоваропроизводителей на отечественном рынке лизинговых услуг приходится очень мало.

В аграрной сфере занимает одна компания - ОАО «Агролизинг», уставный капитал которой сформирован за счет средств Государственного бюджета в 2005-2006 годах предусматривается в сумме 100-150 млрд. манат.

Агролизинг получил развитие в основном с: участием государства. Тем не менее, бюджетные средства, выделяемые на агролизинг в субъектах Азербайджанской Республики, не позволяют решить проблему нормативного выбытия основных фондов.

В целом в Азербайджане сформировался механизм лизинговых отношений между субъектами аграрного сектора, но не все его элементы функционируют эффективно и требуют дальнейшего совершенствования. Механизм агролизинга должен быть восприимчив к научно-техническому прогрессу; более полно отражать интересы регионов; учитывать сезонный характер сельскохозяйственного производства и неравномерное поступление средств на счета сельхозтоваропроизводителей; отстаивать их интересы в получении качественной и высокопроизводительной техники; способствовать увеличению объемов бюджетных ассигнований; стимулировать эффективное использование имущества, переданного в лизинг содействовать выполнению договорных отношений в части возмещения лизинговых платежей.

Вложения негосударственных инвесторов в агролизинговый бизнес сравнительно незначительные. В основном это связано с двумя причинами: высокий кредитный риск: и непрозрачность ситуации.

В Республике наметилась тенденция в формировании и развитии крупных интегрированных агропромышленных структур, которые потенциально готовы осуществлять функции вторичных лизингодателей, т.к. в подобном рода формированиях финансовый потенциал значительно выше, чем у большинства традиционных поставщиков техники по лизингу.

В процессе регионального исследования лизинговых отношений было сформулировано понятие его отраслевого вида - агролизинг. Лизинг - это и вид инвестиционной деятельности по приобретению имущества, это и комплекс имущественных отношений, связанный с передачей оборудования в аренду; это и кредит, предоставляемый лизингодателем лизингополучателю; это и своеобразная организационная форма предпринимательской деятельности. Он имеет материально-вещественную основу и социально-экономическое содержание, поскольку выражает определенное взаимодействие элементов производительных сил и производственных отношений.

Агролизинг, как самостоятельное явление имеет свое собственное содержание и различные формы проявления, которые можно представить с разной степенью конкретности. В отличие, от традиционных форм лизинговых сделок, при агролизинге объектом сделки выступают не только движимое и недвижимое имущество, но и биологические объекты (племенной скот, элитные семена и др.). Еще одна особенность: речь идет о сезонном характере эксплуатации объектов, переданных в лизинг. В отличие от других отраслей реального сектора экономики, в сельском хозяйстве, объекты агролизинга перемещаются; по основному средству производства

(земле), а предметы труда (растения) находятся на одном месте; отмечается сильная зависимость отрасли от природных факторов, что значительно увеличивает хозяйственный риск и делает менее привлекательной данную отрасль для лизингодателей.

Лизинг племенных животных, в отличие от лизинга сельхозтехники, также имеет свои особенности. Если использование новой сельскохозяйственной техники, переданной в лизинг, позволяет, как правило, сразу же поднять производительность труда, а элитные семена повысить урожайность в текущем году, то в племенном животноводстве отдачи приходится ждать довольно таки: долго (продуктивный, возраст в молочном скотоводстве - начинается в 30-32 месяца, в свиноводстве - в 20-24 месяца, в яичном птицеводстве - в 5-6 месяцев). Предлагаем законодательно закрепить отсрочку лизинговых платежей: на срок до 12-ти месяцев в случаях, когда предметом лизинга являются племенные животные.

Лизинговые отношения в аграрном секторе должны развиваться с учетом следующих основных принципов: возвратность лизинговых платежей; минимизация издержек при формировании стоимости лизингового договора; дифференцированный отбор лизингополучателей; право выбора сельхозтоваропроизводителем как поставщика (изготовителя оборудования и техники) объекта лизинга, так и самого лизингодателя, реинвестирование лизинговых платежей в новые лизинговые сделки; льготный подход в распределении финансовых ресурсов для лизингополучателей, конкурсный отбор поставщиков объектов лизинга, лизинговых, сублизинговых и страховых компаний.

Разработка и апробация методики сравнительной оценки вариантов расчета лизинговых платежей, позволили сделать вывод о том, что необходим дифференцированный подход при разработке договоров лизинга в части установления размеров и форм лизинговых платежей (денежные, смешанные, компенсационные). При заключении договоров лизинга с финансово устойчивыми хозяйствами лизинговые платежи следует рассчитывать с использованием методики, основанной на теории финансовых рент. Для финансово ослабленных и низкорентабельных хозяйств необходимо увеличить срок договора: лизинга до максимального срока службы предмета лизинга. При осуществлении лизинговых операций с коммерческими субъектами, нижним пределом вознаграждения лизингодателя считать ставку по депозитам Центрального Банка Азербайджанской Республики.

Требуется совершенствование действующее законодательство о лизинге, особенно в части агролизинговых отношений, которые осуществляются с участием государства. Считаем, что условия договора агролизинга и соответственно его правовое регулирование должны учитывать специфику сельскохозяйственного производства. Необходимо, на наш взгляд, закрепить в законе для агролизингополучателей более льготные условия, так как среди субъектов агролизинговой сделки, они являются наиболее экономически слабой стороной.

Необходимо законодательно закрепить норму о том, что при осуществлении, агролизинговых сделок (за-счет бюджетных-ассигнований) не

допускается пересмотр размера лизинговых платежей в течение всего срока договора лизинга, а также списание в бесспорном порядке сумм лизинговых платежей со счета лизингополучателя; в случае неперечисления последним лизинговых платежей более двух раз подряд.

В разрезе субъектов Азербайджанской Республики считаем целесообразным на базе региональных агроуправленческих структур создать специальные подразделения, которые будут осуществлять мониторинг в сфере лизингового бизнеса, отслеживать деятельность банковских и страховых компаний, предприятий материально-технического снабжения и агротехсервисного обслуживания, других структур, которые имеют прямое или косвенное отношение к лизингу сельскохозяйственной техники, и племенных животных. Такие подразделения будут оказывать потенциальным контрагентам лизинговых договоров платные маркетинговые и консалтинговые услуги.

Список используемой литературы

1. Андреев П.А., Баутин В.М. и др. Лизинг. М.: 2003, 286 с.
2. Зангиев А.А., Дидманидзе О.Н., Митягин Т.Е. Повышение эффективности работы сервисных служб машинно-технологических станций. М.: Агроконсалт, 2001, 107 с.
3. Регуш В.В., Пацкалев А.Ф., Маркова Г.В. и др. Восстановление и развитие технического потенциала сельского хозяйства. М.: ГУП «Агропрогресс», 2002, 184 с.
4. Смирнов А. Лизинговые операции. М.: Консалт-банкир, 1999, 201 с.
5. Толмачев А. Развивать отношения лизинга // АПК: экономика, управление. 1998, № 8, с. 48-54
6. Чекмарева Е. Лизинговый бизнес. М.: Экономика, 1993, 158 с.

Теоретические основы стимулирования экспорта сельскохозяйственной продукции

Гасымов Р.А.
аспирант АЗНИИЭ и ОСХ

Реферат (интернетная версия)

Исследования показывают, что повышение производства дает возможности для наилучшего удовлетворения потребностей и снижению импорта за счет производимой продукции внутри страны. Впоследствии проведенных анализов было выяснено, что существуют такие сельскохозяйственные продукты, что их производство может полностью удовлетворить потребности населения. Например, потребность населения в картофеле составляет 613,3 тыс. тона. В 2005 году производство картофеля было на 469,7 тыс. тон больше потребности населения. В случае составления 876,1 тыс. тон потребности населения на овощи и бахчевые культуры, в 2005 году объем овощей и бахчевых культур составлял 1456,8 тыс. тон. Сравнивая местное производство других сельскохозяйственных продукции с потребностью населения, становится ясным, что в производстве мяса, молока и яйца потребность склонна к норме. Все это показывает, что повышение производства сельскохозяйственной продукции в последние годы стало основной обязанностью аграрной политики.

В стране уже сформировалась достаточно широкая армия предпринимателей. Большое количество предприятий были вовлечены в сферу зарубежного экономического сотрудничества. В такой ситуации, одним из основных обязанностей нашей страны является оказание поддержки в повышении организованности субъектов рынка и направление усилий на сбор информации о нанесенном ущербе в результате иностранной конкуренции. Последний случай особенно актуален с точки зрения перспектив осуществления антидемпинговых мероприятий.

Как нам известно, качество управления зависит от уровня и изобилия информации, обоснованных на определенные постановления. А это в свою очередь, превращает подготовку базы точных данных относительно сферы иностранного экономического сотрудничества в одну из главных обязанностей для причастных органов республики. В рассматриваемой сфере, по нашему мнению, первым шагом может выступать сбор и разработка системы надежной и точной информации об участниках иностранной торговой деятельности. Выполнение этой задачи может раскрыть пути для выхода на мировые рынки нашей продукции и услуг, путем взаимной деятельности с аналогичными информационными системами зарубежных стран.

Факторы, обуславливающие условия международной торговли, можно сгруппировать в нижеприведенном виде: сущность природных ресурсов и климатических условий; географическое положение страны, научно-технический прогресс, развитие транспорта и инфраструктуры; демографический потенциал и формирование специализированных кадров в стране; ограниченность инвестиционно-капитальных ресурсов; низкий уровень технического потенциала; удовлетворение потребности в продукте питания; важность укрепления государственной независимости и т.д. Исследования показывают, что фактор иностранной среды играет особую роль в формировании потенциала аграрного производства и экспорта. К этим факторам относятся трудовые ресурсы, законы, механизмы государственного урегулирования, потребители и конкуренты. Важно учесть и косвенные факторы. К ним относятся: экономическое положение, научно-технический прогресс, социальные изменения, события, происшедшие в других странах и т.д.

Экономическая независимость Азербайджана и полноправная суверенность в межгосударственных отношениях делает важной формирование производственно-экономических отношений в сельском хозяйстве. В определении форм и направлений этих отношений необходимо учесть между народные нормы и принципы.

Аграрный сектор всегда играл существенную роль в развитии национальной экономики страны, а в будущем его роль и значимость еще больше увеличится. Аграрный сектор создает основу для развития многих отраслей экономики страны. Как видно из статистических данных 26,1% сельскохозяйственной продукции непосредственно используется для потребления, 19,1% расходуется в самом сельском хозяйстве, а остальное, больше половины, используется в промышленной отрасли. Аграрный сектор так же играет немаловажную роль в развитии международных и межгосударственных экономических отношений.

Но, несмотря на это в последние годы в последствии некоторых объективных и субъективных факторов, как и другие отрасли экономики, аграрный сектор также подвергся деградации, объем производства продукции снизился, создались трудности в повышении экономической рациональности и производства. Все виды сельскохозяйственной продукции уменьшились, в том числе снизилось производство и в промышленных предприятиях.

Осуществление преобразований в экономике страны и переход на рыночные отношения были определены как стратегические направления будущего развития для выхода из созданной ситуации. Впоследствии комплексных мероприятий, последовательно осуществленных с 1994-го года, стремление к уменьшению сельскохозяйственного производства было приостановлено, и тем самым обосновалось доверенное развитие важных отраслей экономики страны. Появилась возможность скоростного развития рыночных отношений в аграрном секторе республики, и были созданы новые положительные направления экономического развития аграрного сектора. Таким образом, в 2005 году по сравнению с 1995 годом зерновое производство увеличилось в 2,5 раза; картофельное производство – в 6,9 раз; овощное производство – в 2,6 раз; фрукты – в 1,9 раз; мясное производство – в 1,8 раз; молочное производство – в 1,5 раз, а производство яйца увеличилось в 1,9 раз. Впоследствии было выраженным увеличение производства обработанной продукции в обрабатывающей промышленной отрасли аграрного сектора.

Исследования показывают, что повышение производства дает возможности для наилучшего удовлетворения потребностей и снижению импорта за счет производимой продукции внутри страны. Впоследствии проведенных анализов было выяснено, что существуют такие сельскохозяйственные продукты, что их производство может полностью удовлетворить потребности населения. Например, потребность населения в картофеле составляет 613,3 тыс. тона. В 2005 году производство картофеля было на 469,7 тыс. тон больше потребности населения. В случае составления 876,1 тыс. тон потребности населения на овощи и бахчевые культуры, в 2005 году объем овощей и бахчевых культур составлял 1456,8 тыс. тон. Сравнивая местное производство других сельскохозяйственных продукции с потребностью населения, становится ясным, что в производстве мяса, молока и яйца потребность склонна к норме. Все это показывает, что повышение производства сельскохозяйственной продукции в последние годы стало основной обязанностью аграрной политики.

Учитывая практику зарубежных стран и интересы нашей страны, постараемся выявить взгляды относительно создания и усовершенствования механизма государственного урегулирования экспорта в Азербайджане. Одним из основных условий рациональной деятельности рыночной экономики является

привлечение предпринимательских организаций в процесс урегулирования народного хозяйства. Сотрудничество между государственными органами власти и предпринимательскими организациями необходимо на уровне политики зарубежной экономики. К сожалению, в рассмотренном направлении все еще не выявлен прогресс.

В стране уже сформировалась достаточно широкая армия предпринимателей. Большое количество предприятий были вовлечены в сферу зарубежного экономического сотрудничества. В такой ситуации, одним из основных обязанностей нашей страны является оказание поддержки в повышении организованности субъектов рынка и направление усилий на сбор информации о нанесенном ущербе в результате иностранной конкуренции. Последний случай особенно актуален с точки зрения перспектив осуществления антидемпинговых мероприятий.

В лице возможных направлений сотрудничества формальных и деловых кругов в отрасли урегулирования экспорта могут выступать: обсуждение предложений государственных и предпринимательских предприятий по поводу усовершенствования системы урегулирования, организация совещания с участием представителя высокой степени, передача этому совещанию некоторых функций области урегулирования. Формирование сотрудничества между государственными органами и профсоюзами в рассматриваемой отрасли может открыть возможности не только для предпринимателей, но и для повышения рациональности урегулирования путем общественной поддержки государственной деятельности.

Как нам известно, качество управления зависит от уровня и избытка информации, обоснованных на определенные постановления. А это в свою очередь, превращает подготовку базы точных данных относительно сферы иностранного экономического сотрудничества в одну из главных обязанностей для причастных органов республики. В рассматриваемой сфере, по нашему мнению, первым шагом может выступать сбор и разработка системы надежной и точной информации об участниках иностранной торговой деятельности. Выполнение этой задачи может раскрыть пути для выхода на мировые рынки нашей продукции и услуг, путем взаимной деятельности с аналогичными информационными системами зарубежных стран.

В ряду, необходимо выполняемых задач, в направлении усовершенствования системы урегулирования можно показать усиление механизма контроля над ценами экспортируемых продукции и услуг. Данный механизм необходимо направить на выполнение главных двух обязанностей: на повышение валютной прибыли страны и на допущение обвинения производителей в демпинге. А это в свою очередь, требует повышение деятельности в сфере анализа конъюктуры рынка мировых и местных товаров и услуг, определения эталонов цен с точки зрения интересов республики и формирование прочного сотрудничества с таможенными органами, которые проводят оперативную контроль в данной сфере.

Применение, рассматриваемого механизма, не должен запрещать экспорт с ценами ниже установленных цен, и должен предусмотреть возможность условий назначения необходимых обоснований соответственным органам. В это время, с целью сокращения случаев злоупотреблений и обеспечение сбалансированности

предпринимательских и государственных интересов, необходимо создать схему с совместным участием деловых и официальных кругов в процессе контроля, учитывая практику зарубежных стран.

Формирование имиджа марки «Азербайджанский продукт», повышение доверия к этой марке и расширение экспорта на этой основе ставит перед нами главной обязанностью применение механизма государственного контроля над качеством и соответствием международным стандартам нашей продукции, представляемой иностранному рынку. Подобный механизм используется как в экономически развитых странах, так и в остальных странах. Например, в Бангладеше к такому виду контроля привлечены сельскохозяйственная продукция и простая электроника. Естественно, что роль рассматриваемого механизма повысится относительно объема экспорта продукции обрабатывающей промышленности. Известно, что за счет производства местной сельскохозяйственной и обрабатываемой продукции не возможно полностью удовлетворить потребность населения в общественно важных видах продукции. Каждый экономический сектор специализируется по производству определенных видов продукции, а это необходимо для обмена производимой продукции. Специализация секторов производства и обмен товаров становится причиной трудового раздела между отраслями. Обмен между продуктами отдельных секторов создает форму межотраслевого трудового раздела. Например, таким образом создается обмен продукции между секторами сельского хозяйства, пищевой промышленности, машиностроения и нефтяного сектора. Как и в трудовом разделе внутри страны так и в зарубежных странах характерная особенность состоит в специализации производства и обмена товаров.

Факторы, обуславливающие условия международной торговли, можно сгруппировать в нижеприведенном виде: сущность природных ресурсов и климатических условий; географическое положение страны, научно-технический прогресс; развитие транспорта и инфраструктуры; демографический потенциал и формирование специализированных кадров в стране; ограниченность инвестиционно-капитальных ресурсов; низкий уровень технического потенциала; удовлетворение потребности в продукте питания; важность укрепления государственной независимости и т.д. Исследования показывают, что фактор иностранной среды играет особую роль в формировании потенциала аграрного производства и экспорта. К этим факторам относятся трудовые ресурсы, законы, механизмы государственного урегулирования, потребители и конкуренты. Важно учесть и косвенные факторы. К ним относятся: экономическое положение, научно-технический прогресс, социальные изменения, события, происшедшие в других странах и т.д.

Экономическая независимость Азербайджана и полноправная суверенность в межгосударственных отношениях делает важной формирование производственно-экономических отношений в сельском хозяйстве. В определении форм и направлений этих отношений необходимо учесть международные нормы и принципы.

Развитие производства внутри страны дает возможности для повышения прибыли страны. Особенно приемлема торговля между промышленно развитыми странами и странами, слабо развитыми с экономической стороны. Главной причиной этого является продажа по высокой цене промышленных изделий в

странах со слабым экономическим развитием. Характер экономических отношений между странами определяет так же политику иностранной торговли мировых стран.

Политика покровительства является политикой государства, которая применяется для обороны внутреннего рынка от иностранной конкуренции. Определение высоких таможенных пошлин для привозимой заграничной продукции, а так же количественное ограничение и определение валютной ограниченности экспортируемой продукции осуществляется путем постановления антидемпинговых пошлин.

Мировая экономика, сформированная как единая система в XX веке, является результатом промышленной революции, определяющей уровень качества, и международного трудового раздела. Иностранные экономические отношения постепенно играют важную роль в развитии национальной экономики. Иностранная торговля, международное движение капитала, научно-техническое сотрудничество, миграция рабочей силы и осуществленные в различных формах иностранные экономические отношения являются ведущим фактором в формировании мирового рынка.

Список используемой литературы

1. Аббасов А.Ф. «Продовольственная безопасность», Баку, 2007, 602 с.
2. Салахов С.В. «Проблемы государственного урегулирования аграрного сектора», Баку, 2005, 504 с.

Гурбанов М.А.
диссертант АЗНИИО и ЭСХ

Реферат (интернетная версия)

В настоящее время на основе приватизированных хозяйств действует коллективные, арендные предприятия, сельскохозяйственные производственные кооперативы, малые предприятия, сельские (фермерские) хозяйства. Новоиспеченные и проходящие процесс формирования частные сельскохозяйственные предприятия управляются законами Азербайджанской Республики и Уставом этих предприятий. Организационный механизм, управление частных сельскохозяйственных предприятий, должны опираться на демократические принципы. Их высшим органом управления должны быть общее собрание коллектива каждого хозяйства и предприятия, организованное на основе добровольства, а их управляющим органом президиум управления.

Основные принципы управления частными сельскохозяйственными предприятиями, созданные и действующие в разной форме, следующие: полное обеспечение суверенитета в хозяйственной деятельности предприятия; участие членов коллектива в хозяйственной деятельности предприятия, в управлении имуществом; избирательность руководящего органа коллектива; отчетность президиума управления только коллективу.

В результате проведенных исследований предлагается органы управления частными сельскохозяйственными предприятиями, принимая во внимание опыт частных хозяйств иностранных стран в области организационного механизма, региональные особенности республики, сформированную в длительные годы в системах сельского хозяйства инфраструктуру, существующее условие в связи с переходом на рыночные отношения. Органы управления частных сельскохозяйственных предприятий на республиканском уровне: производственная компания зерновых культур, производственная компания хлопковых культур, производственная компания табачных культур, производственная фирма овощных культур, компания виноградарство и виноделия. Завершение процесса формирования частных сельскохозяйственных предприятий в условиях рыночных отношений, развитие предпринимательства по видам деятельности может создать возможность действовать в форме фирмы, компании посредством концентрации производства, поставки, обработки и продажи, в том числе материально-технического снабжения и обслуживания и вхождение в интеграционные связи хозяйств одинакового производственного направления путем их кооперации. Анализ показывает, что зарождение огромных капиталистических хозяйственных систем в аграрном секторе, обеспечение интенсивного развития производства усиливает процесс интеграции. И в результате производство, поставка к потребителям продукции объединяется в единой системе.

По нашему мнению, в основных участках деятельности, в особенности в сельских (фермерских) хозяйствах, вступивших интеграционные и кооперационные отношения, в акционерных обществах, основанные на частном имуществе, в сельскохозяйственных производственных кооперативах на начальном этапе целесообразно применять маркетинговые услуги по производству Товара. Наряду с этим, подойдя с существующей позиции и учитывая трудности во внутреннем рынке надо держать в центре внимания организацию маркетинговых услуг по принципам рыночных отношений. Организация маркетинговых услуг по принципам рыночных отношений целесообразно в том случае, если имеется разные покупательские инструменты в разных рынках или преимущества, выданные на товар. Главное преимущество заключается в том, что хозяйство, предприятие, фирма должны устанавливать свои дела согласно нуждам потребителей, которые составят конкретный сегмент рынка. Такой принцип дает возможность тем, кто занимается видами предпринимательской деятельности, хозяйствам, фирмам, индивидуальным лицам найти выгодные рынки и реализовать свои продукты.

Повышение производства продукции, экономическая рациональность производства в условиях предпринимательской деятельности в аграрном секторе зависит наряду с другими факторами от создания непосредственно более гибкого, совершенного организационного механизма. Но для этого понадобится много времени. Так, несмотря на

то, что граждане, получив свои земельные и имущественные доли, создали сельскохозяйственные предприятия, организационные механизмы этих предприятий еще не сформированы. В аграрном секторе республики на разных периодах времени действовали различные организационные механизмы сельскохозяйственных предприятий и соответствующие этим структуры управления. В то же время в предприятиях были тесные взаимоотношения между прежним действующим организационным механизмом и его органами. Поэтому отказ в течение короткого времени от собранного опыта в этой области, формирование в хозяйствах структур управления, отвечающие новым, рыночным отношениям, требованиям интенсивного развития предпринимательства, еще вернее организационного механизма, считается относительно трудно разрешимой проблемой.

Но настоящий этап развития рыночных отношений, создание частных сельскохозяйственных предприятий, их формирование и развитие требует создания в этом направлении обладающей гибким механизмом организационной структуры, отвечающей требованиям предпринимательской деятельности. Так, предприятия, занимающиеся производством основных сельскохозяйственных продуктов в республике, их имущество длительное время были на подчинении государства. В условиях рыночных отношений приватизируя это имущество надо создать новые хозяйственные формы и развиваться, создавая новый организационный механизм, структуру управления соответственно требованиям частного предпринимательства. В последние годы, несмотря на серьезные шаги в этом направлении, допускаются некоторые недостатки в сфере развития сформированной предпринимательской деятельности, процесс их внедрения в жизнь задерживается. И это становится преградой на пути интенсивного развития новых хозяйственных форм, отрицательно влияет на рост производство продукции, увеличение ее экономической рациональности. Извлекать выгоду, используя многолетний опыт других государств, в направлении многономенклатурной приватизации имущества, относящиеся государственному хозяйству, является одним из значительных факторов.

Отказавшись от хозяйственных форм, основанных на государственном имуществе и установив свою деятельность на принципах рыночных отношений, Венгрия, Румыния, Германия, Польша, Чехия, Словакия, Болгария, а так же в социально ориентированной Китае, принявшие приватизацию имущества, как главное направление рыночной экономики, создание нового организационного механизма в аграрном секторе охватывал определенные этапы. Но формы и правила приватизации имущества в перечисленных странах осуществлены основываясь на различные принципы, и в настоящее время это дело продолжается с особенной последовательностью. В Китае экономические реформы ведутся на основе общих принципов и требований хозяйственных отношений, установленных в испытательных опытах ведущих мировых государств в направлении, учитывающем особенности Китая. Здесь в основном предусматривается две стороны своеобразных особенностей осуществления экономических реформ.

Во-первых, процесс обновления экономического развития взаимно связывается в первую очередь существующим состоянием социально-экономического развития страны. Эти особенности связывают с наличием высокого собственного веса (73%) сельского населения в стране, возникновением резких отличий в уровне развития производственных сил в провинциях, традициями и обычаями китайского народа, сформированной национальной психологией, определением соответствующей реальностям стратегии направления и характера проводимых экономических реформ. Во-вторых, удерживая господствующее состояние общественного имущества, этот процесс учитывает вопросы создать условие для развития разных экономических зон, расширить права самоуправления

государственных учреждений, создать на их основе условие на развитие форм акционирования как объединения и первичный эксперимент, осуществить развитие разных рыночных категорий, реформировать планирование, денежную систему и финансов, денежный оборот, усовершенствовать макроуправление экономики и иностранную торговлю, реорганизации заработной платы и социального обеспечения. А в Албании одна часть имуществ предприятий были проданы в процессе реформ, а другая часть распределена среди трудящихся бесплатно, учитывая их рабочий стаж.

Знакомство с опытом в этой области относительно высокоразвитых зарубежных стран показывает, что экономические реформы, особенно приватизация, проводится не одинаково, при ее проведении учитывается существующее обстоятельство, финансовые возможности и иные связанные с ними факторы. В то же время в каждой стороне при приватизации государственного имущества стараются правильно соблюдать общим принципам и не допускать ошибки в течение этого процесса, и чтобы имущество, в основном, досталось физическим и юридическим лицам, создающим его.

В настоящее время на основе приватизированных хозяйств действует коллективные, арендные предприятия, сельскохозяйственные производственные кооперативы, малые предприятия, сельские (фермерские) хозяйства. Новоиспеченные и проходящие процесс формирования частные сельскохозяйственные предприятия управляются законами Азербайджанской Республики и Уставом этих предприятий. Организационный механизм, управление частных сельскохозяйственных предприятий, должны опираться на демократические принципы. Их высшим органом управления должно быть общее собрание коллектива каждого хозяйства и предприятия, организованное на основе добровольчества, а их управляющим органом президиум управления.

Основные принципы управления частными сельскохозяйственными предприятиями, созданные и действующие в разной форме, следующие: полное обеспечение суверенитета в хозяйственной деятельности предприятия; участие членов коллектива в хозяйственной деятельности предприятия, в управлении имущества; избирательность руководящего органа коллектива; отчетность президиума управления только коллективу.

Независимо от сферы деятельности, распределителем продукции во всех созданных и будучи созданных хозяйственных формах, особенно в частных хозяйствах, должен быть сам коллектив этого хозяйства. Поэтому, частные хозяйства добровольно могут заключить договор с другими видами хозяйства и организациями для поставки, обработки и продажи продукции, а также продать продукцию на рынке потребительским предприятиям, организациям, частным лицам. Одновременно, частные сельскохозяйственные предприятия могут действовать на основе государственного заказа по производству разных видов продукции, особенности, пшеницы, хлопка, винограда, табаководства, животноводства и др. видов продукции. Конечно, это очень важно для формирования и развития частных сельскохозяйственных предприятий, а также их новых механизмов управления в настоящее условие не обеспеченности внутреннего рынка. Следовательно, государственные заявки, которые необходимо выдать, и будут выданы, должны быть согласованы на основе взаимного понимания, необходимо заключать договор, и цены продукции должны осуществляться на основе договора или свободных цен, учитывая темп инфляции. А также, во внутрихозяйственном бизнес плане должно найти свое отражение объем производства, условия договора, стоимость продукции, расходы, приобретаемая выгода и другие показатели.

В результате проведенных исследований предлагается органы управления частными сельскохозяйственными предприятиями, принимая во внимание опыт частных хозяйств иностранных стран в области организационного механизма, региональные особенности республики, сформированную в длительные годы в системах сельского хозяйства инфраструктуру, существующее условие в связи с переходом на рыночные отношения. Органы управления частных сельскохозяйственных предприятий на республиканском уровне: производственная компания зерновых продуктов; производственная компания хлопковых продуктов; производственная компания табачных продуктов; производственная фирма овощных продуктов; компания виноградарство и виноделия. Завершение процесса формирования частных сельскохозяйственных предприятий в условии рыночных отношений, развитие предпринимательства по видам деятельности может создать возможность действовать в форме фирмы, компании посредством концентрации производства, поставки, обработки и продажи, в том числе материально-технического снабжения и обслуживания и вхождение в интеграционные связи хозяйств одинакового производственного направления путем их кооперации. Анализы показывают, что зарождение огромных капиталистических хозяйственных систем в аграрном секторе, обеспечение интенсивного развития производства усиливает процесс интеграции. И в результате производство, обработка, поставка к потребителям продукции объединяется в единой системе.

Если учесть, что частные сельскохозяйственные предприятия в аграрном секторе республики специализируются по производству разных продуктов, интеграционные связи между этими хозяйствами становятся реализованными, в этом случае предлагаемую организационную структуру можно считать приемлемой. А также, можно создать ассоциацию, акционерные общества, компании по секторам, структуры управления в виде фирм как система управления частных хозяйств разного производственного направления на районном уровне.

В настоящее время огромное значение уделяется и на организацию маркетинговых услуг по производству товара в участках деятельности связи с формированием и развитием предпринимательства в сельском хозяйстве. Услуга маркетинга по производству товара составляет в основном по товарам повседневного потребления и пищевым продуктам.

По нашему мнению, в основных участках деятельности, в особенности в сельских (фермерских) хозяйствах, вступивших интеграционные и кооперационные отношения, в акционерных обществах, основанные на частное имущество, в сельскохозяйственных производственных кооперативах на начальном этапе целесообразно применить маркетинговые услуги по производству Товара. Наряду с этим, подойдя с существующей позиции и учитывая трудности во внутреннем рынке надо держать в центре внимания организацию маркетинговых услуг по принципам рыночных отношений. Организация маркетинговых услуг по принципам рыночных отношений целесообразно в том случае, если имеется разные покупательские инструменты в разных рынках или преимущества, выданные на товар. Главное преимущество заключается в том, что хозяйство, предприятие, фирма должны устанавливать свои дела согласно нуждам потребителей, которые составляют конкретный сегмент рынка. Такой принцип дает возможность тем, кто занимается видами предпринимательской деятельности, хозяйствам, фирмам, индивидуальным лицам найти выгодные рынки и реализовать свои продукты.

В настоящем этапе перехода на рыночную экономику создание многопрофильных хозяйств, учитывая переход процесса формирования по сферам деятельности предпринимательства, объем хозяйства, не существовании пока обеспеченного внутреннего рынка

целесообразно применение организационных норм маркетинговых услуг по функциональным, географическим принципам и принципам производства товара и рынка.

Исследования показывают, что на базе приватизированных хозяйств хлопководства, виноградарства, виноделия, овощеводства, по выращиванию фруктов, которые раньше были государственными, созданы и действуют разные хозяйственные формы - сельскохозяйственные производственные кооперативы, сельские (фермерские) хозяйства, малые предприятия, частные индивидуальные хозяйства. По-нашему, создание этих частных хозяйств в виде объединений организационно-производственных структур путем кооперации наиболее целесообразно.

Список используемой литературы

1. Алиев И. Исторические этапы сельского хозяйства Азербайджана и перспективы его развития. Б. 2004, 297 с.
2. Бабаев А.Т. Фермерские объединения. Новая форма организации в сельском хозяйстве. Гянджа, 2001, 30 с.
3. Бусыгин А.В. Предпринимательство. М., 2002, 640 с.
4. Волкова Н.А. Экономика сельского хозяйства. М., 2005, 271 с.
5. Минаков И.А., Сабетова А., Куликов Н.И. и др. Экономика сельскохозяйственного предприятия. М. Колос, 2003, 528 с.

Возможные пути использования опыта Европейского Союза (ЕС) в области предпринимательства

Оруджев А.И.
докторант

Реферат (интернетная версия)

Предпринимательство – важнейший атрибут рыночной экономики, пронизывающий все ее институты. Наиболее эффективный путь повышения конкурентоспособности и эффективности национальной экономики – развитие предпринимательства. В связи с чем большой интерес представляет исследования возможных путей использования опыта стран ЕС в области предпринимательства.

Поддержка малого бизнеса в странах Европы осуществляется как и в каждой стране в отдельности, так и на уровне ЕС. На наш взгляд, большой интерес представляет изучение этапов формирования системы наднациональных и национальных органов регулирования и содействия развитию предпринимательства, а также выработки политики его поддержки исходя как из общих целей развития Европейского Союза, так и с учетом исторических и национальных особенностей каждой страны-члена ЕС.

Для реализации прivityх программ развития малого и среднего предпринимательства в ЕС были созданы необходимые элементы инфраструктуры. При этом была обеспечена, на наш взгляд, успешность взаимодействия и функционирования системы однородных элементов инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства в рамках целостной общегосударственной и международной сети.

Для расширения межфирменного сотрудничества в начале 80-х г.г. было создано Бюро по сближению предприятий, имеющее свои представительства не только в странах ЕС, но и в 20 других странах мира. Через сеть своих отделений это Бюро получает заявки компаний различных стран и устанавливает между ними контакты по интересующим их проблемам.

Создание в рамках ЕС единой сети инновационных предпринимательских центров (ВІС) позволило применить единые методики и сходные требования к отбираемым предпринимательским проектам, а также эффективно использовать финансовые ресурсы, распределяемые в рамках программы ЕС. Это открывает большие возможности как перед центром, так и перед его пользователями. Так, исключается необходимость создания в каждом центре собственных информационных банков по всем направлениям деятельности и аккумулируются ресурсы, а предприниматели могут участвовать в различных программах ЕС и устанавливать деловые связи с партнерами в других европейских странах. Это также повышает конкурентоспособность малых предприятий в рамках общего рынка.

Таким образом, в ЕС сложилась система регулирования и содействия развитию малого и среднего предпринимательства, которая прошла в течение почти двух десятилетий несколько этапов в своем становлении, успешно действует в настоящее время в интересах как Евросоюза, так и каждой страны-участницы ЕС.

Предпринимательство – важнейший атрибут рыночной экономики, пронизывающий все ее институты. Наиболее эффективный путь повышения конкурентоспособности и эффективности национальной экономики – развитие предпринимательства. В связи с чем большой интерес представляет исследования возможных путей использования опыта стран ЕС в области предпринимательства.

Поддержка малого бизнеса в странах Европы осуществляется как и в каждой стране в отдельности, так и на уровне ЕС. На наш взгляд, большой интерес представляет изучение этапов формирования системы наднациональных и национальных органов регулирования и содействия развитию предпринимательства, а также выработки политики его поддержки исходя как из общих целей развития Европейского Союза, так и с учетом исторических и национальных особенностей каждой страны-члена ЕС.

Отдельные элементы наднациональной поддержки малого и среднего прослеживаются с начала 70-х годов. Так, в структуре аппарата Комиссии ЕС специальный отдел по вопросам политики в отношении малых, средних и ремесленных предприятий, а с 1973 г. функционирует Центр делового сотрудничества, призванный облегчить для этих предприятий поиск деловых партнеров, заключение кооперационных соглашений с соблюдением правил конкуренции в ЕС. Современные подходы ЕС к формированию политики в отношении малого и среднего бизнеса концептуально определились в первой половине 80-х годов. Вслед за провозглашением Европейским парламентом 1983 года годом малых и средних предприятий и индустрии ремесел был принят совместный документ Европарламента, Комиссии ЕС и Социально-экономического комитета, содержащий основополагающие принципы политики в отношении малого и среднего предпринимательства.

В 1985 году на встрече в Люксембурге было принято решение подготовить пакет мер, направленных на создание более благоприятной административной, налоговой и законодательной среды для развития малого и среднего предпринимательства. На основе статьи 235 Римского Договора эти задачи стали решаться в два этапа.

Первый этап представлял собой организацию в 1986 г. так называемых Специальных Сил по МСП (SME Task Force) и принятие программы действий, которая была оформлена в виде резолюции Совета. Затем была принята Резолюция по программе создания новых рабочих мест, в которой имелся раздел, касающийся содействия организации новых предприятий и росту занятости, и содержащий также ряд мер поддержки малого и среднего предпринимательства. В 1986 году была принята первая «Программа действий в поддержку малого предпринимательства» на период 1987-1994 г.г.

Второй этап начался с решения Сообщества в 1989 г. выделить больше средств на политику в области предпринимательства, было решено создать новый Генеральный Директорат XXIII, который теперь должен был кардинально отвечать за проведение в жизнь предпринимательской политики, где указанные обязанности поступили к нему от Специальных Сил по МСП, а также принять специальное решение Совета по этому поводу.

Это решение Совета явилось основой для последующего определения финансовых мер, которые основывались на четырех приоритетных областях деятельности, прилагаемых к Решению и получивших пакет финансовых средств в размере 110 млн. ЭКЮ на период с 1990 по 1993 г. В 1991 г. появилось новое решение Совета, представлявшее собой обновленный вариант программы 1989 г. и увеличившее ассигнованные суммы со 110 млн. ЭКЮ до 135 млн. ЭКЮ.

Решение Совета в 1993 г. учредило Долгосрочную Программу ЕС по усилению приоритетных областей и по обеспечению целостности и консолидации политики в отношении предприятий, особенно малых и средних в пределах Сообщества. Решение сопровождалось ассигнованием 112,2 млн. ЭКЮ на поддержку предпринимательства на период 1993-1996 г.г.

Договор о ЕС (так называемый Маастрихтский Договор) вступил в силу 1 ноября 1993 г. Статья 130 Договора создала новую и более конкретную законодательную основу для политики по отношению к предпринимательству. Кроме того, согласно 18-й Декларации Договора, Комиссии предписывалось уделять больше внимания анализу эффективности предлагаемого законодательства.

Подготовленный Комиссией «Белый документ» о развитии, конкурентоспособности и занятости предложил «дополняющую» стратегию помощи предприятиям, особенно

МСП, направленную на более эффективное использование экономических рычагов для повышения конкурентоспособности и роста занятости.

В 1994 г. Комиссия приняла Комплексную программу содействия МСП развитию средних, малых и ремесленных предприятий, направленную на увязывание воедино новых и уже существующих инициатив в глобальную структуру, обеспечивающую их комплексное и последовательное выполнение на более высоком уровне. Программа предлагала углубленное партнерство между всеми сторонами, заинтересованными в развитии малого и среднего предпринимательства в Сообществе на наднациональном, национальном и региональном уровнях с целью большей согласованности действий.

Данная комплексная программа предусматривала два вида действий: согласованная деятельность и финансовые вложения, которые собирались сделать Союз в развитие малого и среднего предпринимательства. В соответствии со статьей 130 Договора о ЕС согласованная деятельность направлена на содействие взаимным консультациям между странами-участницами и координацию их действий по мере необходимости.

В 1995 г. Комиссия представила доклад на Мадридскую встречу Европейского Совета, который призывал к большей концентрации внимания на предпринимательской политике, по которому была принята специальная Резолюция Президиума, призывавшая Комиссию претворить эти цели в жизнь как можно скорее в рамках следующей комплексной Программы поддержки малого и среднего бизнеса.

На заседании ЕС в Мадриде по проблемам малого и среднего предпринимательства была представлена новая стратегия Европейской Комиссии, ориентированная на несколько приоритетных областей: законодательная среда, инновационный рынок, рынок труда и людских ресурсов, финансовый рынок, рынок товаров и услуг. Она сформулирована в Отчете Малье и Средние предприятия: Динамичный источник занятости, экономического роста и конкурентоспособности в «ЕС». В отчете подчеркивалась важность стимулирования предпринимательской культуры в ЕС и открытия возможностей для полной занятости благодаря развитию малого и среднего предпринимательства.

Комплексная Программа содействия малому и среднему предпринимательству направлена на углубление партнерства между сторонами, заинтересованными в ее успешном развитии на наднациональном, национальном и региональном уровнях, благодаря чему она и должна обеспечить согласованность и эффективность действий.

Для реализации принятых программ развития малого и среднего предпринимательства в ЕС были созданы необходимые элементы инфраструктуры. При этом была обеспечена, на наш взгляд, успешность взаимодействия и функционирования системы однородных элементов инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства в рамках целостной общегосударственной и международной сети.

Для расширения межфирменного сотрудничества в начале 80-х г.г. было создано Бюро по сближению предприятий, имеющее свои представительства не только в странах ЕС, но и в 20 других странах мира. Через сеть своих отделений это Бюро получает заявки компаний различных стран и устанавливает между ними контакты по интересующим их проблемам.

Создание в рамках ЕС единой сети инновационных предпринимательских центров (ВІС) позволило применить единые методики и сходные требования к отбираемым предпринимательским проектам, а также эффективно использовать финансовые ресурсы, распределяемые в рамках программы ЕС. Это открывает большие возможности как перед центром, так и перед его пользователями. Так исключается необходимость создания в каждом центре собственных информационных банков по всем направлениям деятельности

и аккумулируются ресурсы, а предприниматели могут участвовать в различных программах ЕС и устанавливать деловые связи с партнерами в других европейских странах. Это также повышает конкурентоспособность малых предприятий в рамках общего рынка.

Таким образом, в ЕС сложилась система регулирования и содействия развитию малого и среднего предпринимательства, которая пройдя в течение почти двух десятилетий несколько этапов в своем становлении, успешно действует в настоящее время в интересах как Евросоюза, так и каждой страны-участницы ЕС.

Разумеется в каждой европейской стране к малому бизнесу относятся по-своему, исходя из национальных особенностей и традиций. В Великобритании, например, основными источниками его финансирования служат сбережения частных лиц и банковские кредиты. К услугам предпринимателей – специальные фирмы, финансирующие малый бизнес, а также сформировавшийся в начале восьмидесятых, годов рынок ценных бумаг компаний, не зарегистрированных на фондовой бирже.

В Германии вместо таких гарантий предпринимателям предоставляются ссуды на расширение и реконструкцию их предприятий, а также на приобретение и создание новых производств. Кроме того, здесь предусмотрен: привлечение капитала крупных компаний; долгосрочные инвестиции в создание или сохранение рабочих мест; поручительства перед кредитными обществами; инвестиционная поддержка энергосберегающих мероприятий, субсидирование научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, регулирование доходов и капитальных вложений предприятий с помощью специальных программа кредитования. На первые два года деятельности предпринимателям в Германии выдается беспроцентный кредит, а затем – с незначительными процентами.

Финансирование начинающих предпринимателей в европейских странах обычно проводят через государственные структуры фондов развития, где аккумулируются инвестиционные средства. Их создают специально для поощрения банков и кредитования хозяев малых предприятий. Чтобы уменьшить стоимость кредитных ресурсов, банкам предоставляют налоговые льготы по средствам, направляемым в малый бизнес.

Другими словами, в цивилизованных странах главенствующую роль в финансировании мелкого и среднего предпринимательства играет не частник, а государство. Именно государство всячески способствует внедрению новых финансовых схем и механизмов, позволяющих привлекать в малый и средний бизнес частные инвестиционные ресурсы. Это специальные условия для предоставления таким предприятиям различных источников кредитных ресурсов, а для банков, крупных фирм и частных инвесторов – стимулы активно вкладывать финансовые средства в развитие малого и среднего бизнеса.

Способы поддержки и развития частного предпринимательства на Западе за последние десятилетия претерпели немалые изменения. Здесь создана целая система всевозможных финансовых структур, фондов, инновационных центров и научных парков, работающих на развитие малого бизнеса. Особо популярны сегодня венчурные компании. Они берут на себя риск конструкторской, технологической и проектной разработки принципиально новых технологий, опытного и промышленного из освоения. Зато потом получают прибыль от прироста стоимости акций компании, быстро освоившей серийное производство новой оригинальной продукции. Инвестор, купивши акции новой фирмы, сможет их продать с выгодой.

Немаловажно и то, что малый бизнес на Западе давно уже органично сочетается с крупным предпринимательством. «Карлики» и «гиганты» экономики хорошо дополняют друг друга, помогают в управлении бизнесом. С одной стороны это приводит к

разукрупнению корпораций и их кооперации с малыми и средними предприятиями, а с другой - опыт и капитал малого бизнеса, особенно в торговой и инновационной сфере, инициирует создание крупных фирм. Но самое главное, что взаимодействие крупного и малого бизнеса выгодно не только частникам, но и государству, поскольку дает людям работу, вовлекает их в предпринимательскую деятельность, а значит, снижает остроту социальных проблем.

В странах ЕС 99% предприятий имеют число занятых не более 250 человек. Более 90% от общего числа предприятий стран-членов ЕС (около 15 млн. единиц) очень маленькие. На каждом из них работает не более 10 человек.

Роль мелкого предпринимательства, в той или иной форме проникающего во все сферы современного мира, трудно переоценить. Во Франции, Великобритании, Бельгии, Германии, Канаде, Испании оно способствовало политической и социально-экономической стабилизации, созданию среднего класса, в Израиле, США помогло справиться с рецессией, в Мексике, Канаде, Сингапуре, Японии – сформировать новые рынки, в а Китае, Польше, Чехии, Венгрии, Словакии облегчило проведение рыночных реформ. Исходя из этого представляется весьма актуальным изучение возможных путей использования зарубежного опыта, в т.ч. опыта ЕС в нашей стране.

Список используемой литературы

1. Ильина ЗИ, Мироничская ИВ. Рынки сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Мн.: БГЭУ, 2000, 226 с
2. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции – М.: Прогресс, 1986
3. Смирнов С.А. Малое предпринимательство: Общественная поддержка и содействие развитию – М., 1999
4. Экономическая теория / Под ред. В.И. Видяпина и др. М.: Инфра-М, 2000, 714 с.

აგარაული ეკონომიკის ინსტიტუტის 50 წელი

ომარ ქეშელაშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,

პროფესორი, აკადემიკოსი,

ვემალ მაზარაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,

ავთანდილ ლაფანი

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი

აგარაული ეკონომიკის ინსტიტუტის პირველი სამართალმეცნიერ-სოფლის მეურნეობის ეკონომიკისა და ორგანიზაციის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი 1959 წელს დაარსდა. მისი ჩამოყალიბება ნაკარნახევი იყო სოფლის მეურნეობის განვითარების ინტერესებით, რაც დიდ მოთხოვნებს უყენებდა აგარაულ-ეკონომიკურ მეცნიერებას,

ინსტიტუტმა, 1963 და 1966 წლებში გარკვეული რეორგანიზაცია განიცადა. ჯერ შეუერთდა საქართველოს სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტის სახალხო მეურნეობის ეკონომიკისა და დაგეგმვის ს/კ ინსტიტუტს, შემდეგ კი (1966წ.) კვლავ ცალკე ინსტიტუტად გამოიყო.

შემდგომში (1988წ.), მის ბაზაზე ჩამოყალიბდა საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, რომელიც ფუნქციონირებდა 2006 წლამდე. ამ ინსტიტუტის ბაზაზე, საქართველოს მთავრობის დადგენილებით (2006წ; 5 აპრილი, №74) საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად დაფუძნდა ახლებური სტრუქტურის, აგარაული ეკონომიკის ინსტიტუტი.

თავდაპირველად (1959 წლის დეკემბრიდან 1960 წლის აგვისტომდე) ინსტიტუტის დირექტორი იყო ანდრო ნიჟარაძე. შემდეგ, ინსტიტუტის დირექტორად დაინიშნა სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი პეტრე ჟენტი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1986 წლამდე მუშაობდა (შემდეგ, სიცოცხლის ბოლომდე ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტი იყო). 1986 წელს ინსტიტუტის დირექტორად დაინიშნა პროფესორი ვახტანგ პაპუნძე. 1988 წლიდან, რეორგანიზებული და ახალი სახელწოდების ინსტიტუტის (საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი) დირექტორად დაინიშნა პროფესორი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ვახტანგ ბურკაძე, რომელიც ამ თანამდებობაზე 2006 წლამდე მუშაობდა (შემდეგ, სიცოცხლის ბოლომდე ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტი იყო).

2006 წლის 1 თებერვალს ინსტიტუტის დირექტორად დაინიშნა ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი **ომარ ქეშელაშვილი**.

შემდეგ, საქართველოში განხორციელებული მეცნიერების რეფორმის საფუძველზე, საქართველოს მთავრობის დადგენილებით (2006 წლის 5 აპრილი, №74), საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შემადგენლობაში ფორმირებული, მართვის ახლებური ფორმისა და სტრუქტურის, აგარაული ეკონომიკის ინსტიტუტის (საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის

სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამართალმემკვიდრე) სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარედ-ინსტიტუტის სამეცნიერო ხელმძღვანელად (2007 წლის 10 სექტემბრიდან) არჩეული იქნა აკადემიკოსი ომარ ქეშელაშვილი.

ამავე პერიოდში, ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ, აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორად არჩეულია ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი ავთანდილ ლაფაჩი.

წლების მანძილზე ინსტიტუტში მოღვაწეობდნენ ისეთი ცნობილი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ: რ.დოლონაძე, დ.ცალკალამანიძე, ნ ჩხეიძე, ა.კიკნაველიძე, რ.ანდლულაძე, ჰ.გიორგაძე, დ.ბაქრაძე, გ.დროზდოვი, ა.ობაშვილი, ო.გიორგობანი, ი.ჯანაიშვილი, ა.ურდულაშვილი, ო.ალიკოშვილი, ო.ტატიშვილი, ო.ვაშაქიძე, ნ.ჭინჭარაული, გ.სეხნიაშვილი, ნ.შონია, ა.ბექაური, რ.კვიციანი, გ.ივანიძისი, ლ.ჩხიკვიძე, მ.ბარამიძე, დ.გელაშვილი, პ.ქიქავა, ი.კვირიკაძე, თ.ქლიძაძე, ბ.კერესელიძე, გ.საგანელიძე, ჭ.ჯიბუტი, დანდლულაძე, ზ.ჩხიკვიძე, ქ.ხომასურიძე, რ.ოკუჯავა, ც.ნარჩოლაშვილი, რ.დეკანოზიშვილი, დ.ურავა, ე.ქებაძე, ლ.კვირიკაძე, ჯ.ქურიძე, ს.წოწოლაშვილი, ი.ბადრიშვილი, ი.ლომიძე, ა.ადარჩია, ბ.ფაფაქერაშვილი, ვ.ვალაევა, ვ.კადაღინა, გ.მესტიერიშვილი, გ.რუდაკოვი, გ.ჟუჟუნავა, დ.გრძელიშვილი, გ.ვაშაქიძე, გ.ენდელაძე, ლ.ნიკოლეიშვილი, ა.გიგაური, ვ.მასხარაშვილი, ა.თამიანი, ბ.დოლიძე, აგრეთვე დეპლემოსილი თანამშრომლები: თ.კახანაძე, მ.რამიშვილი, ნ.ბერეკაშვილი, ო.ლოლაძე, ნ.შტადაძე, ნ.გულაშვილი, ვ.შაველიძე, მ.გვეგვიძე, ი.კუნჭულია, ნ.სტეპანოვა და სხვები.

ინსტიტუტის საქმიანობაში დიდი წვლილი შეიტანეს ისეთმა ცნობილმა მეცნიერებმა, როგორებიც არიან: ნ.ქარქაშაძე, თ.კუჭულია, რ.ასათიანი, ს.ყამარაული, აგრეთვე: ს.რუხაძე, გ.გობეჯიშვილი, ს.ფანია, ნ.ლომაძე, შ.ჭილაძე, გ.ონიანი, ი.გიგოშვილი, შ.კვეციანი, ნ.თანდაშვილი, ც.ბალანჩივაძე, ც.მჭედლიშვილი, ნ.გოგიტიძე, ზ.გელაშვილი, ე.ქიჩუაშვილი, ი.ვარციანი, ი.გაბუნია, ს.იაკობიძე, ი.ბაგრატიონი, თ.ლაჭყბიანი, ა.ოქროცვარიძე, ლ.ჭანტურია, ს.შარაძე, ო.შარაძე, ა.შარაძე, გ.ჯანსოთელი, ა.მამნიანი, გ.გურგენიძე, გ.მაისურაძე, მ.რიგიშვილი, დ.ბედინიშვილი, ა.თოლორაძე, ვ.მჭედლიშვილი, ბ.ტატულიშვილი, ჯ.ელიოზიშვილი, ნ.მელქონოვა, ი.შარაშენიძე, ნ.აფხაძე, დ.ალიბეგაშვილი, ი.კინწურაშვილი, ლ.მეგრელიძე, ზ.ოქრუაშვილი, თ.სხირტლაძე, თ.სარჯველაძე, გ.გოგლიძე, ვ.ზეიკიძე, ტ.კიკვაძე, ო.კეყერაშვილი, დ.ხაიდრავა, ვ.ჩხილაძე, ნ.ბროძელი, ი.ციციკარიშვილი, ი.ახალბედაშვილი, ი.ხალაიშვილი, ა.ქავთარაძე, შ.მინჯორაია, ქ.ცინდელიანი, თ.დოჭვირი, ი.იშხნელი, ლ.ცინცაბაძე, ა.გრიშკაშვილი, მ.ფიფიანი, დ.გერგემელიძე, რ.კორინთელი, დ.გაგავა, ც.მარსაგიაშვილი, თ.გადიძე, მ.მათურელი, ე.ყალიჩავა, ვ.კენჭიაშვილი, ბ.საღირაშვილი, ა.ყორიაშვილი, ქ.კობაძე, ზ.გაგოშიძე, ა.თურმანიძე, ი.სანიკიძე, ლ.ძიგვაშვილი, მ.დარახველიძე, გ.ჯაფარიძე, ე.თათარიშვილი, ნ.ტალახაძე, ნ.მამაცაშვილი, გ.ჭანტურია, დ.ცხვარიაშვილი, დ.ბაბუნაძე, მ.გოგიშვილი, თ.მენტეშვილი, კ.თარალაშვილი, თ.მიქუტიშვილი, ნ.მელქაძე, ქ.კილანავა, ლ.ბეროზაშვილი, ქ.ბარამიძე, ნ.ჯანჯიბუზაშვილი, ნ.მუხიგულაშვილი, ნ.სიჭინავა, ლ.ფილიაშვილი და სხვები,

ინსტიტუტმა, ფუნქციონირების ათეული წლების მანძილზე, კვლევის თავისი, განსაკუთრებული სპეციფიკა შეიძინა. იგი, მრავალი წლის განმავლობაში იყო სოფლის მეურნეობის პროფილის კომპლექსურ და ინტეგრირებულ გამოკვლევათა მოთავე დაწესებულება საქართველოში, რომლის ხაზითაც დიდი და კარგი ტრადიციები დაამკვიდრა.

ინსტიტუტის მოთავეობითა და საერთო კოორდინაციით 5-ჯერ გამოიცა ფუნდამენტური, კაპიტალური, მეცნიერულ-პრაქტიკული ხასიათის ნაშრომი „რეკომენდაციები საქართველოს სოფლის მეურნეობის გაძლიერების სისტემების შესახებ“, რომელსაც დიდი აღიარება ჰქონდა.

ინსტიტუტის მოთავეობითა და საერთო კოორდინაციით სისტემატიურად მუშაობდა ასევე კომპლექსური, ფართომასშტაბური ხასიათის სამეცნიერო პრობლემა „საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისა და მასში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების გამოყენების ძირითადი კონცეფციები და პრიორიტეტული მიმართულებები“. ამ გამოკვლევებში რამდენიმე ათეული სამეცნიერო, სასწავლო და საპროექტო დაწესებულება მონაწილეობდა.

ინსტიტუტში შესრულებულ გამოკვლევათა შორის, ხაზგასასმელია საქართველოს სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის ზონალური სქემის შედგენა, რომელიც რამდენჯერმე დაზუსტდა და სრულყოფილი სახე მიიღო.

უკანასკნელ ხანს, 2009 წელს, საქართველოს სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის განახლებული ზონალური სქემა დაამუშავდა და ცალკე წიგნად გამოიცა აკადემიკოს ომარ ქეშელაშვილის მიერ, რაც ამ ხაზით, წინა, მრავალი წლის მანძილზე შესრულებულ ანალოგიურ სამუშაოებს ეყრდნობოდა და ითვალისწინებს საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებსა და თანამედროვე სოფლის მეურნეობის განვითარების პრიორიტეტებს. ამ სქემით, საქართველოს ტერიტორიაზე გამოიყო სოფლის მეურნეობის საწარმოო სპეციალიზაციის 13 ზონა და 8 ქვეზონა. ეს სქემა ამჟამად საფუძვლად უდევს საქართველოში, სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის ხაზით გაშლილ და რეგიონულ სივრცესთან დაკავშირებულ გამოკვლევებს, როგორც საყრდენი და დასაბუთებული ბაზა და პოზიციური პრინციპი. ეს იმას ნიშნავს, რომ გაგვანია მეცნიერულად დასაბუთებული საფუძველი, რომელიც სწორ მიმართულებას აძლევს აგრარულ-ეკონომიკურ მეცნიერულ კვლევა-ძიებას.

დიდა ინსტიტუტის წვლილი კოლხეთის დაბლობის დაშრობისა და სასოფლო-სამეურნეო ათვისების, მისი სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების კვლევის მიმართულებით. ამ ხაზით დიდი წვლილი მიუძღვით პროფესორებს პ.ჟღენტსა და ჯ.მახარაძეს.

წლების მანძილზე, ინსტიტუტში დიდი და წონადი მუშაობა შესრულდა ისეთი პრობლემების ირგვლივ, როგორცაა: სოფლის მეურნეობის განვითარების პროგნოზირება, მიწების ეკონომიკური შეფასება, მიწის რესურსების გამოყენება და საადგილობრივ ურთიერთობები, მეცხოველეობის ეკონომიკა, შრომის ორგანიზაციისა და შრომითი რესურსების გამოყენება, სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაცია, კვების მრეწველობის ეკონომიკა. ამ პრობლემების კვლევაში დიდი წვლილი შეიტანეს პროფესორებმა: პ.ჟღენტმა, ვ.ბურკაძემ, ა.კიკნაველიძემ, რანდულაძემ, ი.ჯანიაშვილმა, ა.ურდულაშვილმა, ო.გიორგობიანმა, ნ.ჭინჭარაულმა, ჯ.მახარაძემ, გ.დოლონაძემ და სხვებმა.

აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის ფუნქციონირების მიზანს წარმოადგენს:

საქართველოს წინაშე მდგარი სტრატეგიული ეკონომიკური ამოცანების, საბაზრო ურთიერთობათა მოტივაციებისა და მეცნიერტექვადობის დონის ამაღლების მოთხოვნათა შესაბამისად აგრარული ეკონომიკის ხაზით ფართომასშტაბური და მრავალპროფილური სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის ორგანიზაცია, რამაც მყარი საფუძველი უნდა შექმნას ქვეყნის საწარმოო, სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო და საკადრო-მეცნიერული პოტენციალის განმტკიცებისათვის.

ინსტიტუტში მუშაობს 40-მდე თანამშრომელი, მ.შ. 26 მეცნიერ თანამშრომელია. ამათგან, 7 მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, 8 უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, 7 მეცნიერ-თანამშრომელი; 4 განყოფილების გამგე-მთავარი მეცნიერ თანამშრომელი.

ამჟამად ინსტიტუტში მოღვაწეობენ ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები: გ.დოლონაძე, ჯ.მახარაძე, ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატები: მ.მჭკურჭლიძე, ე.მაგანია, გ.ძენლაშვილი, თ.თავადაშვილი, ჯ.ბაჟუნაიშვილი, გ.ზიზიბაძე,

შ.დარსაველიძე, მიობაშვილი, ნ.ნატროშვილი, გ.ბუჭაშვილი, თ.მახარაძე, მნიკოლე-
შვილი, კ.კურწყაია, ნ.მიხანაშვილი, ლ.პიტეიშვილი, აკადემიური დოქტორები:
ნ.დამენია, ი.ჯვალაღონია, მ.მერეკლიშვილი, მ.ხუციშვილი, მეცნიერ-თანამშრომლები:
ზ.ისაყვი, თ.გელიაშვილი, ი.კობიაშვილი, მ.მაგანია, ა.ძეგელიძე.

დირექტორის მოადგილეა ნ.ქეშელაშვილი, ბუღალტერი მ.მერკვილაძე, კანცელა-
რიისა და კადრების განყოფილების გამგე ქ.ზუმბაძე, ბიბლიოთეკის გამგე ნ.რაზმაძე,

ინსტიტუტში ყოველწლიურად გამოიცემა სამეცნიერო შრომათა კრებული „აგრა-
რული ეკონომიკის მოამბე“.

2008 წელს ინსტიტუტმა დააფუძნა და გამოსცემს საერთაშორისო, რეფე-
რირებულ, სამეცნიერო-მეთოდოლოგიურ და პრაქტიკულ ჟურნალს „აგარულ-ეკონო-
მიკური მეცნიერება და ტექნოლოგიები“.

ინსტიტუტის სამეცნიერო-კვლევის შედეგები ასახულია მის თანამშრომელთა მრავალრიცხოვან სამეცნიერო შრომებში, მონოგრაფიებში, სახელმძღვანელოებში. ბოლო
ათი წლის განმავლობაში მათ მიერ გამოქვეყნებულია 850-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშ-
რომი, რომელთაგან 25 მონოგრაფია და სახელმძღვანელოა.

ამჟამად ინსტიტუტში მუშავდება პრიორიტეტული პრობლემა „საქართველოს აგრა-
რული სექტორის ეკონომიკური ზრდის რესურსული და ინსტიტუციონალურ-მარკე-
ტინგული, ზონალურ-დიფერენცირებული სტრატეგიული სისტემა“;

მოიცავს შემდეგ პროგრამებს:

1. სოფლის მეურნეობის განვითარების მრავალფაქტორული სიტუაციური ანალიზი, მარკეტინგული სტრატეგიისა (მოდელის) და დარგობრივ-რეგიონული ოპტიმიზირებუ-
ლი პროგნოზის (თვალსაწიერი და შორეული პერიოდისათვის) დამუშავება; (მოიცავს
წლების მიხედვით დასამუშავებელ 14 თემას);
2. აგრომენეჯმენტის ზონალურ-დიფერენცირებული, ორგანიზაციულ-სამართლებრივი
ფორმებისა და სხვადასხვა დონის მიხედვით მოდიფიცირებული, სტრატეგიულ-პრო-
გრამული, ოპტიმიზირებული მოდელებისა და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის სის-
ტემური რეკომენდაციების დამუშავება; (მოიცავს წლების მიხედვით დასამუშავებელ 14
თემას);
3. სოფლის მეურნეობის საწარმოო-რესურსული პოტენციალის გამოყენების ზონა-
ლურ-დიფერენცირებული შეფასება და მისი პროგნოზირება, მარკეტინგული მოთხოვ-
ნების შესაბამისად; (მოიცავს წლების მიხედვით დასამუშავებელ 14 თემას);
4. სოფლის მეურნეობის, ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების მიხედვით მო-
დიფიცირებული, ზონალურ-დიფერენცირებული ეკონომიკური მექანიზმისა და ინსტი-
ტუციონალური სისტემის სრულყოფის რეკომენდაციების დამუშავება; (მოიცავს წლე-
ბის მიხედვით დასამუშავებელ 14 თემას);

2005-2009 წლებში ინსტიტუტმა საგრანტო კონკურსებზე წარადგინა 8 პროექტი.

2007 წელს, საგრანტო კონკურსში გაიმარჯვა აკადემიკოს ომარ ქეშელაშვილის
ხელმძღვანელობით მომზადებულმა პროექტმა: „რისკის მართვა ფერმერულ მეურნე-
ობებში“. პროექტი 2 წლიანია, 100000 ლარის დაფინანსებით.

ჟურნალი „აგრარულ-ეკონომიკური მეცნიერება და ტექნოლოგიების“ სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭო და სარედაქციო კოლეგია გულითადად ულოცავს თვალსაჩინო და სახელოვან ქართველ მეცნიერს, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონტენტს გიორგი ნიკოლეიშვილს 80 წლის შესრულებას და უსურვებს დიდხან სიცოცხლეს, ახალ მიღწევებსა და წარმატებებს მეცნიერებაში, ჩვენი ქვეყნის საკეთილდღეოდ.

რუბრიკაში „ჩვენი სახელოვანი მეცნიერები“ ვაქვეყნებთ მის ავტობიოგრაფიულ მონაცემებს, მეცნიერულ პორტრეტსა და მოსაზრებებს მეცნიერების განვითარების შესახებ.

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი.

დაიბადა ვანის რაიონის სოფ. ტყელვანში, გლეხის მრავალშვილიან ოჯახში.

1935 წელს სწავლა დაიწყო სოფლის დაწყობით სკოლაში, ხოლო 1943 წ. დამთავრა ზედა-ვანის არასრული საშუალო სკოლა. იმ პერიოდში დიდი სამამულო ომი მძვინვარებდა და ქართული სოფელიც დიდ სიღუბნში იყო განიჭვდიდა.

ნიკოლეიშვილების მრავალშვილიან ოჯახში, მამა რომ გარდაიცვალა, გიორგი მეექვსე კლასში იყო. ოჯახს ამ მძიმე პერიოდში დედა წარუძღვა, ის გვეგმავედა შვილების მომავალს, ცდილობდა ლუკმა-პურთან ერთად განათლების მიღების სურვილიც ჩაენერგა შვილებისათვის. უფროსი და-ძმა, ანიკო და შოთა ომში გაიწვიეს და ოჯახში მამაკაცის ტვირთი გიორგის და მის უმცროს ძმას ივერიკოს დააწვა, რაც მეტად მძიმე იყო. დედა, ვერა ცხვარაძე ღრმად მორწმუნე, მართლმადიდებელი იყო და ცდილობდა ზეპირსიტყვიერად, წინაპრებიდან გადმოცემული ლოცვები და ქცევის წესები ოჯახური ტრადიციების ნაწილად ქცეულიყო.

მეუღლე, ნუნუ ნაცვლიშვილი პროფესიით არქიტექტორი ძვირფასი მეოჯახე და სათნო ადამიანია. გიორგი ნიკოლეიშვილი, კარგი, ქართული ოჯახის შექმნას და თავის, მეცნიერულ ასპარეზზე წარმატებებს მეუღლის თანადგომას უკავშირებს. ჰყავს ორი შვილი – მაია, გონა და შვილიშვილები – მაგდა, ნიკა ანა.

საქმიანობის ძირითადი ეტაპები:

სკოლის დამთავრების შემდეგ მუშაობდა კოლმეურნეობაში, სამჭედლო სახელოსნოში, სადაც შრომითი ჩვევების საუკეთესო გამოცდილება მიიღო, რასაც დღესაც ცხოვრების წესად მიაჩნევს.

1948 წელს ჩაირიცხა ვანის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმის საბუღალტრო აღრიცხვის ფაკულტეტზე, რომელიც 1951 წელს, წარჩინებით დაამთავრა და უგამოცდოთ ჩაირიცხა საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის აგრო-ეკონომიკურ ფაკულტეტზე. სტუდენტობის წლები ვაკეში, სტუდენტთა საერთო საცხოვრებელში გაატარა. იყო ფრიადოსანი და სახელობითი სტიპენდიანტი. ინსტიტუტი წარჩინებით დაამთავრა და მიენიჭა აგრონომ-ეკონომისტის კვალიფიკაცია.

1956-1959 წლებში მუშაობდა თავისივე მშობლიურ ტექნიკუმში, სპეცსაგნების მასწავლებლად. 1959 წელს ჩაირიცხა ანასეულის ჩაისა და სუბტროპიკული კულტურების საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ასპირანტურაში. მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელი იყო პროფ ი.ჯაში.

ასპირანტურის დამთავრებისთანავე მუშაობა დაიწყო საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის მეაბრეშუმეობის ფაკულტეტზე, ეკონომიკა-ორგანიზაციის განყოფილებაში. წარმატებით განვლო გზა უმცროსი მეცნიერ-მუშაკიდან, განყოფილების გამგის (1963-1968წწ), ქუთაისის მეაბრეშუმეობის ზონალური საცდელი სადგურის დირექტორის (1969-1976წწ), მეაბრეშუმეობის სასწავლო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის და მეაბრეშუმეობის ფაკულტეტის დეკანის (1990-2006წწ) თანამდებობამდე. დაჯილდოებულია ღირსების ორდენით, მედლებით და საპატიო სიგელებით.

1963 წელს დაიცვა საკანდიდატო, ხოლო 1975 წელს სადოქტორო დისერტაცია. 1981 წელს მიენიჭა პროფესორის წოდება. ხოლო 1995 წელს აირჩიეს საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტად. მისი სადოქტორო დისერტაცია „მეაბრეშუმეობის ეკონომიკა და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოს სსრ რესპუბლიკაში“, საბჭოთა კავშირის მასშტაბით წარმოადგე-

ნდა პირველ სადოქტორო ნაშრომს მეაბრეშუმეობის ეკონომიკისა და ორგანიზაციის დარგში, რამაც მის ავტორს დიდი აღიარება მოუტანა.

მეცნიერული და პედაგოგიური მოღვაწეობის ძირითადი სფეროები:

სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის ძირითადი სფეროა აგრარული ეკონომიკის პრობლემების, განსაკუთრებით მეაბრეშუმეობის ეკონომიკისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევა.

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს დავალებით შეადგინა „მეაბრეშუმეობის განვითარების კონცეფცია 1996-2010 წლამდე პერიოდისათვის“, „აბრეშუმის პარკის წარმოებისა და პირველადი დამუშავების მიზნობრივი პროგრამა (1998-2005)“. აქტიურად მონაწილეობდა აგრეთვე „საქართველოს მეაბრეშუმეობისა და მისი გადაამუშავების აღდგენისა და განვითარების საინვესტიციო პროგრამის „აბრეშუმი“-ს შედგენაში. გამოსცა (ორჯერ) „მეაბრეშუმეობის დაგეგმვის, შრომის ორგანიზაციისა და ანაზღაურების წესები“ (4 ნ.თ.), დაამუშავა „მეაბრეშუმეობის გაძლიერების სისტემა“, დაადგინა „გამომუშავების სანიმუშო ნორმები საგრენაჟო ქარხნებისა და სასელექციო სადგურებისათვის“ და გადაწყვიტა სხვა მრავალი პრობლემური საკითხი, რომლებიც დაინერგა წარმოებაში.

განიკოლეშვილი არის დაავადებისადმი პრაქტიკულად მედეგი თუთის სამი ჯიშის თანაავტორი და მრავალი სერთიფიკატის მფლობელი.

სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პარალელურად ეწევა პედაგოგიურ საქმიანობას. 1963 წლიდან მუშაობდა სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის სოფლის მეურნეობის საწარმოთა ორგანიზაციის კათედრაზე, ჯერ დოცენტის, ხოლო შემდეგ პროფესორის თანამდებობაზე.

მისი ინიციატივით გაერთიანდა მეაბრეშუმეობის სასწავლო-კვლევითი ინსტიტუტი და მეაბრეშუმეობის ფაკულტეტი, რაც იყო სასწავლო-პედაგოგიური მუშაობის ორგანული დაკავშირება სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობასთან,

განიკოლეშვილი აქტიურად მონაწილეობს საერთაშორისო სიმპოზიუმებში. 2005 წლის მარტში მონაწილეობა მიიღო შავი, კასპიის ზღვის აუზისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნების „ფაოს“ მეაბრეშუმეობის რეგიონული საზოგადოების დამფუძნებელი საერთაშორისო სიმპოზიუმის საქმიანობაში, სადაც გამოვიდა ვრცელი მოხსენებით „საქართველოში მეაბრეშუმეობისა და აბრეშუმის მრეწველობის აღორძინება-განვითარების პერსპექტივები“, რომელიც ინგლისურ ენაზე დაიბეჭდა სიმპოზიუმის მასალებში.

გამოქვეყნებული შრომები:

ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე გამოქვეყნებული აქვს 141 სამეცნიერო ნაშრომი, 180-მდე ნაბეჭდი თაბახის მოცულობით. მათ შორის, 11 მონოგრაფია, ორი სახელმძღვანელო (თანაავტორობით), ერთი დამხმარე სახელმძღვანელო, მრავალი რეკომენდაცია, ინსტრუქცია, მეთოდური მითითება, სასწავლო პროგრამები, ასზე მეტი საგანთო პუბლიცისტური სტატია.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს „ინტენსიფიკაციის ფართო გზაზე“ (1965წ. 2,5. ნ.თ.); „საქართველოს მეაბრეშუმეობა“ (1968 წ. 9,7. ნ.თ.), „მეაბრეშუმეობა სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციის VIII ზონაში (1972 წ. 8,7. ნ.თ.); „მეაბრეშუმეობის დაგეგმვა, შრომის ორგანიზაცია და ანაზღაურება“, „მეაბრეშუმეობის გაძლიერების სისტემა“.

მეაბრეშუმეობის დარგით და ბიზნესით დაინტერესებული პირებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მის მონოგრაფიას „მეაბრეშუმეობის ეკონომიკური ეფექტიანობა და მისი სრულყოფის გზები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში“ (10 ნ.თ.), რომელიც 2005 წელს გამოიცა. 1985 წელს მან გამოქვეყნა ორიგინალური დამხმარე

სახელმძღვანელო. „მეაბრეშუმეობის ორგანიზაცია“ (12,8 ნ.თ.), რომელსაც მაღალი შეფასება მისცეს ცნობილმა სპეციალისტებმა.

გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან საყურადღებოა აგრეთვე მისი ხელმძღვანელობით დამუშავებული „მეაბრეშუმეობის სპეციალობაში ბაკალავრის მომზადების საგანმანათლებლო სტანდარტი (პროექტი), რომელიც 1999 წ. გამოიცა (4,0 ნ.თ.) და „სასწავლო და სამეცნიერო საქმიანობის ოპტიმალური ინტეგრაციის როლი მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადებისა და სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის სრულყოფის საქმეში“. (2 ნ.თ.)

მისი პედაგოგიური და სამეცნიერო მოღვაწეობა კარგად არის შეთავსებული საზოგადოებრივ საქმიანობასთან. 1978 წლიდან, დღემდე არის აგრარული ეკონომიკის განხრით სამეცნიერო ხარისხის მიმნიჭებელი საბჭოს წევრი. სხვადასხვა დროს იყო აგრარული უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს წევრი, სამეცნიერო წოდებების მიმნიჭებელი საბჭოს წევრი, რექტორატის საბჭოს წევრი, ეკონომიკურ-ჰუმანიტარული ფაკულტეტის საბჭოს წევრი, მეაბრეშუმეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე, და მეაბრეშუმეობის განხრით “ფაოს” კოორდინატორი საქართველოში.

რა მიაჩნია მეაბრეშუმეობის დარგის წინაშე მდგარ პრობლემად:

მეაბრეშუმეობა სპეციფიკური დარგია. თუთის აბრეშუმხვევიას ჯიშები (ჰიბრიდები) დროის მოკლე მონაკვეთში (7-8წელი) კარგავენ დამახასიათებელ სამეურნეო თვისებებს და აუცილებელი ხდება მათი ახალი ჯიშებით (ჰიბრიდებით) ჩანაცვლება. საუკუნეების მანძილზე ადამიანთა მიზანშეწონილი საქმიანობის საფუძველზე ხდებოდა მეაბრეშუმეობის დარგის თანდათანობითი ჯიშობრივი გაუმჯობესება. თუთის აბრეშუმხვევიას ამჟამად ცნობილ ჯიშთა რაოდენობა დაახლოებით 2500-მდე აღწევს, მაშინ, როცა შინაურ ცხოველთა არცერთი სახეობა 500-ზე მეტ ჯიშს არ ითვლის.

აღნიშნული იმაზე მიუთითებს, რომ მეაბრეშუმეობაში სასელექციო მუშაობა უნდა მიმდინარეობდეს უწყვეტი პრინციპით და არა პერიოდულად, გრანტის მოპოვების იმედად.

საქართველო თუთის ჯიშების, ჰიბრიდების და ადგილობრივი ფორმების სიუხვითაცაა გამორჩეული. აღნიშნულის თავმოყრა და საკოლექციო ნაკვეთების მოწყობა ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში დაიწყო კავკასიის მეაბრეშუმეობის სადგურმა, რომელმაც თავი მოუყარა 104 ჯიშსა და ფორმას, თუმცა მისი შენარჩუნება ვერ შეეძლო. თითქმის ანალოგიური ბედი ეწია მეაბრეშუმეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის კოლექციასაც (140 ჯიში). ამჟამად, ინსტიტუტის ძალებით მიმდინარეობს ახალი ჯიშების მოძიება, შემორჩენილი საკოლექციო ნაკვეთების აღდგენა-გამდიდრება და ახლის გაშენება, რაც საფუძველად დაედება დარგში სასელექციო საქმიანობის გაძლიერებას, თუმცა მისი შემდგომი გაგრძელება გრანტის მოპოვებასთან იქნება დაკავშირებული.

გასული საუკუნის 60-იან წლებში საქართველოში იწარმოებოდა 4,0-4,4 ათასი ტონა აბრეშუმის პარკი და მეაბრეშუმეთა შემოსავალი 15,5-16,5 მილიონ მანეთს აღემატებოდა. მეაბრეშუმეობაში დასაქმებული იყო 120 ათასამდე კომლი, ხოლო აბრეშუმის მრეწველობაში 5,5-6,0 ათასი კაცი. სამწუხაროდ, სწორედ ამ დროს გავრცელდა თუთის დაავადება „ფოთლის სისუჭუჭყე“, რომელმაც 15 მლნ-მდე ჯიშიანი თუთის მცენარე გაანადგურა. უმიზნოდ გაიჩეზა ათასობით ჰა თუთის პლანტაცია და მილიონობით ძირი ერთეული ნარგაობა. უკიდურესად შემცირდა პარკის წარმოება, ხოლო ბოლო პერიოდში მთლიანად შეწყდა. დაიკარგა 14-15 ათასი სამუშაო ადგილი.

თუთის აბრეშუმხვევიას უნიკალური გენოფონდი (კოლექცია) 160 ჯიშიდან 73 ჯიშამდე შემცირდა. აღარ ფუნქციონირებს საგრენაჟო ქარხნები, თელავის სასელექციო სადგური და პარკის პირველადი დამუშავების პუნქტები, სათანადო მოტივაციის უქონლობის გამო შეჩერდა მიზნობრივი პრივატიზაციის პროცესი, თითქმის მთლიანად განადგურდა სააბრეშუმო მრეწველობა. მეაბრეშუმეობის მუზეუმი და დარგობრივი სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე, კულტურის სამინისტროს გადაეცა. განათლების სისტემაში განხორციელებულ რეფორმას შეეწირა მეაბრეშუმეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და მეაბრეშუმეობის ფაკულტეტი. სულ უფრო ჭირს სამეცნიერო კადრების, სპეციალისტების და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განახლება-შენარჩუნება. უსახსრობის გამო დროის მოთხოვნებს ჩამორჩა სასელექციო საქმიანობა, გრენის, აბრეშუმის პარკის წარმოების, ძაფის ამოხვევა-გადამუშავებისა და თუთის სარგავი მასალის გამოზრდის ტექნოლოგიები, ამავე მიზეზით ვერ ხორციელდება დარგის გადარჩენისათვის ადრე შემუშავებული ღონისძიებები.

რა უნდა გაკეთდეს

საქართველოში მეაბრეშუმეობის განვითარებას ხელს უწყობდა არა მარტო გეოგრაფიული მდებარეობა და კარგი ბუნებრივი პირობები, არამედ მცირემიწიანობა და აქედან გამომდინარე, სოფლად დაუსაქმებელი მუშახელის სიჭარბე. სოფლად ჭარბი მუშახელის პრობლემა დღეს უფრო მწვავედ დგას, ვიდრე წარსულში, რაც ნაწილობრივ მეაბრეშუმეობის გეგმაზომიერი აღდგენით უნდა დაგვლიოთ.

რადიკალურ გაუმჯობესებას მოითხოვს სასელექციო საქმიანობა მეაბრეშუმეობასა და მეთუთეობაში. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა თუთის აბრეშუმხვევიას სელექციის მიმართულებით. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ დღეს ქვეყანაში თითქმის არა გვყავს მაღალკვალიფიციური მეაბრეშუმე სელექციონერი, რაც უდიდეს პრობლემას უქმნის დარგის აღორძინების საქმეს. ანალოგიური მდგომარეობაა პარკის პირველადი დამუშავების საქმეშიც.

მომავალში ტურიზმის განვითარების პარალელურად გაიზრდება ნატურალური აბრეშუმის კუსტარულ ნაწარმზე (გობელენი, ხალიჩა, ...) მოთხოვნილება, რაც თუთის აბრეშუმხვევიას შესაბამისი ჯიშების (ყვითელი პარკიანები, მწვანე პარკიანები და ა.შ.) არსებობის გარეშე წარმატებული ვერ იქნება.

გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს თუთის ახალი მაღალპროდუქტიული, დაავადებამდევი ჯიშების გამოყვანის, განადგურების პირას მისული გენოფონდის აღდგენა-გამრავლება. ძირითად უნდა გაუმჯობესდეს თუთის აბრეშუმხვევიას დღემდე შემორჩენილი კოლექციის მოვლა-გამდიდრების საქმე და სამეურნეო მარკენბეჯლის შესწავლის მდგომარეობა.

სამართლებრივ ჩარჩოში უნდა მოექცეს ვერტიკალური ზონალობისა და რაიონების გათვალისწინებით, ფერმერულ მეურნეობებში თუთისა და თუთის აბრეშუმხვევიას დარაიონებული ჯიშების გავრცელების საქმე.

მეთუთეობაში ჯიშთა სიწმინდის დაცვის მიზნით თუთის თესლი და სანამყენე მასალა უნდა დამზადდეს მეაბრეშუმეობის ინსტიტუტის მეთუთეობის ექსპერიმენტულ ბაზებში და ზონის სასელექციო სადგურში.

აუცილებლად უნდა აღდგეს თელავის მეაბრეშუმეობის სასელექციო სადგური, ჩოხატაურის, ვანის საგრენაჟო ქარხანა და გრენის სახელმწიფო კონტროლის სისტემა. უნდა ჩატარდეს ნარგაობის პასპორტიზაცია.

მეაბრეშუმეობის ინსტიტუტსა და ქუთაისის მეაბრეშუმეობის ზონალურ საცდელ სადგურს საჭირო დახმარება უნდა გაეწიოს თუთისა და თუთის აბრეშუმხვევიას საკოლექციო ჯიშების მოვლა-შენახვა-გამდიდრების, დაავადება „ფოთლის სიხუჭუჭის“ წინააღმდეგ ბრძოლის, პარკის პირველადი დამუშავების ტექნოლოგიების შემუშავებისა და გრენის დამზადების ახალი მეთოდების დანერგვის განხორციელებაში.

სამომავლოდ, საქართველოში მეაბრეშუმეობის განვითარების პრიორიტეტულ მიმართულებად უნდა მივიჩნიოთ შრომითი რესურსებისა და მიწის სავარგულების რაციონალური გამოყენება, სოფლის მოსახლეობის ოჯახობრივი დასაქმება და სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება.

ჩვენი გაანგარიშებით, უახლოეს ორ წელიწადში თავისუფლად შეიძლება ვაწარმოოთ 280-300 ტ. აბრეშუმის პარკი და შეექმნათ 2,5-3,0 ათასი საბუშაო ადგილი, ხოლო, არცთუ შორეულ პერსპექტივაში სავსებით რეალურია წელიწადში 2,5-3,0 ათასი ტ. პარკის წარმოება და 11-12 ათასი ახალი საბუშაო ადგილის შექმნა. ამასთან, პერსპექტივაში, სავსებით შესაძლებელია პარკის წარმოების 1964 წელს მიღწეული დონის (4,3-04,5 ათასი ტონა) აღდგენა, რაც მეტად საშური საქმეა.

მეაბრეშუმეობის განვითარების ტრადიციული მიმართულებების შენარჩუნების პარალელურად, მიზანშეწონილი იქნება საექსპორტო გრენის წარმოების გადიდება აბრეშუმეობის ადგილობრივი ჯიშების ბაზაზე.

დამატებითი სათქმელი: მეაბრეშუმეობის დარგის თავისებურებათა გათვალისწინებით საჭიროა საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტის დაქვემდებარებაში, საბიუჯეტო დაფინანსებით აღდგენილი იქნეს მეაბრეშუმეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და სპეციალისტთა მომზადების ადრე არსებული სისტემა.

შინაარსი – CONTENTS

1. საშეშრეშო რისკი-Risk Reasonability

ომარ კეშელაშვილი, მურთაზ მეჩურჩლიშვილი, ეთერი ძგანია, ნინო დამენია,
ნიკოლოზ კეშელაშვილი

რისკის გამართლებულობის სინთეზირებული ეკონომიკური პარამეტრები და
პროპორციულობის კოეფიციენტები ----- 6

**Omar Keshelashvili, M. Mechurchlishvili, E.Dzagania, N.Damenia,
N.Keshelashvili**

Risk Reasonability synthesized Economic Parameters and Proportion
Coefficient ----- 6

ომარ კეშელაშვილი, ჯაზულეთ ბაჟუნაიშვილი

სამეწარმეო (სამეურნეო) რისკის შეფასება და მართვა ფერმერულ მეურნეობებში 20

Omar Keshelashvili, J.Bazhunaishvili

Entrepreneurial (Economic) Risk Evaluation and Management in Farms ----- 20

2. აგრარული ეკონომიკა Agrarian Economy

თენგიზ თავიდაშვილი

აგროტექნოლოგიის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული სრულყოფის წინადადებები --- 42

T. Tavidashvili

Suggestion for Agro tech service Economic-organizational Perfection ----- 42

იოსებ ფალელაშვილი

სამელიორაციო სისტემების რეაბილიტაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები
(სოციოლოგიური კვლევის მიხედვით) ----- 47

I. Palelishvili

Social-Economical Aspects in Rehabilitation of Reclamation Systems (According to
Socialological Research) ----- 47

3. Научные труды ученых Азербайджана Scientific work of

Azerbaijanian Resserchers ----- 54

Гаджиев Галиб Бахрам оглы

Маркетинг в сфере материально-технического обеспечения аграрного сектора
Азербайджанской Республики ----- 54

Сулейманов Ф. М.

Пути решений существующих проблем продовольственной безопасности
в Азербайджанской Республике ----- 61

Ансуйский А. А.

Вопросы совершенствования аграрных рыночных инфраструктур ----- 66

Иманов А. В.

Текущее состояние использования материально-технических, экономических и трудовых ресурсов
в аграрном секторе ----- 71

Гурбанов Парвиз

Научное обеспечение организации материально-технического снабжения ----- 76

Агаев А. Г.

Специфические особенности устойчивого развития в сельском хозяйстве ----- 81

Касумова И. Т.

Изучение экологической пластичности гибридов *Festulolium* в условиях Западной зоны Азербайджана - 86

Асадов З. Р.

Организационно-экономические основы развития лизинга в аграрном секторе ----- 91

Гасымов Р.А.

Теоретические основы стимулирования экспорта сельскохозяйственной продукции ----- 96

Гурбанов М.А.	
Усовершенствование механизма организации развития предпринимательства в аграрном секторе	101
Оруджев А.И.	
Возможные пути использования опыта Европейского Союза (ЕС) в области предпринимательства	106
4. საიუბილეო თარიღი	
ოპარ ქუშელაშვილი, ვეზალ მასრაძე, ავთანდილ ლაფაჩი	
აგრარული ეკონომიკის ინსტიტუტის 50 წელი	111
5. ჩვენი სახელოვანი მიზნობრივი	
პროფესორი გიორგი ნიკოლეიშვილი-80 წელი	115
შინაარსი- CONTENTS	122

2009 წლის IV კვარტალი

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 10.5

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 7.8

ტექნიკური რედაქტორი: ა.ლაფაჩი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: ნ.დამენია, თ.მაზარაძე, გ.გივიშვილი

ინგლისური ვერსია: ხ.ისაევი, თ.გელაშვილი

ვებ-გვერდის რედაქტორი: მ.ნიკოლეიშვილი

შტრიხ-კოდი 9771987633000

067/8

